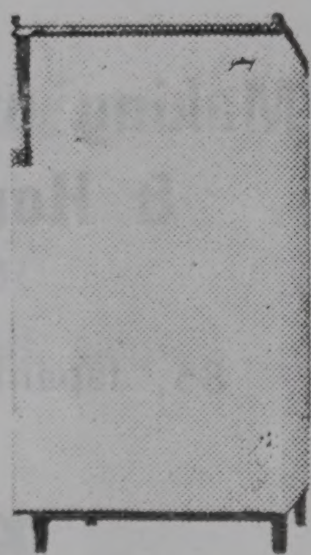

ڀارت جو آئيندو اوهان تي ئي مدار رکي ٿو.

اٿو جاڳو نه ترسو جيستائين پنهنجي منزل تي نه رسيا آهيو

سوامي وويڪانند

اوهان پنهنجي ٻار کي موت جي سزا ڏيندا؟

ٻالڪل نه نه مهرباني ڪري هيءُ غور سان پڙهجو.

شاديءَ کان اڳ رت جي تپاس اوهانجي اولاد کي خوفناڪ بيماريءَ کان بچائي سگهندي. "ٿيلاسيميا ميجر" Thailassaemia Major ٿيلاسيميا مائينر (ننڍي) بيماريءَ جا جيوڙا جائي جن کان ٿين ٿا. پرش ۾ ۽ نه استري ۾ ا. جڏهين ٿيلاسيميا مائينر جيوڙن وارا وڏا ٿي شادي ڪندا ته انهنجي اولاد کي ٿيلاسيميا (وڏي) بيماري ٿي سگهندي.

ٿيلاسيميا ميجر علاج رهت بيماري سڏي جائيءَ ۾ چڱ-ڦهليل آهي. ان بيماري وارن ٻارن جي رت ۾ هيموگلوبن ضرورت کان گهڻو گهٽ هوندي آهي جنهنجي نتيجي ۾ رت ٻاٽيءَ وانگر چٽو ٿي ويندو. انهن ٻارن کي زنده رکڻ لاءِ ٻار ٻار نئين رت وجهائڻ جي ضرورت پوندي آهي انهي ٻار جون اکيون ۽ جيرو وڏي ويندو آهي، انڪري مٿا پيشاب ۽ ٻار دل جي بيماري ٿي پوندي آهي. انهن ٻارن جي عمر وڏ ۾ وڏ 15 کان 20 سالن تائين ٿيندي آهي. انهنڪري اڳواٽ رت جي تپاس جو فيصلو برابادي ءُ/ ٻا آبادي جو رستو کولي سگهندو. هاڻي ئي عمل ڪرايو!

ٿيلاسيميا لاءِ رت جي تپاس ڪرايو!

جاليءَ جي ڀلي لاءِ هيءُ اشتهار وجهايو وڃي ٿو

شپ ڪامناڻن سان :

HOTEL ROSEWOOD

99/C, Tulsiwadi, opp Air-Conditioned Market, Tardeo, Mumbai-400034

Ph. 494 0320 27 (8 Lines)

Fax 4953764 Telex : 011-76396 ROSE IN

ڪڙيون

(ڪتابي سمالوچنائون)

نند ڇڳاڻي

سنڌي ٽائيمس پبليڪيشن
٩٠، لڪشمي مارڪيٽ، الهاسنگر-٣

ڪتاب بابت ......

ڪو زمانو هو جو ساهتيه / ادب معنيٰ شعر. ان بعد ان دائري ۾ ڪهاڻيون به آيون، ته اڳتي هلي ناٽڪ، ناول، مضمون به شمار ڪيا ويا ۽ هاڻ ته خط، اخبارن ۾ ڇپيل ڪالم، سمپادڪي ليک ۽ ڪتابي سمالوچنا به ساهتيه جي ڪيٽگري ۾ شامل ڪيا ٿا وڃن. اهو فقط اڄ ۽ ڪالهه نه، بلڪ گذريل پنجاهه سالن بعدي اڳا به انهن ڪٿي ڇپجي ته ٻي مهاڀاري لڙائيءَ بعد اهي صنفون ادبي تڪ تور هيٺ آنديون ٿيون وڃن ۽ هاڻ دائري جا ورق پٽ. شرت بابو ڏانهن لکيل ۽ سندس لکيل خط، ٻئن ڏانهن، هندي ۾ ڪتاب آهي "شرت پتراولي"، جواهرلال نهرو جا لکيل خط، "پتا جا ڌيءَ ڏي خط" نه پسند آهن.

اخبارن ۾ لکيل ڪالم به هاڻ ڪتابي صورت ۾ اچي ڪافي اهميت حاصل ڪري رهيا آهن. سوڀي گيانچنداڻي جا لکيل ڪالم به ڪتابي صورت ۾ اچي چڪا آهن ته فتاح ملڪ جا لکيل ڪالم "عوامي آواز" "هلال پاڪستان" اخبارن ۾ ڇپيل ڪتابي صورت ۾ "پيغمبر هن پنهور ۾" نالي سان ظاهر ٿيو آهي. پر ليکڪ ٿو ڪتابي سمالوچنائن جو مجموعو هي "ڪٿيون" سنڌي ۾ پهريون ئي مجموعو آهي (منهنجي نظر ۾) جو ڪتابي روپ ۾ توهان جي هٿن ۾ آهي.

شري نند ڇڳاڻي هفتيوار هندواسي ۾ وقت به وقت ڪن ڪتابن جي سمالوچنا پيو ڏيندو رهندو هو ۽ ڏيندو آهي. ويچار آيو ته اهي سمالوچنائون ڪن پڙهيون، ڪن نه پڙهيون، ڇو نه انهن کي ڪتابي صورت ۾ آڻي دائمي درجو ڏنو وڃي.

KANYUN

By : Nand Chhugani

SINDHI TIMES PUBLICATION
90, Laxmi Market,
Ulhasnagar–3.
Tel. : 544100

Published by :
Suresh Paryani
For
The Sindhi Times Publication

Author's Address :
NAND CHHUGANI
Prem Prakash Apartments,
Station Road,
Ulhasnagar–3.
Tel, 571605

Printed by :
Madhawdas Achhra
Shree Geeta Printing Press,
493, Opp. Hotel Eagle,
Ulhasnagar–3.
Tel. 544616

SINDHI TIMES
(Quarterly Book Series)
Yearly Subs. Rs 100/–
Half Yearly Subs. Rs. 60/–

Sole Agent :
Jagdish Book Depot,
Main Bazar,
Ulhasnagar–2.
Tel. 540455

This Book Price Rs. 50/–

Price : Rupees Fifty Only

This Issue: Oct-Nov-Dec1999

Year : October 1999

وچور

۽ ان ويچار هي عملي روپ اختيار ڪيو. ڪٿيون، ههڙي جو نمونو ٺڪر، جو عام طور ناولن لک جي قلمي ۾، ڪن جي ناپس ۾، منڊي ۾ پاڻيندا ون آهن. ان ڪٿيءَ جي قيمت ملهه، ان جي وزن ۽ درجي مطابق هوندو آهي. واهن راڻين جي اڻ ڪٿي نه، واهن سون روپين جي به ڪٿي آهي، واهن هزار راڻين جي به ڪٿي پڻي ڪٿيءَ جو ملهه ڪٿنڊيون آهي، وانجهار ني هوندو آهي ۽ هي ڪٿيون توهان وڻجهارن آڏو پيش آهن. توهان اڻهن جو ڪيترو نا ملهه ڪٿيو، اهو توهان جي چوڻ، علم تي منحصر آهي. هڪ ڪنهن هيرو الو له ڪٿي ڳڏه جهڙي ڳجهيءَ ۾ پاڻائين محض هڪ مٺو سمجهي، ته هڪ جوهري اهو هيرو روپين ۾ خريد ڪيو، پر ان جو ملهه ته سون هزارن ۾ هو. توهان ڪهڙو ۽ ڪيترو نا ملهه ڪٿيو....؟

باقي ذڪر چڱا ڏي، توهان سنڌس سمپادڪي ليک، ساليان "سنڌو" ۽ "پولجي" ۾ پڙهيا ني هوندا. هن کان اڳ ۾ سنڌس ترليب ڏال ڪتاب **"رام پنجواڻي جون چونڊ ڪهاڻيون"** سنڌي ناٽيمس طرفان ڇپايل ڪتاب آهن.

هن ڪتاب "ڪٿيون" ۾ سنڌس لکيل سالوچنائون جدا جدا ڪتابن تي لکيل آهي. هنن سالوچنائن ۾ سنڌس لکي نظر، وسيع چاڻ، نئز لکڻي، اهي سڀ ڳالهيون نظر اينديون، مواکي ته ڏسڻ به اچن ٿيون ۽ توهان کي....؟ ۽ بس.

— نارائڻ ڀارتي
ٻارهن آگسٽ ١٩٩٩ع

سنڌي ناٽيمس آفيس،
لکشمي مارڪيٽ، الهاسنگر-٣.
فون: 544100

With Partly Finantial Aid
From
INDUS-IND FOUNDATION, New Delhi

ڪربلي جيان ڪسارو - نقاد

ڪجهه سال اڳ، سنڌي ساهت ۾ نقادن جو چڱو ڏڪار هو.
ساهت سرجڻ اوج تي هو ۽ نقادن جون ٽوليون ئي نه هيون.
رچنا جي اهڙي نموني چيرڦاڙ ڪندا هئا ڄاڻ ته هو نقاد نه،
سرجن ڊاڪٽر هئا جي انساني سرير جو آپريشن ڪري رهيا هئا.
ماهر ڊاڪٽر انساني سرير مان بيماريون ڪڍي، شفا بخشيندا
آهن ۽ قابل نقاد رچنا جون خاميون ۽ خوبيون ڪڍي نروار
ڪندا آهن. اهو ئي صحيح طريقو ٿيندو آهي رچنا جي پرک
جو، اوک ڊوک جو ۽ ڇنڊ ڇاڻ جو، جنهن مان ليکڪ جي
رهنمائي ٿيندي آهي.

جيئن، جيترو وڏو ۽ ماهر سرجن، تيئن، تيترو سندس نالو
۽ ناموس؛ اهڙيءَ طرح جيئن، جيترو قابل نقاد، تيئن، تيترو
سندس نالو ۽ ناموس!

سنڌيءَ ۾ نقاد ٻن قسمن جا آهن. هڪڙا اهي رڳو، جي رچنا
جي ڪٿ، رچنا اندر موجود مال ۽ رومال جي آڌار تي ڪندا
آهن؛ اُن موجب آلوچنا ۽ ٽيڪاٽپڻي ڪندا آهن. سندن ذهن
صاف، وچار چٽا ۽ رايا ٻڌا ڪنهن ٻغض وارا هوندا آهن. هو
ليکڪ جو رتبو نه، رچنا جو معيار ڏسندا آهن ۽ پڙهندڙن اوزارن
سان اُن جي ڪٿ - ماپ ڪندا آهن - معيار مقرر ڪندا آهن.

سنڌ ۾ ٻه چار ليکڪ ۽ نقاد آهن جن کي ان دفعي ۾ آڻي سگهجي ٿو- جيئن ڪرورڙاڻي، علي احمد بروهي ۽ حليم بروهي. ڀارت جي جن ليکڪن کي اهو شرف حاصل آهي، اهي ليکڪ آهن- آنند گولاڻي، لالڪ مدناڻي، ڊاڪٽر ايسر ٻارواڻي ۽ اندر چڱاڻي.

سنڌيءَ جي اهڙن ليکڪن ۽ نقادن ۾ جنهي سٽائر هڪ قدرتي ڏات جيان آهي، انهي اها هنن لاءِ آزار مثل به ثابت ٿي آهي. هو جڏهن لکڻ ويهندا آهن تڏهن سندن ذهن هڪ ڪوري سليٽ وانگر هوندو آهي جنهن تي ڪجهه لکجڻ، ڇپجڻ ۽ پڙهجڻ کان پوءِ ئي پتو پوندو آهي ته ان لکڻيءَ ۾ ڪيتري طنز ۽ ڪيترو مذاق پوشيده آهي! اهو مذاق ۽ اها طنز ڪڏهن ته قلمڪار جا لاهه به ڪڍيو ڇڏي ڇو ته اها طنز جنهن تي ڪيل هوندي، جنهن سان مذاق ٿيو هوندو، اهو ڏمريو پوي ۽ ليکڪ- نقاد سان ناتو ٽوڙيو ڇڏي، ڳالهائڻ ٻولهائڻ بند ڪريو ڇڏي. ساڻهون اچڻ تي منهن ڦيرايو ڇڏي. مطلب ڳالهه جو ته ليکڪ- نقاد ڏچي ۾ پئجيو وڃي!

اندر چڱاڻي بطور آلوچڪ ۽ بطور ڪهاڻيڪار، شايد ته ڀاڳي ڄم کان سٺارڪل آهي ڇو ته سندس تصنيف- آلوچنا، ڇاپي ٻول ٿير سمان وچيو سنڌيءَ ۾ ڇپيو. مون اهڙن ڪيترن ئي گهائل ۽ آزاريل ليکڪن ۽ ماڻهن کي ڏٺو آهي جي اندر جي ساڻهون پوڻ تي منهن ڦيرائي هليا ويندا آهن- جهڙوڪر پنهنجي ساڻهون ٻاٻري ڪڍڻ جو پونو ڏٺو هئائون!

مون اهڙن ليکڪن ۽ شاعرن کي به ڏٺو آهي جي اندر چڱاڻيءَ جي ان طبيعت کان واقف هوندي به، پنهنجا ڪتاب آلوچنا

سنڌيءَ جي اُنهن ٻن قسمن جي نقادن کي، ٻن ڪيٽيگرين ۾ تقسيم ڪري سگهجي ٿو. هڪڙا نقاد ذهني، احساسي ۽ ٻيا صرف احساسي - محض ڪتابي احساس ڪيل - جيئن هريش واسواڻي ۽ هيرو شيوڪاڻي، جي اڄ سنڌيءَ جا مکيه نقاد آهن ليڪن ٻنهي مان پهريون - هريش واسواڻي، ذهني ۽ احساسي نقاد آهي ۽ ٻيون - هيرو شيوڪاڻي، ڪتابي علم وارو نقاد آهي. ٻنهي جي آلوچنا ڪرڻ ۾ فرق اِهو آهي ته جتي هريش واسواڻيءَ جي آلوچنا - تنقيد مان ذهانت ۽ منجهورتي جهلڪندي آهي، اُتي هيري شيوڪاڻيءَ جي آلوچنا مان ڪاوڙ ۽ ليسو ايڪاڪا پائيندو نظر ايندو آهي.

سنڌيءَ جي اِنهن ٻن ٻرک- نقادن جي پٺيان، سنڌيءَ جي هنن ٻن ٻرک- ليکڪن - موهن ڪلپنا ۽ لعل پُشپ مان ٻه ڪري سگهجي ٿي ۽ اُها هن طرح، ته موهن ڪلپنا موسمت اوراجهل ۽ ذهني ليکڪ آهي، ۽ لعل پُشپ موسمت لاءِ اورجهل ۽ ڪتابي گيان جو ڀنڊار آهي جنهن ٻڌائيندڙ ساهتڪ ڦيشل سان، ٻاڻ کي ٻه، اُن قطار ۾ ٻئي شامل ڪيو آهي.

سنڌيءَ ۾ ٽنهي قسم جا ليکڪ ۽ نقاد ٻه آهن - موسمت اورجهل ۽ سنارڪل! انهن ليکڪن ۽ نقادن جي رچنائن ۾ جهڪا اي ساخته سنگار آهي، اُها سڌن اورجهل چيز آهي، جهڪا مدبهن اڄ- اُني موجود هئي؛ هنن جڏهن ٻه، ڪجهه ٻه لکيو هئي، ته اُها سنگار ازخود، ٻاڻ مرادو ٻني ئي اُتري ئي آئي، لکجي ئي وئي.

سنڌيءَ ۾ اهڙن ليکڪن جي گهڻائي هوندي، پر مان اُنهن مان صرف چند انالا اصولي طور ڪٿي، ٻنهيءَ ڳالهه جي وضاحت ڪندس.

ڪتبون :- ڪتابي سمالوچنا

[١] "شهناز" ڪرانون سانيز - ليکڪا پوپٽي هيرانندڻي، ڇپائيندڙ جوتي ڪلا مندر، الهاس نگر، پاڪيٽ-٥٠، صفحا ٧٦، قيمت - ٨ روپيا.

ڪتاب اٿلائيندي ننڍي هوندي جي يادگيري دل تي تازي ٿي آئي. لال لوٽي ڏڻ ملهائڻ لاءِ پاڙيوارا - دوست گڏجي پئسا گڏ ڪندا هئاسين. پئسا پئي آڏهن مان ڪاٺيون وغيره خريد ڪري ڏڻ ڌام ڌوم سان ملهائيندا هئاسون. پر اهو ڏپ اڄ سوڙ و دل تي تازو آهي ته جي اهي پئسا پڙهڻجي ڪم لڳائجن ته ڀاڳ پوندو. اڄ ڪتاب ڇپائڻ لاءِ به پئسا گڏ ڪرڻي ٿي پوي. پر گهڻا ته ان کي روئيءَ روزيءَ جو وسيلو به ڪري ٿا ڪڍن. ڏيڻ وارن کي شاباس آهي جو وري به ساهتيه جي ڀلائي ۾ ڏين پيا.

شهناز لاءِ چانڊ کي پيهچن ڇڏڻ پرسي جي مدد ڪئي آهي. ان ۾ ته به ڀنيءَ جا دلبر آهن ۽ ته ٻه ميٺيءَ وارا سنڌيت جا عاشق. هڪ ليکڪا ڀاڻ. ڪل ڪتاب ۾ صفحا آهن ٧٦، قيمت اٺ روپيا. هاڻي دان ڏيندڙ ڀاڻ سوچين ته سنڌي عوام تائين سندن شيوا ڪهڙي نموني پهچي ۽ پاڻ کي ڇا هٿ حاصل ٿيو. چانڊ جون اهڙي قسم جون ڀانڪي ادائون قبول ڪرڻ پونديون.

ڪتاب ڪان ته اڳ ڇپيل ڪهاڻين جي آڌار تي ماهتاب محبوب جو مهاڳ، داديءَ پوپٽيءَ لاءِ سنڌ وارن ونان سڪ ۽ شرڌا جو نموس آهي.

لاءِ، ڪيس موڪليندا آهن ۽ تقاضا ڪندا آهن ته، هو سندن
ڪتابن تي تبصرو ضرور ڪري!

سندس چڱائي طنزيه - مذاقيه آلوچڪ هئڻ سان گڏ هڪ ذهين پاٺڪ ۽ ساهت جو پارکو پڻ آهي. هو سڄو ڪتاب، ڪهاڻي يا شعر پڙهي ويندو ۽ هڪ لفظ، هڪ جملي يا هڪ پيراگراف ۾ پنهنجو تز راءِ ٻڌائيندو. راءِ ٻڌائي، انهن مڪمل ٽهڪ ڏيندو جڻ ته هن ڪجهه، نه، ڇيو هو، ڀاٽيءَ ۾ پٿر هڻي نه، اُڇليو هو.
اها سگهه ۽ سمرٿي تمام ٿورن ليکڪن - نقادن ۾ هوندي آهي جي هر ڳالهه، مڪمل من ۽ مڪمل ذهن سان چوندا ۽ لکندا آهن. ن. ن. ناراڻ ڀارتيءَ جهڙو ڏکيو ماڻهو ۽ اهو سندس چڱائيءَ جو ڪتاب ڇپائي، جنهن ڪيس الائي ڪيترا دفعا رانبوٽا پاتا آهن ۽ ڏکوڙت ڪيو آهي!

مان ڊاڪٽر ناراڻ ڀارتيءَ جي همت کي داد ڏيو ڏيان ۽ سندس چڱائيءَ جي هن آلوچنائي ڪتاب - ڪٺين ۽ ڳالهن جي ڳالهه "ڪٿون" جو ڀرپور موهر ٿو ڪريان - جيڪو پاڻ ڪرائي جهڙو ڪسارو نقاد آهي!....

هري موٽواڻي "سندي"
۹۹-۸-۴

سان ڳنڍي آهي. گيان - وگيان سان پيار اڪيلي ناري ابلا ئي لڳندي.

”شهباز“ ٻالڪن کي ونڊر سان ڳنڍوڳنڍ سوچڻ لاءِ به گهڻو ڪجهه مهيا ڪيو آهي. سنڌي ڪهاڻيءَ کي ٻين ٻولين جي ڪهاڻين سان ڳنڍ بيهڻ جي وسعت ڏني آهي.

— هندواسي، ٢٩ جنوري ١٩٨٣.

[٢] **پشپ** - ١٩٨٣، ايسٽ سنڌي سڀا طرفان، ڪراءون سائيز، صفحا - ١٢٥، قيمت ڪانه ڏني، سمپادڪ - هولارام هنسراج، ايسٽ، امبجي - ٣٩.

سرڪاري، نيم سرڪاري ملازمن کي شاباس آهي جيڪي نوڪريءَ ڪانسواءِ لوڪل ڳالهين جي اڪائيڊميز مسافري پوري ڪري هيڙا رسالا پيدا ٿا ڪن. انهن سڀني جو مکيه مقصد هوندو آهي، وطن سان ڳنڍوڳنڍ سنڌي ساهتيه جي سيوا. صحيح ۽ سالميءَ رکڻ جهڙو ساهتيه ڇپائڻ هرڪنهن نوجوان جي دلي تمنا هوندي آهي. ان لاءِ پختل ازگن ۽ ساهتڪارن جون سيوائون حاصل ڪرڻ ڪان عار نه ڪرڻ گهرجي. ڪن هڪ ٻن ساهتڪارن کي ڇپڻ سان رسالي ۾ نه رس رهي ٿو ۽ نه ئي وري مقصد پورو ٿئي ٿو.

پشپ ١٩٨٣ ۾ ڊاڪٽر ارجن سڪايل جو ١٠٠ صفحن وارو ناول درج ٿيل آهي. سمپادڪ صاحب پنهنجي مهر ثان ارجن سڪايل سان پشپ جو ٢٠ سالن جو ناتو جڙيل ٻڌايو آهي. شايد ايسٽ سنڌي سڀا وارن ڪمس گود ۾ ورتل ليک ڪري تسليم ڪيو آهي. مشتولهن سنڌس حڪمت جو ڪونه ذڪر ڪيو آهي، جنهن جو فائدو هن ناول ۾ ڊاڪٽر ٻاتر وسيلي ورتي ڇڏيو آهي.

اهو چوڻ ۾ ڪوبه وڌاءُ ڪونه ٿيندو ته ٻوليءَ هندواڻيءَ جي ڪالمن معرفت سنڌيءَ جا گهڻي ۾ گهڻا ٻڌندڙ - پاٺڪ پيدا ڪيا. اڄ سوڏو ڪيس پڙهندڙ وڏي قدر ۽ عزت سان هندواڻيءَ ۾ ڳولهڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ڪهاڻي ادب جو اهو مختصر فن آهي جنهن گهڻو ڪجهه چوڻ جي وسعت رکي ٿو. ٻوليءَ زندگيءَ جون ڪڙيون سچايون، حقيقتون ۽ ٻرندڙ سماجڪ مسئلا ڪردارن معرفت اسان جي سامهون آڻندا آهن. هن جي ڪهاڻين جا موضوع ڄاتل سڃاتل، ٻڌل ڏٺل آهن. ماحول جي سنڌي ڪونه آهي ته اهو روزمره جي زندگيءَ جو حصو ضرور آهي. "جڏهن ڳالهه پاڻي تي اچي" جو آدرشوادي شخص اڄ جي ٻوليءَ ماحول ۾ ڪامياب ليکيو وڃي ٿو ۽ معزز - ملاڪڙن جي ميدان ۾ اڳين صف ۾ جاءِ والاري ٿو.

ڪنهن عالم جو چوڻ آهي ته شخص جي هر ڪاميابيءَ پٺيان ان استريءَ جو هٿ رهندو آيو آهي، جنهن کي ڪيس، سندس غلطين جو احساس ڪرائيندي رهندي آهي. پوءِ ته ٻوليءَ جون استري ڪردار، ودروهه ڪندي، حق لاءِ لڙندي ۽ ناڪاميابيءَ جي چوراهيءَ تي ٿاٻڙجندي نظر اچن ٿيون. "هاڻي نه هوءَ ڪجهه به نه سهي" زندهه ڪردار هوندي به استريءَ جي گراوٽ جو گندو مثال آهي. الهڙائپ کي ڪاليجي موج مزي واري زندگيءَ ڪالپوهه استريءَ ۾ سماڻل ادائن معرفت گرهستيءَ ۾ ٿامڪو ڏيکارڻ وارو آدرشي مثال عام ۾ وڌيڪ مقبول ٿيو ها. "سر جو جواب پٿر سان"، "انگڙي"، "شهناز" ۾ استري ودروهه ڪري مرد کان پاسو ڪري ٿي. انهن جو ودروهه اهڙو هٺ کپندو هو جنهن ڪو مرد منهنگهه. ڪي ناريءَ کي اپنائڻ لاءِ مجبور ڪري، ٿياڳ ۽ مڪتي واري واٽ وٺي ان کي همت جهڪائڻ جي همت ڪري، استريءَ جي ٻورڻا مرد

جو "ناٽڪ ڪلا جو وڪاس" ۽ هڪ اهڙو ڪارنامو آهي. ناٽڪ ڪرڻ هڪ ڳالهه آهي پر اتهاس ۽ ڪلا لئي همت هلائڻ اهڙي جهڙي جو ڪم ڪونه آهي. ڍنڍوڙي مٿو رليءَ لئي ور ور ڪري وار ڪرڻ ڪالپوءِ ۽ جيئن پاڻ کي ان کان بچائي نه سگهيو آهي. سنڌ ڍنڍوڙي مٿو رلي، اڌوري ڄاڻ ۽ آڌارن حقيقتن جي سنگم مان صاف جهلڪون پئي ڏئي. حقيقتن جي ڇنڊڇاڻ ڪري تحقيقاتي عملي جامو پهرائڻ لاءِ لعلواڻيءَ ڪافي ڪوشش ڪري ورتي آهي.

دهليءَ مان دادا گرسهاڻي، ممبئيءَ مان منگهاڻي، اجمير مان گوردن پارلي وغيره کان هٽ ڪري بيان سنڌ ڪم آندل ٻوليءَ مان ظاهر آهن.

شروعات ۾ ڀڳت ٻاٻت بيان ڏيندي پنهنجي اردگرد ڏٺل ڀڳتن لئي بيان ڪري سگهيو آهي. ڪاش محسوس ڪرڻ ڪيندو هو ته هو سنڌي رنگ منچ جو اتهاس لکي رهيو آهي ۽ نه، احمدآباد جون يادگيريون. ڪاش هندستان جي جدا جدا سنڌي بستين ۾ رهيل ڀڳتن جو احوال درج ڪرڻ ڪيندو هو. الهاسنگر، جيڪو اڃا ته سنڌيت جو گڙهه پيو لڳو سڀڪجهه ۾ اچي، اتان فقط گهنشام جو نالو ڏيئي، ڪشن، ڏاڙو، وشنو، ڪنهيو جهڙن چونيءَ جي ڀڳتن کي ڀلايو ويو آهي. بيان ڪيل ناٽڪن سان به ساڳي ڳالهه آهي. احمدآباد ۾ واٽهڙي چئي چوائيءَ رستي نروڪش تواريخي بيان ملڻ مشڪل ئي نه پر ناشدائي آهي. ان لاءِ ورهين کان جوڳي پڇائڻا پون ٿا. تڏهن ئي وڃي تواريخ ٺهي ٿي. ان لاءِ ڪلاڪار جي ضرورت ڪونه آهي. اهو ڪم تواريخ نويس جو آهي. گجراتيءَ ۾ ئي پهاڪو آهي ته "جنهنجو ڪم اهو ڪري، ٻيو ڪري خطا کائي". جيئن هو الي ئي خطا کائي ٿو وڃي.

ڊاڪٽر ارجن سڪايل ترقي پسند دؤر جي پيدائش آهي. حقيقتواد واري اسڪول جو شاگرد آهي، رومانوي دؤر سندس اکين آڏو گذريو آهي، جنهن جون جهلڪون سندس اکين ۾ اڃا تازيون آهن. ”اپسرا ٿي پئي“ پڙهي سچ پچ وشواس ٿئي پيو ته هي ناول اٽڪل ٢٠ ڪتاب ظاهر ٿيل ليکڪ جو آهي. ليکڪ جي اندر جي اٿل، سندس آڏو آيل واقعا ۽ اهي پڻ سماجڪ حالتون کيس لکڻ لاءِ مجبور ڪن ٿيون. پر جڏهن ليکڪ صرف لکڻ لاءِ ٿڏي چالو ۾ واهي واقعا گهڙي قلمبند ڪري ٿو ته اهڙا ڪارا پڌرا ٿي پون ٿا. گهڻو لکڻ ڪو ساهتڪار هئڻ جي سندن آهي. ان ڳالهه جو اهي خلاصو ٿيو پوي. پڙهندڙ ڊاڪٽر جي الهاسنگر، پوني ۽ ناگپور وچم پٽڪ اچ جو اڻ پڙهندڙ ضرور ته قبول ڪوله ڪندو. جتي وڻ نه هجي اُتي ڪاٽيرو ئي درخت، ان حساب سان ناول، پڙهڻ جي سمپادڪ صاحب لاءِ گلي ۾ مالها آهي. پيسٽ سنڌي سڀا وارن ١٩٨٣ جو اوجو لاهي پاڪن مٿان وجهي اُميد ته پاڻ ڪي هلڪو محسوس ڪيو هوندو.

— هندواسي، ٥ فيبروري ١٩٨٣.

[٣] ”ناٽڪ ڪلا جو وڪاس“ ڪرائون سائيز، صفحا ٢١٥، ليکڪ - پبلشر - جيٺو لالواڻي (گجرات سرڪار جي مالي مدد سان) احمدآباد، قيمت - ١٢-٧٠ رپيا.

ڪولاٻ پرنٽرس - هري مونواڻيءَ وارن منگهارام ملڪاڻيءَ جو ”سنڌي نثر جي تاريخ“ ڇپائي جڻ انگريزي ڪاري ڪوتاڻ وارو جالبازيءَ جو واقعو ڪيو آهي. ان کي پار ڪرڻ لاءِ گهڻن ئي اديبن اچ سوڌو پٽي ڪوشش ڪئي آهي. ڪي وري ٿڏ ڪناري ٿي واهي ”چاڙهه ۾ چڙهون پيا هڻن“. جيٺي لالواڻيءَ

لکيل ڪتاب شاگردن جي ڏاڍا ڪم جا هوندا آهن. ٻال ساهتيه ۽ سنڌس وڏندڙ رچنائون ظاهر ٿي چڪيون آهن. "گلن ڦلن جي واڙي" ٻال اُپنياس ۽ هن الڳ لوڪ ڪهاڻين ڪري اُڻيو آهي جن جو موضوع اڄ ٻراڻو ٿيڻ جي چڪو آهي. هن اڻو ۽ اُنهن جي ٻگ، ۽ راڪاس، راڪاس جو ساٿي، طوطي ۽، طوطو ٻهري ۽، ٻهرو ڪوهه ۽ وغيره ٻارن کي نه ٿي ڪا اصليت ٿا ڏين ۽ نه وندر جو وسيلو ٿا ڏئين. راجا جي راڄ ۽ ڏينهن ڪري جهڙي مارڪ، جنهن جي رچنا ٻهاڙي لاءِ حمايت ڪئي آهي، اڄ جي سٿي، سنسار ۽ ڪير ٻڌڻ ٿا چا ٻڌ ٻالڪ ٻسند ڪونه ڪندو.

ها، سنڌي ساهتيه ۾ ٻال ساهتيه جي کوٽ آهي. اڻاٺ آهي ان جو اهو مطلب ڪونه آهي ته هيڏانهن هوڏانهن جي ٻڌل بي مقصد ڳالهيون ٻڌا ڪنهن ثابت قدم جي، ساهتڪ اُصول ۽ سڌانت وساري ڇڏي ان کوٽ جي ٻوراڻي ڪجي. اڄ هر ٻولي ۾ ٻال ساهتيڪ "شاخ انگوري" آهي جنهن سان ڪنهو ڪلهي ۾ ملائي هلڻ گهرجي.

ڪتاب جي قيمت ٻارن لاءِ نه ٿا ٻهر مائٽن لاءِ مشڪل ۾ ڳري آهي. ٻارن لاءِ سٺو سستو ساهتيه وقت جي اقتضا آهي.

— هندواسي، ۴ ڊسمبر ۱۹۸۳.

[٥] "سنڌي ادبي گلدستي جا گل" - هن دفعي ڪتابي سوالنامه لاءِ لکندڙ ساليانون مئگزاس ڇولڻيون وٺيون آهن.

ڏياريءَ جي موقعي تي ڇپجيءَ ۽ ان جي آس پاس مرهٽيءَ ۽ ساليانو مئگزان جو جڻ سمجهه اُٿلي ٻولندو آهي. آڌيس وغيره ۽ عملو گڏجي خريد ڪري ٻڌڻ جو سلسلو جاري رکندا آهن.

ڪتاب جو صحيح سرو ”سنڌي رنگ منچ جو اتهاس“ ڏنل مواد کان ثابت آهي. ڇو ته اندر ناٽڪ ڪلا جي ته بوءِ به ڪونهي آهي. ڪٿي ناٽڪن جا نالا آهن ته، ڪٿي وري ڪلاڪارن جي فهرست. باقي ناٽڪ ۾ ڇا آهي اهو شايد پڙهندڙن لاءِ ڇڏيو ويو ته ناٽڪ ڏسي پاڻ ائين ڄاڻن.

سنڌي ساهتيه ۾ دستاويز کي باقي سڀني ساهتڪ صنفن کان وڌيڪ ترجيح ڏني ڏني وئي آهي. ان ڪري ئي اصلي اعليٰ ڪلاڪارن جي ڄاڻ عام کي گهٽ آهي. جيئن هڪ ڪامياب ڪلاڪار آهي، جسوانت ڪمار ۾ ناٽڪي جوهر سڀ کان پهرين ڏانهن ڏيکاريل آهن، منگهاڻيءَ پهنجي زندگي ناٽڪي ادائن ۾ صرف ڪٽي آهي ۽ اهڙن جوڙي ڪلاڪارن جو قدر سنڌي جاتي اڄ سوڌو گهٽ ڏني ڪيو آهي، ان ڪري ئي ڪلاڪار گوڏڙيءَ جي غيب ۾ غائب ٿيو وڃي يا پهنجي ڏني پاڻ ٿيڻ واهي ٿو رهي. جيڪا ڳالهه ڪرڻ کان جيئو به رهي ته سکيو آهي.

— سنڌي ٽائيمس، ١٢ سيپٽمبر ١٩٨٣.

[۴] ”گلن ڦلن جي راڻي“ ٻال ايڪاس، رچنا - جڳديش لچاڻي، ڪلهي ساٿين، صفحا ۴٠، قيمت چار رپيا، ڇپائيندڙ - ونيتا پبليڪيشن، الهاسنگر - ٣.

ٻال ساهتيه جون ٻارن لاءِ ادب ۾ مضبوط آهن. لوڪ ادب مان ئي اوان غيرا ڪٿي ساهتڪ ٻالوڙيءَ کي سرسبز رکي سگهجي ٿو، ٻر ان کي زماني جي ڦرندڙ گهرندڙ فضا آوسار جي نه ڦيرائبو ته مقصد ادراب ڪونه ٿيندو ۽ نه ئي وري ٻارن کي موج ۽ مزو ايندو.

جڳديش لچاڻي سنڌي ساهتيه ۾ ناليرو ليکڪ آهي. سنڌس

گهٽي ڪئي ۽ ڌيرج جي ضرورت آهي.

ڪرشڻ ڪنواڻيءَ جي ”اوپرو“ ڪان پوءِ آلهاسنگر ۾ پيدا آشرم جو مهورت ٿيو آهي. پر وهين جي وڻي گهڻڻ جي ڪاڻ آهي.

وشنو ڀاٽيا جي ”خونخوار چانڊوڪي“، شيام جيسنگهاڻي جي ”دي سپس پٽون“ ۽ پيون سنڌ جيون ڪهاڻيون لکندڙ ۽ چوانڊ ڪندڙ کي سمجهڻ ۾ مدد ڪن ٿيون. انگاڻپ پڙهندڙ ليکڪ هڪ چڪيندڙ ۽ دل پهلا ٿيندڙ موضوع آهي؛ پر ساڳئي وقت مجموعي ۾ هڪ هندڪ ڳالهه ڪهل ٿي اخلاقي لوڙي قانوني ”وايرانڻ صحت لاءِ خطرناڪ آهي“ وارو سرڪاري ليبل لڳائڻ بهتر آهي.

”پوڄي“ پئڪ آف پڙوداسندي سيا جي پهريان پيشڪش آهي. ”هندستان“ اخبار وارن جي ”سندي ساهتڪ ڳگن ۾ هڪ ٿئون راڪيت اڏاڻو“ جي سري سان خبر سندي آڪاس منڊل جي پولار ۾ ڏماڪو هئي. شري ليلي رچنداڻي جو ”جهولي لال“ هفتيوار اخبار معرفت پهريان الڪ جو سواگتي ليکڪ مثالي رهيو.

رزرو پئڪ سندي سپا پاران ڦتن پرسواڻيءَ جي سمپادڪيءَ هيٺ نڪرندڙ ”الڪا“ جو هر سندي پاٺڪ کي انتظار رهندو آهي. سمپادڪ ڦتن پرسواڻي سندي ساهت ۾ چالو سچانل جاڙن ليکڪن مان هڪ آهي.

١٩٨٣ع واري چوانڊ ڏسي انين چئي سگهجي ٿو ته سواءِ پڙهندڙن ممبر ليکڪن جي ڦتن جي نظر سندي ساهتيہ ۽ انٿل جهولن درختن ٿي ٿي پئي آهي. نندين نندين نون اسرندڙ غنچن واري گس ڪان پاسيرو لنگهي ويو آهي. چندرو پنجابي ۽ پٽن سائين جي آلڪا لاءِ مدمت ساراهہ جوڳي آهي.

پمبئيءَ جي سامولنڊي گجگوڙ ڪان دور ڪنڊلا پورٽ نرست

اهڙي موقعي تي سنڌيءَ ۾ ٻارن لاءِ لکڻ جهڙا رسالا ٻيا ڪٿان ٿا پياس پوري ڪري سگهن. وري به شاباس آهي اهڙن سپاهين جي ناليڪارن کي جيڪي سنڌيت جي جوت جڳائڻ لاءِ همت نه هٽي رهيا آهن. اُن سان گڏوگڏ سرحد پار وارن سان به ناتا جوڙڻ جو واحد وسيلو رهيا آهن. ساهتيه جي ڪلي ڏي وٺ سياسي الجهن کي سلجهائڻ جو هڪڙو هٿيار ٿي سگهي ٿي.

هن سال قابل ذڪر رسالن جي ڏسڻ جو موقعو مليو آهي، جهڙوڪ: ”جهجل“، ”پولجي“، ”الڪا“، ”چولهون“، ”سرهاڻ“ ۽ ”پشپ“. اهڙي ئي قسم جا ٻيا رسالا اڪرانڊ آهن - ”سورت“، ”مومل“، ”هلچل“، ”جهانزالي“، ”آهار“، ”ڪپر“ وغيره.

جهجل جو جسوانت ڪمار هاڻي ڪئهن ڪان اڳهو ڪولي آهي. جهجل ته جنم ڏينهڙو آهي ئي، پر جسوانت جهجل کي جيءَ سان جوڙي رکڻ جي ڪاڪوڙ جاري رکي آهي. سندس چولب ادبي حلقن ۾ خاص مقام حاصل ڪري چڪي آهي.

جسوانت ڪمار جي چوڻ موجب ڪئهن به پالڪ يا آلوچڪ هر پرچي ۾ سماال مرڪزي نقطي ڏانهن ڌيان ڪولي ڏنو آهي، ادل ٽائين ڪولي آهي. ڌيان ضرور ڏنو آهي پر لوهان ٽائين شاهد ان جو ذڪر ڪولي پهتو آهي.

جهجل - ٨٣ جي چولب قابل داد آهي. پوپٽيءَ جي ڪهاڻي ”آدرش“ جا آدرشوادي اڄ هر سما جا سرمور ٿيا ويٺا آهن. ڪيرت ٻاٻاڻيءَ جي ڪهاڻي ”جامشوري جي پل“ ۾ هن پنهنجي سياسي چاڻ جا اهڃاڻ ڏنا آهن. موضوع کي وسارڻ ته پوليءَ مان مزو نه ايندو. پر جذبات مڙئي فني خوبين جو ذائقو ڦري ٿي ڇڏي.

اشور چندر جي ڪهاڻي ”گهر ڏانهن موٽندي“ پڙهڻ لاءِ

ٻدران ٺپيل اصلوڪن رچنائن کي درج ڪيو وڃي ها ته بهتر. ايئن ته سنڌ جو ساهتڪ سرهاڻ کي تازگي ۽ نواڻ بخشي ها.

اهڙو ئي هڪ ٻيو رسالو بسنت سنڌي سڀا پاران "پشپ" آهي. انهن ۾ ساڳئي ليکڪ ارجن شڪايل جو نئون ناول پهچ ۾ ئي ظاهر ڪيو آهي. ٻنهي معتبر ليکڪن جي رچنائن ۾ ڪچايون ڦڪايون نظرانداز ڪري سگهجن ٿيون پر ٻاهران چونڊ ڏيکان جوڳي هئڻ گهرجي. معيار ڏانهن وڌيڪ لاڙو هجي ته بهتر. سمپادڪ مهاشي، هولارام هنسراجاڻي کان شايد ٻڳو ڪولهي جو هو ته ٻيو ٻاري وڃي رچنائون هٿ ڪري.

ٻمبئي ميونسپل سنڌي سرڪل نصيب واري آهي جو کين واسديو نرمل جهڙو هڏ ڏوکي، مانيٽو ۽ ناٽڪي ادائن کان ٻري، سنڌو سادو انگريزي ڪيون انجنير سمپادڪ طور مليو آهي. سندن "سورت" جا خاص "ٻال انڪ" مذاقي انڪ ۽ ناٽڪ انڪ هر ساهتڪ ٻراميءَ جي ڪتبن ۾ سينگار ٿي رهندا. انهن سڀني ٻنهان واسديو نرمل جي انٿڪ محنت اڦواي اما آهي.

سينٽرل ريلوي سنڌ سڀا پاران "مومل"، وينسرن جي "هلچل" جهڙي سالياني پرچا ڪيڻ جا شائع آهن. انهن جي مومل ۾ هاڻي اڳيون ڳالهه نه رهيو آهي ۽ نه ئي وري هلچل کي زور وٺائڻ وارو ڪو معتبر دوستيوار ۽ مٿي ماڻهي جي دپاه هيٺ سنڌي ساهتڪ، ۾ گهٽ ئي ٻهر ٻيو ڪو نڪري. ان ئي لهڪ ئي جي ٻند ڪيو ته ٻاهجي ٻورت ٽرسٽ سنڌي سڀا پاران "جهازراني" ٻڻ نڪرندي نظر ايندي. ان جو بوجهه ته فقط جهاز ئي جهلي سگهندو. رسالو مقدار ۾ جيترو ٿلهو هوندو آهي مواد ۾ اوترو ئي پيٺو. ٻاڪي سڀ ساموانجي ڪارو ٻاٽي. ٻالڪارن کي سڃاڻ ٻالڪن ۽ نوزرگ، ساهتڪارن سان سنڌيڪ جوڙڻ گهرجي جيئن سندن سنڌي ساهتڪ شيوا وڌيڪ سڦلي وڃي.

سنڌي سڀا جون ”چولهون“ هنن ٿڌي هير جو احساس ڪرائين ٿيون. ڪنهن ٻئي جو هونءَ به، سنڌي سماج سان خاص سنبنڌ ٻڌي رهيو آهي. مضمون ۾ مواد ڪان وڌيڪ مزو نه ويهن ٻنجن ۾ ٻڪڙيل مضمون جي لسٽ ۾ آهي. لسٽ ۾ ڦلو ڳوٺاڻي کان شهاڻي، آڏواڻي ٻاران عامل ٻڻ آهن. هڪ ٻندر اندر اڻيڙيءَ سنڌ جو احساس ٿئي.

رڳو همٿاڻيءَ جي موزون چونڊ ”چولهون“ جو سنڌي ساهتڪ معيار جو حصو هجڻ جو ثبوت آهن. انهن لوڙي ٻراڻي ٻيڙهيءَ کي همٿائي گڏيل ساموهڪ سفر ڪرايو آهي،

ٻو ٻئي هيرانندائيءَ، وليرام ڪرشناڻيءَ، اندرا واسواڻيءَ، ڪملا گوڪلاڻيءَ جي ڪهاڻين ۾ ورهاڱي کان پوءِ سنڌين جي حالت، انهن ۾ گڻ-دوش ۽ اڄوڪي حالت ۾ سنڌين ۾ اسٿتيءَ جو ڀرپور بيان ڪيل آهي.

ٿوري ۾ انهن چئجي ته ”چولهون“ ١٩٨٣ع سنڌي سماج جو ٻهڳجو آئينو آهي جنهن ۾ گذريل ۽ هلندڙ ٽڏاندڙ عڪس آهن. ٻائي ٻرتاب جي زندگيءَ جي ڪنهن اڻاڳر پهلوءَ جو بيان ”چولهون“ جو قدر اڃا به وڌائي ڇڏي ها.

چولهن کي سچاوڪ ائگر اٿڻ کان سواءِ ٻمبئي شهر جو احوال ضرور ڏيڻ کپي، جنهن سان سنڌي سماج جو گهرو سنبنڌ آهي.

ڪلچرل سوشل سرڪل ٻاران جنهن جا پالڪار ۽ مصور انڪم ٽئڪس آفيس جا ملازم ٿي آهن. ”سرهاڻ“ رام ڪڪريجا جي سمپادڪيءَ هيٺ چڱو مواد پيدا ڪيو آهي. اون لمڪن کي همٿائڻ جي ٻوئواري ڪندي روسي ڪهاڻين جو مجموعو ۽ چندولعل جئسنگهاڻيءَ جو اصلوڪو ناول به شامل ڪيو ويو آهي. ڪٿو ڪٿو ڪري گڏ ڪيل ٻولڪ ڀئسي مان لڪڻ هڪ ٿي ”سرهاڻ“ ۾ اهي به مجموعا ڇرڪ ٻرائي ٿا ڇڏن. ان جي

پڙهي لکندڙن جي ذهنيت جو اندازو لڳائڻ مشڪل ڪونه
آهي. سندن وچمان چنڊال وٽيءَ ۾ ڪافي تنقيدي مصالح ٿي رهيو
پيو آهي. ساري مهاڳ تي لکڻيون نه، پر ڳاجرا پاڻ ۽ ان جو
نر ڇاپيو پيو آهي. پروفيسر شيوڪاڻي پاڻ کي "هيرو" ثابت
ڪرڻ لاءِ گهڻو ئي لڇيو - ڦٿڪيو آهي، پر اڳاڙيءَ ڳالهين ان
۾ ڪامياب ڪونه ويو آهي. ڇو جو ليکڪ (ڳاجرا) پاڻ، جيڪو
١٠٠ (سؤ) ڪن ڪتابن تي تنقيد لکي چڪو آهي، ان بلڪل
صاف اکرن ۾ اعلان ڪيو آهي "مهاڳ" جو اڌ مون کي سمجهه
۾ ڪونه آيو ۽ باقي اڌ مان هضم ڪري ڪونه سگهيس (پارلواسي).
مهاڳن جي مهارٿي سرڳواسي لعل سنگهه اجواڻي، جنهن کي هي
ڪتاب ارپڻ ڪيل آهي، مهاڳ پڙهي "اڇل" نه پر شايد
غوطا کائي ها.

ڳاجرا سنڌي ادب ۽ سياست ۾ ڄاڻل - سڃاتل شخصيت آهي.
سندس زندگيءَ مان فقط "ادبي تنقيد" وارا صفحا الڳ ڪرڻ
مشڪل ئي نه پر مها مشڪل آهن. سمالوچنا جا هن وقت
پيمانا ماڻ ۽ ماپا آهن. هن جي تنقيد ۾ اخلاقي عناصر جهجها
ملن ٿا. جيڪي هو ور ور پنهنجي مضبوط ارادي، مخصوص ۽
محدود خيالن سان، وڌندڙ شڪليءَ ۾ بيان ڪري ٿو. ساهتيہ ۽
زندگيءَ جي سهڻي سنگم مان هو موڄ ۽ مزو ماڻڻ چاهي ٿو.
الائي ڇو ڪيس منگهارام ملڪاڻي سنڌي يونيورسٽيءَ جو
سرٽيفڪيٽ ڇاپڻ جي ضرورت محسوس ٿي آهي؟ هن جون
تنقيدون سنڌي ادب جو سماجي ڪارج ڪاميابيءَ سان پورو
ڪن ٿيون. ڪٿي ڪٿي سندس تنقيدي روش انترو ٿ. اڪڙ
قري ٿي جو محسوس ٿئي ٿو ته هتي انانڪ جو پردو زوريءَ
ڪيرائي سپن - نظارو پڌرائو ويو آهي. ان جو مثال "انظر لظرا"،
"سنڌي شاعريءَ جا ٥٠ سال"، "م عزيز - شخص ۽ عالم" مان

لاءِ سرڪاري خرچ تي راجستان سنڌي اڪاڊمي جئپور پاران "رهاڻ" جو ساليانو سلسلو شروع ڪيل آهي. سنڌن رهاڻ- ٨٢ الهدين انصاري ۽ ايشور چندر- سماسڌان ۽ ساهتڪار جي گڏيل لگرائيءَ ۽ همت ظاهر ٿي آهي. پرچو شاندار ۽ سارائڻ جوڳو آهي. ساهتيه ۽ سماسڌان کي به جوڳي جاءِ ملڻ گهرجي. جيڪا اڄ جي سنڌي ساهتيه ۽ حالتن جي تقاضا آهي.

— سنڌي ٽائيمس، ٢ جنوري ١٩٨٤

[٦] "ادبي تنقيد" سمالوچنائن جو سنگره، ليکڪ ۽ پرڪاشڪ- پنڊيو گاجرا، ٽامي سائيز، صفحا- ٢٩+١٤٩، قيمت- پندرهان رپيا.

ڪتاب ۾ ليکڪ کان اڳ مهاڳ، ۾ به ليکڪ جو رواج هاڻي پئجي چڪو آهي. مان به ان سهوليت جو فائدو ٿو وٺان. پروفيسر شيوڪاڻيءَ جي لکيل مهاڳ ۾ گاجرا، پنڊيو گاجرا، شري پنڊيو گاجرا، گاجرا صاحب جهڙا اکر پڙهي مغل شهنشاهه جي دربار ۾ اچڻ وقت سندس حاضرين، خدمتگارن طرفان اچڻ جو اطلاع جناب عالم، شهنشاهه- اي- شهنشاهه، پادشاهه بيدار رهي هتي وارو واقعو اکين اڳيان ڦرو اچي. "ليکڪ جي قلم مان" صفحو- سٽ ١٥/١١ "ڪٿي به، اهو ممڪن آهي ته، پروفيسر شيوڪاڻي منهنجي ڪري آلوچنا جي اولي ڪڙي آلوچنا پهنجي مهاڳ.... ماسٽر پاڻ کي تيار رکيو آهي." اهو پڙهي مهاڳ جو صفحو- سٽ ٨/١٧ .... "شري پنڊيو گاجرا لاءِ مون کي عزت آهي. هو به مون کي پاليندو آهي .... مهاڳ- ليکڪ جو شرف ڏنائون .... مون مان به اهڙيءَ ايمانداريءَ جي اميد رکي ٿو." اهو سڀ ادب ۽ سماسع جو ڪمائي مطلب

اڻهو هئڻو آهي. اهو احساس سان گهٽ همت ڪري سگهبو آهي. مذاق ڪنهن سان ڪيو آهي ۽ طنز ڪنهن جي ڪارگذارين يا ان تي ڪئي ويندي آهي.

سنڌي ساهت ۾ اهڙي قسم جي ساهتڪ جي کوٽ تي اڳ ۾ ذڪر آهي. تنهن هوندي به الائي ڪهڙي خيال کان ”نيڻو لعل“ جي ليکڪن کي نظرانداز ڪيو ويو آهي. اهي فقط پارٽواسي جي پاڻڪن لائين محدود رهيا آهن. ساهتڪ ۾ اهڙي چيز سياسي نقط نگاهه کان پلا ڪيترو وقت لڪائي سگهبي. وشنو ڀاٽيا مهاڳ ۾ صاف لکيو آهي ته ”گاجرا ڪانگريس جو ڪميٽي ورڪر آهي (صفحو ٩ سٽ ١٦)“ ان ئي وشنو کي گاجرا ۽ نيڻو لعل جي شخصيت ۾ اهڙ هڪ جهڙايون نظر آيون آهن. (مهاڳ صفحو ٤ پهرون پئراگراف) ۽ ڪيس اهو به چئو ٿو لڳي ته اڄ جي واپار شيلتا ۽ وواهڪ شيلتا ۾ گراوٽ آئي آهي. ان استٿي ۾ پلا نيڻو لعل پئي ڪنهن طرح جو وهنوار ڪئن ڪيو ڪري سگهي؟ (صفحو ٤ سٽ ٧-٨) ۽ ليکڪ پاڻ ”پر اڪثر“ لکندي چوي ٿو ”من ۾ تڙپ پيدا ٿئي ته انڊيسن ۽ اسٽيل (انگريزي ليکڪ) جيان آءٌ به هڪ ڪالپنڪ ڪردار جي ايجاد ڪريان، جنهن جي ذريعي سماج جو انهن ابرائن ڏانهن ڌيان ڇڪائڻ جو يتن ڪيو وڃي. اُن تڙپ جي پيدائش هئي ”نيڻو لعل“.

وڌندڙ، صاف سٺري ٻولي ۽ موضوع جي تازگي سچ پچ دل ۽ دماغ تي اثر ڪن ٿا ۽ ڪتاب پورو ڪرڻ کان سواءِ رکي نٿو سگهجي. ويهه سال اڳ نڪتل ليکڪ جيڪي نه تازو ئي نڪتل پيا ٿا پاسن. سو انهن کي پڙهڻي منهن جو گهٽجڻ گم ڪرڻ ۾ نه چڱي هئي ڏيندو.

نيڻو لعل سرڳ مان خط لکيو آهي يا اسرڳ مان (صفحو ٩٤) ان جي تصديق ڪونه ٿي سگهي آهي، ڇو جو ان لاءِ اکين

ملي سگهي ٿو.

”ادبي تنقيد“ ڪتاب سنڌيءَ جي هر شوقين ۽ ذهين پاٺڪ کي پڙهڻ ۾ مزو ضرور ڏيندو. شاگردن کي تنقيدي ڪروٽين سمجهڻ ۾ چڱي مدد ڪندو.

— هندواسي، ٢٦ آگسٽ ١٩٨٤.

[٧] ”ٽيمنوامل“ ليکڪ ۽ ڇپائيندڙ - ڀڳوان لالچند گاجرا، ٿاڻي ساڻيز، صفحا ١٢٨، قيمت - ڏهه رپيا، ٣٤، اگهاري لين، فورٽ، ٻامبي.

لهيءَ جي واد وواد هاڻي ٻند ٿي چڪي آهي. هيتوٽيڪ پاليڪار اڃا هڪ ناول لکي ورتي آهي جي گڏيل مسودي کي ظاهر ڪري ڪولو سگهيا آهن. اڄ اهو سيان اهو اهو پنڊرانو پنڊرو ٿي ٻولندو. ان معاملي ۾ ماضيءَ جا ورق ورائيندي انهن محسوس ٿئي ٿو ته گهڻئي ادبي گوهر عام ڪان کٽجي ويا آهن. انهن جي شخصي، سياسي ويچارن کي وانگو ڪري سندن ادبي ورقن مٿان لهڻو پائو ويو آهي. ”ٽيمنوامل“ به ان حادثي جو شڪار آهي. وري به شڪرجو وشو پاڻما جي مهاڳ ۽ مرضيءَ سان سندس زخم ڪجهه ڀريا آهن ۽ هاڻ هو امر ٿيڻ جي لالسا کي اندر ۾ دٻائي ادبي آڪاڙي ڏانهن پنڌ پيو آهي. ٽيمنوامل جو سرجڻهار هڪ هوشيار ۽ ڪامياب سياستدان ته آهي پر مهاڳ لکندڙ فقط اول درجي جو ساهتڪار ٿي آهي، ڪيس سياسي داوپيچن جي لکا ڪولو پئي آهي، اڪري ٿي هو فقط ٽيمنوامل جي ساهتڪ پهلوءَ کي اجاگر ڪري سگهيو آهي.

طنز ۽ مذاق روزمره جي زندگيءَ کي چهرو چٽڻي ايائنڻ لاءِ ضروري آهن. صحيح ۽ ٺز طنز ڪرڻ ڏاس آهي. حاضر جوابي

ماءُ جي روپ ۾ هوندي، چوندا آهن ته عورت هڪ ئي وقت مـاءُ، ڀيڻ، ڌيءُ وغيره جو پارٽ ڪاميابيءَ سان ادا ڪندي آهـي. تنهن ماءُ، مائٽي مـاءُ، جنهن جو تصور ئي اڄ ساه سڪائي ڇڏيندو آهي. ان جو بيان پڙهي انهن لڳي ٿو ته پنهنجي آڳرائون هڪجهڙيون ڪونه آهن. اچا ۽ ڪومل هرڻا سنسار ۾ آهن. ٿالي ۾ ڇا آهي؟ نثر مان اوليند ۽ پوءِ وري سندس سنڌيت کـي ڏيئهن جـي روشني ۾ ڏيکاريندڙ سڪ، مهمان نوازي ۽ انڊيڪ جون پيون يادگيريون ونڊڻ ۽ صاف اکرن ۾ چيل آهن.

سدا حيات ماءُ روپچرام کـي ليکڪ ٻهرٽن پڪ مدهي ۽ پوءِ عالمي انسان طور ڏيکاريو آهي. اڄ اهي رشتا ناتا ٽٽندا پيا نظر اچن. پيءُ جي مامي ۽ پچاڙيءَ ڏانهن لڏڪ لڳايو آهي.

"مهنجو ٻهراون پيار" - زندگيءَ ۾ ڪي گهڙيون اهڙيون ضرور هونديون آهن جن جي ياد عمر ڀر سٽائيندي رهندي آهي، اي خوشيءَ ۾ ۽ جذبات جي ڏارن کي ڇهڙيندي رهندي آهي. پالڪپڻ جون اهي گهڙيون، اڌڙن دادڙن راند ان ۾ صاف ٻاراي ماڻهيءَ جي ڪلا جي چٽ پائي چمڪي پيئون آهـن. معصوم دل تي ٿيل گهرا اثـر ئي انسان ۽ حيوان پٽائين ٿـا. زينت سان سندس ادوگاٻرو پيار، ابوجهه جذبا، جانيوان، پنگتي رسمن ڪرسمن جو بيان ڏنل ٿـا. انهن ضرور محسوس ٿئي ٿـو اهي سـب سچائيءَ سان بيان ڪيل آهي جن ۾ وڏاءُ، لڪ لڪاءُ بلڪل ڪونه آهي.

عارف شاه، صوفي، لاڪوفي، لاطمع، فرقيپرستيءَ کان آجو، ديندار، طاقت ۾ هوندي به ان جي نشي کـان دور، وڙهاڳي کان اڳـ پوءِ جون ڏکيون حالتون اکين آڏو آڻي ٿو. عار تي شاه جي ياد تازي رهندي ايندي. هي گوپند ماڻهيءَ جا ٿـ

ڏني شاهد جي ضرورت ٿي محسوس ٿئي، پر خوشي ان ڳالهه جي ٿي ٿئي ته مٿي خدا تسلي وٺ ٿو. سنڌي ٻولي خط پٽ لاءِ منظور ٿي چڪي آهي جو ديو ناگريءَ سان ڪرڻ گهرجن ٿي سوار ٿي خط هٿ هيٺ پارلواسيءَ ڪي ٻهتو آهي.

مٿر دوست جي سهڪار ۽ سهائتا ملڻ ڪاڻپوءِ ڪتاب جي قيمت ڏهه روپيا، ٽيٺوامل جي درٻار-دليءَ ۽ سستي مشهوري ڪي ڏک هٿڻ ۾ ڪامياب ٿيندي.

— هندواسي، ٦ جنوري ١٩٨٥.

[٨] "ٻهريون ٻيار ۽ ٻيون يادگيريون" ليکڪ- گوبند مالهي، ڪرانسون سائيز، صفحا-١٢٨، ڇپائيندڙ- ڀارت جيون ساهتيہ منڊل، الهندگڻ روڊ، ٻامبي-٨، ڇاپو ٻهراون ١٩٨٤، قيمت- ١٢ روپيا.

هڪ حقيقت شناس سنڌي ادب ڪي سماج لاءِ چهڪي ڪجهه ڪرڻ ڪهڻي، گوبند مالهي اهو ڀارت اڻوائي ادا ڪري رهيو آهي. فقط لکڻ هن جو شغل نه رهيو آهي. جاجڪ ٿي ڏورو ڪندي سنڌي مٽر واٽي دور دراز ڳالهين پهچائڻ ۾ هن جو خاص هٿ رهيو آهي. جي چاهي ها ته پنهنجي وڪالت جي ڏالهي سان خوب جاوا ڪري سگهي ها پر اهو نه ڪري ته سنڌيت جو پيغام پهچائڻ، سر تي خوشيءَ سان هموار ڪيو ائس. سنڌي ساهتيہ ٻراهي سچاڻ شاهوڪارن ڪي اهڙن جو قدر ڪرڻ جڳائي.

هر سچاڻ شخص جي پنهنجيون يادگيريون سچائيءَ سان ڇپي ته ان ڪان وڌيڪ تواريخ جا صحيح ورق ٿي لڀي سگهن. مالهيءَ جون ڏالهيون يادگيريون وانبدي، ماڻ سان سفر- ٿئي،

خوبيون هر پاڻ کي ڪتاب خريد ڪري پڙهڻ لاءِ آماده ڪنديون. ذهين پاڻ کي پوءِ به پڇتائيندو ڪونه. سندس ذهن جي ڪشش جو دور شروع ٿيندو. ڇهولي؟ ڪوتا علم عروض، ڇندن ٻنڌن، قافين رديفن ۽ سرگم جي سٽن سون سان سجايل ذهن به ٿازي ٿري ايندس، انهن سر کي اندر ٻير پاڻ مهل "پلي ڪري آيا" مشڪل سان مٿس ملان لڪرائيندو. لاماڻو شايد اُپرائڻ او ٻار کي اولهه. سمجهڻ جي ٻرم به آهي. ان ڪري ٿي اسون جي ڇڙواڳيءَ ذالهن هرڪنهن جو ڌيان ڇڪڻو ڇڪجي وڃي ٿو. انهن ڪوتا به علم عروض کان آزادي ٻڌائي آهي. سو ڪم خيال جيڪي وزن جي ٻنڌڻ به ظاهر ڪري سگهجن، اهڙن نفيس نازڪ خيالن کي انهن ڪوتا رستي پڌرو ڪرڻ جي اجازت مليل آهي. ان به ڪي سوڪيم ٿي مڪي کان ٻچاڙيءَ ٿاٿين ٻاڻ به جڙيل ضرور رهن ٿا. ردم رهندو اچي ٿو. فقط اڪرن جي ڪلابازيءَ کي انهن ڪوتا ڇڏي ڪونه سگهيو. اڄ جي زندگيءَ جو ڀرپور بيان، ان جا بدلجندڙ مانڻ-ماپ، انساني اُمنگن ۽ احساس جو ذڪر شدت سان هئڻ انهن ڪوتا جا مکيه لنگهه آهن. حقيقي حالتن جو بيان ڪندي ڪوتا ان جي اثر لاءِ رکجي ٿي اٿي ۽ نه ٿي وري آدرشواد جو پاڻ اُچاري ٿي. هن جي هر اکر-اکرن وچم ڇڏيل وٿيءَ به معني جو بوجهو سهڻ جي شڪتي هئڻ جڳائي. اِلي عام فهم جو به خيال ضرور رکيو آهي. ساهتيه عام لاءِ ٿي جنم وٺي ٿو، جي ان ۾ سمجهڻ نه ان جو بنيادي مقصد ٿي برٿواب ڪونه ٿيندو. الي ناماڻو جو اتون سر عام کان ڪٽجندو نظر اچي ٿو. اکرن به انڪلون ۽ بيان بازي عام به ساهتيه ۽ ساهتڪار ڏالهن ٻي رخيءَ جو پنج ڇٽين ٿا. ساهتڪار کي پاڻ جو امتحان وٺڻ جي خوشفهميءَ کان ڪنارو ڪرڻ کپي. اتون سر جنم وٺڻ کان اڳ ٿي آسمان

پر هر لڏي آيل سنڌيءَ جا جذبا آهن پر ايترو ضرور چئبو ته
ماڻهو اڄ سوڌو اهڙي شهاڻي حڪم جو قائل رهيو آهي. "منهنجو
ساهت سان سنبنڌ" ۾ الفالي جمال الدين بخاري سان گڏجڻ
ڪري (صفحو ٨٢) اڄ سوڌو ڪانگريس ۾ پر ڪميونسٽ ڌارا
۾ رهڻ جو واقعو ۽ پوءِ الفاقن جي دنيا ۾ رهڻ ماڻهوءَ جي
ڪمزوريءَ جي نشاني آهي.

سياست ـ ديدار بازي الله راضي ۾ سنڌ جون پنگتي حالتون
صاف جهلڪا ڏين ٿيون. هڪ پيرو وري ۽ ماڻهوءَ اسٽريءَ ۾
سماڄ خوبين کي اجاگر ڪرڻ ۾ ڪامياب ويو آهي. "منهنجي
ڀيڻ ـ منهنجي همراز" سچ چوندا آهن ته شاديءَ کان پوءِ
پادشاهه ڌيءَ جي روئي ڪوڻ لڏي آهي. سنڌس ڀيڻ ڪيتري
قدر ساهرن ۾ غلطفهميءَ جو شڪار ٿي رکي آهي. اهو هڪ
پيءُ جي اکرن ۾ ان جي موت کانپوءِ ڇهل "مالڪ شڪر آهي
منهنجو" (صفحو ١١٤) ۾ صاف ظاهر آهي. هڪ پيءُ شادي
ڪمل ڌيءُ جي موت جي خبر پڏي، اڌو ساهه پوري پاڻ کي
هلڪو محسوس ڪري ان سان ان جا ڏکڙ درد سڀ فقط محسوس
ڪري سگهجن ٿا. ننڍاڻي گهر، جمل ۾ امان ڪمل سڪڙ،
انگريزن جي ڪمل ظلمن تي اڌو چنبو وجهن ٿا.

[٩] "اڌون سر" اشين ڪولا، ليکڪ ـ نامديو تاراچنداڻي،
چيئرمين ـ ديپشڪا پبليڪيشن، آزاديا اپارٽمينٽس، سواسٽڪ
پارڪ، چيمبور، ممبئي ـ ٧١، سنوادڪ ـ شيام جيسنگهاڻي،
ڇاپي سال، صفحو ـ ٨٤، قيمت ـ ٢٠ روپيا.

دلچسپ سر ـ دلڪش ڪور ڊزائين، ساهتي، ڏاهن جواهدار
پبلشر ۽ اشين ساهتي، ڏاڍهن سجاڳ سنوادڪ، اهي مڙني

لکمي ڪلاڻي سول ڊگري ورتل انجنيئر ٺيڪيدار آهي. سنڌي ساهتيه ۾ هو، فقط ليکڪ اديب پر هڪ جدولي شخص طور به ڪاهي پيو آهي. ان ۾ ڪيس ڪلڪتي جي سنڌي يوٿ ائسوسيئيشن وارن جو پورن سهڪار ملندو پئي رهيو آهي. پڻي هڪبئي لاءِ ڀوڳي ثابت ٿيا آهن. چوندا آهن سفر هڪ کليل ڪتاب مثل آهي. اکيون کولي هلڻ وارو پاڻمرادو مڙو پيو ماڻيندو، ان وٽان آيل احوال به وڻندڙ پيو پاسندو. ۱۹۷۲ ۾ ميونڪس آلمپڪ رانديون وقت ۲۶ ڄڻن جي ٽوليءَ سان وال لکمي مڻن جا ملڪ - ڪنبهر ۾ اهڙو ئي ڪجهه ڏٺو آهي. پنهنجي سفر جو مقصد ٻڌائيندي لکي ٿو، "يورپ جي سفر دوران منهنجو اُهو تمام مدبر هستين سان سڃاڻپ ڳنڍڻ لاءِ خواهان هئڻ، جن پنهنجي فن - فڪر ۽ عمل ذريعي انسان ۽ حيوان جي سنڌي کي ڪافي ڪشادو ڪري ڇڏيو هو. شيڪسپيئر، گوئٽي، ٽالسٽاءِ، مارڪس، فرائڊ، سارتر جن پنهنجي سڃاڻپ جي اوسر سان انسان جي من جا ڪيترائي لوان مهاديپ ڳولهي لڌا (صفحو ۷۴) ۽ اندر سفرنامي ۾ وقت به وقت جڏهن اهي ليکڪ مٿين مهان هستين سان منهن مقابلي ٿيو آهي ان جو بيان هو پوري شدت سان ڪري سنڌي پاٺڪن جي ڄاڻ ۾ اضافو آڻي ٿو.

سفر شروع ٿئي ٿو مصر - ڪئرو جي آڳاٽن پراميڊس کان. عيسوي صديءَ کان ٽي هزار ورهيه اڳ.... ويهه هزار پانهن کان ويهن سالن تائين ايائي ايائي ٽڙن وارا پٿر مٿي ڪڍائڻ.... مٿيون سدا حيات لڳندڙ چهرا، سهارا ريگستاني شهر، پوءِ بيروت ٽيل جي آڏاهه آمدنيءَ مان رعيت لاءِ هر ممڪن سهوليت، استنبولا جهاز ۾ ڇهمق جي ٻن ڇڪيندڙ قطبن جيان ڇڪي ايندڙ به انساني جسمون، ڇرائيندڙ موزڪ جون مڌرايي ڏاوِن، منهون جي ملڪ وقت شاپنگ لاءِ هندستاني گهرڙيائين جي دلين

۾ اڻاٺ لاءِ آلو آهي. البت ان ڳالهه ڏانهن ڌيان ڇڪائڻ ضرور آهي
ته جو ان جا گهڻا موضوع ڏنل آهن، رهندڙن جي هڪ ماس
جا حصا آهن.

پارس جي ساري سماج ۾ ڏنل ٻي آزون اڃا پڪيون آهن.
الي مهاڀارت جي دروپديءَ کان ڪٿيري ڪرائڻ (صفحو ۵۷)
کهڙي ۽ وزادار دلين سان قبول پوڻو ڪوڙ آهي. البت
ماڻهن لعرو هٿندي ۽ پراڻي کان پاڻ ڇڏائي ڪي سگهيو آهي.
اپراڌ اولهه ۾ لهندڙ اوپر جي دنيا ۾ ڦاسي پيو آهي. پيشم
(صفحو ۵۸) ڪڏهن ۽ سمجهوتو ڪرڻ لاءِ ٽيرن جي سڀا ٿي
ڪوڙ سمجهيو هو. ان ڪري ٿي چوندا آهن ته. ڪارهن پيرا
مهاڀارت پڙهڻ سان مس مس ڳالهه سمجهه ۾ ايندي آهي. البت
اهڙو ڪجهه ۽ نه ڪو ڏنو آهي جو پڙهڻ سان ازخود ردعمل جاڳي.

سورج، چنڊ، تارن جو ڪوي پرياو (صفحو ۶۴-۷۱) اُپٽرڻ،
لهڻ ۽ چنڊ جي ڪلائن وانگر اڳيان وڌي ها ته. وڌيڪ اثرائتو
ٿي سگهي ها. ايان قوت جي گهٽتائيءَ ڪري ڪڏهن مثال جو
سٺلاي وري ۽ ڦهڪو ڪاني اچي ڏنل ٿي ”اماڻو“ (صفحو ۵)
ٿي پنهنجن ۽ پراڻڪاري هٿن سان ڪم ڪار ۾ لڳي ٿو.

البت جتي ۽ سڌو سولو ٿيو آهي اُتي رواجي پڙهندڙ لاءِ
سمجهڻ ڪولا ”ڊيماسٽريشن“، ”ڪالپوءِ....“، ”اڪيون“ ڪولا
جي ”انڊرجي“ ۾ پڙڻ جو ”فيصلو“ (صفحو ۸۰-۸۴) ڪري ٿو وٺي.

— هندواسي، ۱۰ فيبروري ۱۹۸۵.

[۱۰] ”من جا محل“ - ڪمبهر سڪرناڻو، ليک - لکمي ڪلاٽي، چوالمدڙ - ديپ شڪا پبلڪيشن، آراڌنا اپارٽمينٽس، سواستڪ پارڪ، چيمبور، بمبئي-۷۱، پهرين ساڃاهه، صفحو ۲۷۴، قيمت - پنجاهه رپيا.

سفرناما لکڻ مهل ليکڪ زمان ماضيءَ کي حال ۾ تبديلي فعل کي اڌورو ڇڏيو آهي، پوءِ به سنڌس ٻولي وڌندڙن کي پاسي پڙهڻ وارو ڪک ڪڏهن به ڪونه ٿيندو. گرامر جو احساس هونءَ به هاڻ گهٽجندو ٿو وڃي.

وابس ورائي ليکڪ جي شريمتي جو ريمارڪ "مهڻي ۾ ڪيڏو نه اهنڪار جي ويا آهيو... اهي ڪاڏي لاءِ روئي ٿا ملندي هيو ڇا؟.... اهي ٻرڇي ڪارائڻ وارا هي همت جو نه هئا." ليکڪ جو ٻارن لاءِ پيار، سڪ، ڇڪ، موهه، سنڌس مٽرائي دليا جي تمام سگهن، سوچن مٿان غالب پوندا نظر اچن ٿا.

پڇاڙي رهڻ ۾ پيا ڪئهن پاسپورٽ ۽ ويزا جي مٿي سوو ڪان آجو.... گهر ۾ آرام ڪرسيءَ تي پڙهندي يورپ جو سفرنامو وڌندڙ، وندرائيندڙ ۽ تفريح ڏيندڙ آهي.

— هندواسي، ٢١ اپريل ١٩٨٥.

[١١] "ڌن سڀون سوجهي ڪيئون، پاتار ان پٺهي"

شاهه تي لکيل ليکن جو مجموعو، ليکڪ - پروفيسر سندرداس جهانگياڻي، دهلي، ڪرائون سائيز، صفحا - ١٠٣، قيمت - پندرهن رپيا.

شاهه عبداللطيف سنڌي ساهتيه تي اڄا نه ڪي ڇڏيون ڇاپيو ٿي رهندو. تازو هڪ ايڊيشن شاعر کي شمشان گهاٽ وٽان لنگهندي اوچتو پهچندي وجود جو درجو به شاهه ڪان ئي پڇڻ اچي ياد پيو. شيخ اياز کي به شاهه جي جتي هندومان جي زندگي واڳر اچل لڳي جو جو ان ۾ صدمن جو پکهر پيل هو. انهن پنجين سنڌيءَ ڪان پي. ايڇ. ڊي. تائين شاهه پڙهيو/ پاڙهيو پيو وڃي ۽ ان قطار ۾ جهانگياڻيءَ صاحب "هيءَ ننڍي پيمت"

۽ ڪٽڪٽائي، ڪنهن هر ٻه ڳالهائيندا آهن (صفحو ٤٢).

آلمپڪ راندين ڏسڻ لاءِ سڄيءَ دنيا مان ١٠ لک ماڻهو آيل، فلسطيني گوريلن جو اِزرائيل رانديگرن جي حياتيءَ سان کيڏڻ واري راند جو دل ڪالباريندڙ بيان، پاڪستان ۽ هندستان وچ هلندڙ هاڪيءَ وقت درشڪن جو هڪٻئي ڏانهن سياسي رخ جو نظارو تمام چٽن اکرن ۾ ڪيل آهي. هاڻ، ڪٿي ڪٿي لکڻيءَ جا ٻيهڙا اُچاٽرا ريمارڪ عالمگير ادب کان گهٽو ٻري آهن. جيئن نظام ۽ رانديگر جي ڊراخدائي (صفحو ٨٨) ۽ رانديگر، ڪلاڪار ۽ ساهتڪار ڏانهون قدايت ۾ چاڙا ئيندا ٻيا وڃن (صفحو ٩٠).

جرمني ۽ جپان جي استري نِز حيرت انگيز ترقي جو راز ئم اسپرٽ ئي آهي (صفحو ١٠٣) لکي جو لڪي ۽ تِز سمجهه ايت هڪ سٽ ۾ ئي اهو راز قلمبند ڪري ۾ ڪامياب وئي آهي. مغرابي عورت جي وڪالت.... ٻيڻي اِستري اڄ مڙاڻ، ٻيڻ، ٻتني جا سڌسڪاري وسڌر لاهي ڦٽا ڪيا آهن. هوءَ ٻهرين پاڻ هڪ آزاد، هڪ مخصوص شخصيت، مرد جي ڪنيز نه آهي. شايد لکڻي جا خيال ڪاڪتي کان ٻري هوا پاڻي جي اثر کان ٻچي نه سگهيا آهن. سفرنامي ۾ چيتل ٻرسرام وارو گيٽي (صفحو ١١٩) وان گاگ نه مشهور چترڪار (صفحو ١٤٧) شيڪسپيئر (صفحو ١٦٦) جو ٻيان عاليشان عبارت ۾ ڪيل آهي. اهوئي الي ٻه ڪلاڪار جو سفر سڄو محسوس ٿئي ٿو. سندس اندران اکر ڪليل آهي. ائليءَ جي ميلانو، هيري شهر ۾ گلن سان سجايل گهوڙي جهڙي قبرستان جو ٻيان سچ داد لائق آهي. ”زندگيءَ جي شام جو اُڪجي ٿيڻ بعد واقعي انسان آرام چاهيندو... اکيون ٻوٽي آسائشي ٿيڻ جو چاهي.... نه، موت ظالم نه آهي، موت نهايت ئي خوبصورت آهي“ (صفحو ٢٤٠)

وڳر ڪيو وتن، پرت نه ڇنن پاڻ ۾،
پسو پکيئڙن، ماڻهان ميٺ گهٽو.
پار سڏائي سيڪو جالي نپاسي،
آهي آسائي، ڪر پٺي ئي ڪل پوي.
اڇو پاڻي اڙ ٽيو، ڪالو رند ڪنڪن،
اپندي لڄ مرن، لنهن سر متي هنجڙا.

الي لڙ ۽ عبارت ۾ جهانگياڻي اڄ جي سماجي ۽ سماجي حالتن کي ۽ رسالي کي ڳالهه جي ان پڙن ۾ اُسرائي ابهارڻ ۾ بيشڪ ڪامياب ويو آهي، پر جڏهن اثر ٿئي نه.

ڳالهه ڊاڪٽر هرومل سدارنگاڻيءَ ڪيو ڀاڙون پالل لڄ اهو صاف ڪيو آهي ته شاهه پنهنجي وقت جي هر بزرگ ذات ڏٽي کان اثر جهٽي ان کي سهڻيءَ سنڌيءَ سان ڪيمائي مطلب ڪري انهن شيءِ ناهڻ ۾ ڪامياب ويو آهي. اهائي ڳالهه جهانگياڻي (صفحه ٨٩) هن ريت ٿو چوي، ”پنهنجي شعر کي انهن ٻولين جي شاعرن جهڙوڪ رومي، عطار، سعدي، حافظ، خسرو، غني وغيره (فارسيءَ مان)، شيخ فريد (ملتاني)، بابا نانڪ (پنجابي)، ڪبير (هندي)، ميران (راجستاني)، شاهه عبدالڪريم ۽ ميان عنايت (سنڌي) جي ڪلام گفتن سان ٻوليو آهي، پنهنجي ليکي سنڌس هرفن مولي هجڻ جي ثابتي آهي.

ڪتاب سان شاهه جي عاشقن کي پياس بجهائڻ لاءِ ڇڪي ضرور ملي پوندي.

[١٢] ”امر شهيد اندرا گانڌي“ سڪ ڀري سوکڙيءَ سنڌو ڪتاب ملهو.

(صفحو ٨) جيڪا سندس موجب "شاهه جي شعر ۾ اوليهو وچٿو
پيو ۽ کي مولي حاصل ڪيم جن کي اوهان اڳيان رکيا اٿم"
(صفحو ٧). اهو سڀ پروفيسر صاحب اسانکي چوڻ جو حق
ڏئي ها ته بهتر ها مولين سچن/کوڙن جي ڪٿ جاچڻ کان ته سٺو.

ڪتاب ۾ ور ور ڪري ان ڳالهه تي زور ڏنل آهي ته شاهه
صاحب مذهبي ڪٽرپڻي کان آجو آهي، پروءِ ته شاهه ڏياري،
شاهه عيد، هندن جو همدرد هئران، وارتاب، شاهه جي عالمگير
همدردي تي انسولهاڻيندڙ سرا آهن. اندر ته بيتن ۾ فقط هڪ
هند ڏياريءَ اکر پيدا آهن ڪيئن نه چئي سگهجي ته شاهه ڏياريءَ
تي لکيو آهي. سنڌداس پاڻ اهو سرو ڏيئي ڇاڏو آهي جو اندر
هو ان جو بيان ته ڏيئي ويچارن جو بيان نه ڏئي، جيڪو ڪجهه
وري هو شاهه جي زماني ۾ سنڌ جو واپار (صفحو ٥٣) ۾ درجائي
ٿو. شاهه ۽ عيد - عيد هڪ خوشيءَ جو موقعو ڪري ڪم آندل
آهي ۽ نه عيد تي سلسليوار تفصيل. جيڪا ڳالهه شاهه صاحب
کي خواب خيال ۾ به ڪونه هئي. شاهه صاحب رهڻو جوڳي تي
جڏهن ديس پرديس گهميو آهي تڏهن هن ڪامل اکين سان
آس پاس جي هر شيءِ، جڳهه، پراڻيءَ جي دک سک جو بيان ڀرپور اکرن
۾ ڪيو آهي. ان ۾ اٺين برابر آهي ته هن جو ڏيان غريب ڳوٺاڻن،
هارين، ڪڙمين، لوهار، ڪنڀار وغيره مظلوم ذات ڏانهن وڌيڪ
ڇڪيو آهي جيڪو بيان سماجواد جو علمبردار (صفحو ٣٥) ۾
به چڱيءَ طرح ڏنل آهي. ان هند به شاهه جي بيتن ۾ اکري
معني جيڪا پيشڪي ليکي بلڪل پوري آهي، کي وڌيڪ زور
ڏنو ويو آهي. ان لاءِ تازو ليو ار عباسي جو شاهه لطيف جي
شاعري پيشڪي مٿ پاڻ آهي، لڳين ڪٿڻ آهي.

شاهه زمان حال جي حوالي ۾ لسٽ ليڪون ناب جڙال آهي. ان
۾ شاهه جي رسالي مان بيت جي چونڊ قابل ذڪر آهي.

ورلڊ سنڌي ڪانفرنس وارو ڳنڀير هڪ باب هجي ها ته بهتر. اندرا گانڌيءَ جو سنڌين سان ڪيل وڙ اڳتي جي ٻاد ليڊرن هاڻوڪي پرڌان منتري کي متاثر ڪندو رهندو، اڳري شاباس ڪان مٿي ڪيل وڙ کي ....

سچ ته، انهن آهي ته، اهڙن ڪتابن کي سرڪار پاران مدد جو هٿ ڏيڻ گهرجي جيئن هرڪو غريب غربو - عام پاٺڪ ۽ ملڪ ڳڻهي پنهنجي محبوب اڳواڻ بابت پڙهي سگهي.

ڪتاب جي ڇپائي - ميڪ اپ ۽ اندر ڏنل اٽليپ - املهه فوٽا تمام صحيح ۽ ٺيڪ جڳهه تي ڏئي ڪتاب جيءَ سان سانڍي رکڻ جوڳي ٺاهيو اٿو.

[١٣] "ڪونج" سلور جوبلي ١٩٨٥ پرچو، ٻال ڪرائون سائيز، سمپادڪ - هري موٽواڻي، ٤، گرانٽ واسٽون بلڊنگ، شهيد ڀڳت سنگهه مارگ، بمبئي - ٤٠٠٠٢٣، قيمت - ساليانو چندو ٢٠ رپيا، پرچو - ڏهه رپيا.

"امداد ڪارو ڪنڊ لٿي پرچا پاڻ ۾" وانگر هري موٽواڻي ڪونج ۽ سنڌيت ٿڌهي جو پاڻ ۾ ڪيتائي ميلاپ ٿي چڪو آهي. جو ليکين پدارت کي ڪو هري هرڪوليس، ڪو هري هٽيو ته ڪو موٽواڻي ڏرمهالا سمجهي سگهي ڪيئي ٽوڪيا ڪيو چڏين. ڪي وري ڪيس ڪيري جو ڏيو سمجهي سهوليت آهر پنهنجي شان مان عزت ۽ سرٽيفڪيٽن وارا پڻا ڳولهي ڦولهي ڪم لٿي ڪيس ڪنڊ پاسيرو ڦٽو ڪن. ڪي سنڌي ساهتڪار ۽ پنهنجو اواضن چاڻ لاءِ پنهنجي لمض ڏيکارين. تازو "ڪونج جي ڪونج" سلور جوبلي موقعي تي پروفيسر رام پنجواڻيءَ پري سيا ۾ ڪيس موڪلي اهو ظاهر ڪيو. ها، هاڻ برابر سنڌيت سان

مون جڏهن اوهان جو "ڪتاب ٻاٻت" پڙهيم "مون هن پستڪ جي رچنا ڪري پنهنجي ساهت سرجڻ ۾ لائق اضافو ڪيو آهي" تڏهن اٿين لڳم ته جيڪي مولکي سگهيو هو، اهو ته توهان اڳيئي سکي چڪا آهيو. مان ڇا سکان؟ بيشڪ هي ڪتاب ساهتيه ۽ سياست جو انوکو سنگم آهي. انهن، اکرن ۽ حقيقتن گڏ ڪرڻ ۾ توهان جي پيار جو پورهيو صاف ظاهر آهي. اندرا گانڌيءَ سان پنهنجو "محبوب اڳوان" وارو لڳاءُ صاف ظاهر آهي. جڏهن عقيدتمندي ۽ وشواس سان توهان قلم هلائڻ چاهيو آهي، ان ۾ ڪامياب آهيو. ٻاڻ کي، پنهنجي دليرداري، پارس ڙان کي صحيح ۽ موزون اکرن ۾ جڙيو اٿو، پاٺڪن اڳيان ظاهر ڪيو اٿو. ان ۾ ڪاٿي هٺرادو جڙت ڪرڻ ٿي لڳي. ها اٿين ضرور ته عقيدتمنديءَ جو سنگم آهي. حقيقتن کي لکڻ ۾ توهان جي سالن جو پورهيو اجائي ٿيو پيو. اندرا گانڌيءَ جي اپنائل واٽ کي انتي شاستر/ارٿ شاستر سان پيش ڪندي اصل توهان کي جيڪو چوڻو آهي اهو صاف اکرن ۾ ۽ جتي پڪ پيڪٽو آهي اتي تمام پوشيده نموني چئي ويا آهيو. اها توهان جي ڪماليءَ اندران طرف عقيدتمنديءَ جو اظهار آهي.

سياست ۾ روشيا جو هندستان طرف سچي دوستيءَ جو هٿ ۽ ڏکئي وقت امريڪا توڙي پرطانيه ۾ ماڻهن جو تلخ ۽ غيردوستاڻي هلت (صفحه ٦٣) گهرائي سان پيان ڪيل آهن. ان سان توهان جا رخ ۽ لاڙا به سمجهڻ ۾ ڏکيائي ڪونه ٿي ٿئي.

مکيه ڳالهه جڏهن مولکي ڪتاب وري پڙهڻ لاءِ متاثر ڪيو، اهو آهي صاف پيالي. سٽن/اکرن وچم قول وجهندي اچي اهڙو ڪجهه به هٿ اچي. اهڙو جڏهن ڏاڍهن اگر ڪٺٽي پوي.

هاڻي انهن اوڙهن ٻاٻن ۾ جي اندران جو سنڌي ٻوليءَ کي اٿين "شهپول ۾ آڻڻ وارو قدم ۽ پگوالنديو آچارڻ وارو ڪوشل

جو چٽو روپ اڀري نٿو سگهي. واسديو لرمل جو ريڊيو نٽڪ وڇوڙي
مونولاڳي ”اهو ڇڱو ٿيو، ڪيئن.“

تازو ادب محبوب کي ڏنو هجر. ”لهرون“ سندس قديم کان
تمام گهڻو اوچيون آهن، جي لافاني آهن ۽ اهي ضرور سنڌي
ساهت ۾ اوچي آڳاٽيون آهن.

گدو سامتاڻي پنهنجي مقالي ”سنڌي ٻولي، ساهت ۽ جيون
۾ سنسڪرت“ ۾ پاڻ سنسڪرت ۾ لفظ اچي ٿو. هون ٻه گڏي،
سواءِ پنهنجي لوزاپيدڙ ٻوليءَ جي، سنڌي ساهت ۾ ڏنو ته ڇا
آهي؟ هت ته ان کان ته پنهنجا پاڻ آڇا ڪرايا اٿس. جارج
سنگهڻو (صفحه ٢٤) ڏانهن سندس ٻاچ کي روڪڻ لاءِ ان ليکڪ
جا ڪتاب سامهون هئڻ ضروري ٿيا اٿن. موضوع بحث لائق
آهي. لکمي کلاڻيءَ جي ناٽڪ، ڌال اڄ ڪله، ماڊرن شهر جي
جديد ضرورتن ۾ شماري وڃي ٿي. ”عاشقاڻي ادبو“ ۾ شيام
جيسنگهاڻيءَ ماڻهوءَ کان ماحول لائين چڪائڻ ڇڏي غريبڙي
سنڌي ڪهاڻي جڳت ۾ اضافو آندو آهي. سرحد پار گل ناليور
”من اندر جا منجهه“ ۾ ابوس، ماڻ، قيدي ۽ جيلر جو سهڻو
چٽ چٽيو آهي. نالورن وڌان اهڙو احساس دل اظهار! ڊاڪٽر
چندو لعل جيسنگهاڻيءَ جو مرزا قليچ بيگ، حوالن ۽ حاشين ۾
وڪوڙجي اصليت کوهي ويو آهي. رتنا شهاڻيءَ زيورڪ ۾
سنڌي ساهت، ڏانهن ثابت قدم ٻيڙو ڏنو آهي. پوپٽي هيراننداڻيءَ
جي ”ماهتاب محبوب ۽ محفل يارن“ سنڌي گگن منڊل جو
سج چنڊ ۽ چمڪندڙ تارا حاضر هوندي به، ادبي درجو حاصل
ڪرڻ کان قاصر رهجي ويئي آهي (صفحه ٦٢). ڪلا جو ڪوهنور
۾ ماهتاب محبوب ماستر چندر، ڪوهنور جو پرجوش اکرن ۾
اظهار ڪيو آهي. هت اسان وٽ ادبي جواهرن جي کوٽ
ڪري ڪڙي پانڪ، کي ته سرلو سنگيت جاڻي، سونن مان

پيار چريائي، بيماري آهي. ان جو علاج ڪونهي. ڊگري ورتل ڊاڪٽر به ڪونهي. تو ڪري سگهي. ته به هوند ڪونج پرسان به گلدستن وارن جهڙا ڊاڪٽر ضرور سندس علاج ڪن ها. هونءَ به دنيا جي دستور جي ابتڙ هري موتائيءَ مشهوريءَ لاءِ جنس موالن پدران مذڪر ڪي ٿي آزمايو آهي.

هونءَ ته ڪونج سڀ سولي پڙهي پرچو چالدي جي پرچن ۾ پيڪمل آهي. رام پنجوانيءَ جو مونجهارو

”رام ڪڏهن ڪان تو سگهين، هيءَ طنز ۽ حسده زاي!

هڪ ڪبوتر مان اٿين وٺين، اوچتو ڪٿي تون عقاب!“

(صفحو ٩)

سنڌي جو مايناز شاعر نارائڻ شيام اجهو هڪ ئي سو دور ڪري. (صفحو ١٠)

”پيالين مذهب توري تو، پوءِ ڇا هيڻ ته آخر هيڻ“.

وڌي هئي ته سدابهار شاعر اياز تو ڏٺن (صفحو ١٢)

آ هماليه جهڙن ارادو پنڌ گهر،

جستجو ۾ آهه سنڌوءَ جو سمر،

وقت جي جاءِ جو ماهيان اسر.

موت لي مان مرڪندو، سڀ سهائي،

گيت ڳائيندو وڃان پيو دور دور.

گوردن پارٽيءَ جي غزل ”بل بل“ ۾ تا رنگ اڏجن.

”سڀ سماسٽ ساليا ساليا“ ۾ ه گيت جي گولجار آهي.

جسلوڪ اسپتال داخل، چڙهيل عمر ۾ به نوجوان دل ڏسو دڪال جي (صفحو ١٣)

”ماجرا پيار جي سڀني مون فقط پيار ڪيو،

پو پلا اڙدي ”دڪال“ آ انتظاري ڇو؟“

امر. ڪمل جو ”تصور“ پڙهن ڏاڍن ڪان باهر عام ۾ اظهار

جسوانت جي جيون لاسيءَ وٽان ملڻ پهتي ته ڏسڻ سان ئي محسوس ٿيو ته هاڻ جيون جي عمر چڙهي چڪي آهي. مٿان وري ڪور ٻهج لي ڪمس پڪن ٻارن جو جهنب. سرڪاري فعلي پابندگي جي اٿڙ.... هونءَ به هن ٻرنويءَ سي تمام گهڻا ساهوارا ٨-١٠ سالن جي اندر ماٺي ڇوڙي رهندا آهن، پا زندگيءَ جي بوان لمحن ۾ پيا اڏاندا آهن جيئن جيول - ٨، ان ۾، سو ئي ٻالڪپڻ واري چولاڻپ آهي ۽ سو ئي وري جوانيءَ وارو جوش.

هيءَ نئين ڪولا-ڪهاڻي پرچو آهي. نئين جي ڪالي، خاص ڪري سنڌي ڪولا ۾ الائي ڇا ڇا گهسي آيو آهي. نثر ۽ نظم وچ سنڌو ماڻي بلڪل گم آهي. فقط سٽن کي انڊيو وڏو ڪري، ڏايو ڏڪر لي لکٽو آهي. ڇو جو سنڌي ساهتيہ ۾ ڏاڍي لت جي ساهون ٿيڻ جي حرامت اڃا نہ ڪنهن ڪولہ ڪئي آهي. البتہ ضرور ٿيو آهي جو ٻالڪ وڇارا ڇپ ڇاپ ٻاسيرا پيا پچندا وڃن. هراش واسواڻيءَ جي پدا عنوان ۾ عام لاءِ اظهار گم آهي. ساهتيہ مختلف نہ هئن لاٿين مختلف اصولن ۾ پهچڻ جو وسيلو آهي. جي عام شعر-شاعري سہ سمجهي نہ ان لاءِ فقط پہ رستا ڪامل آهن. هڪ هوُ شاعريءَ ڪان ٻاسو ڪن پا شاعر ڪان دور پڇن. هراش رنگستاني رچ ۾ انساني من، سمنڊ جي گهرائي ۽ آڪاس جي اوچائيءَ ڪي عنوان ڏيڻ جي ڳولها ۾ آهي. هن جو شعر نہ دل اسين آهي ۽ نہ ئي وري ذهن اسين. شاعر عام جي زبان ۾ حسن کي اُجاگر ڪري پڙهندڙن کي آڪاس جي اوچائيءَ لي وٺي ويندو آهي. پر همت هراش جا پير اوچائيءَ لي آهن نہ پڙهندڙ ڏرليءَ ئي. زمانو هو جو شاعري عام جي دلين ۾ جاءِ جوڙي ويندي هئي پر همت نہ پڙهندڙ وڇارا پچڻ لاءِ پيا جاءِ ڳولهيندا. هن جي شاعريءَ ۾ انسان ذات لاءِ

خيمسون ڪيي پلئه پائي، چنبج وجهي گهورون پئي گهوريون آهن.

تنقيد ۾ لعل پشپ موهن ڪلپنا جي من جا محل، ڪنڊهر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. انصاف اهڙو ئيندو آهي ته لعل ڪنول اڳين سان انصاف ڪرڻ جي اي انصافي ڪئي آهي. موهن جي پڪه ۽ عشق کي وانگو ڪري ان جي ادب مٿان ڪارو پردو وجهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پرنٽ جو ڇپجڪ وانگر آهم ڪتا لکڻ جا ڪي به أصول مقرر ٿيل ڪونه آهن. انهن کي پين جي اسونئي حوالن ۾ ٻيا وقت آهر جيڪا ڳالهه صحيح سمجهي. قاواي درجو عطا ڪري سگهيو آهي. هري دلگير جي "مرهڻي حد آڪاش" ڏانهن نظر ٿي انڪري قياس ٿو اچي جو راڻا شهاڻي ۾ کي سمجهائڻ لاءِ هن صاحب کي افلاطون اقبال ۽ شاهه پٽائي جو سهارو وٺڻو پيو آهي (صفحو ٨٦). ليوڪ اسمت جو اڪبر اعظم ڪوانج ٻرچي جو اڪبر اعظم آهي. ليوڪ سڄاڻي صاحب جي ڪٿ نه ڪر، قدر ڪر (صفحو ٩٧) ٿي عمل ڪندي ڪوانج جا مڙيئي ليڪه قدر لائق آهن. سندن وهندڙ قلم جي وهڪ کي زور سان ڇالو رکڻ لاءِ اڇو ٿو رام پڪشاڻي، ٻائي (صفحو ١٠٢) واري جي سڌ ۾ سڌ ڏيون.

وچ وچ ۾ ڏيون پوچواڻي ۾ جنا سنڌيت سان پرسماع، پڳيت، دهلاري، چنبج، پهراڻي جا رنگين دل لبائيندڙ چٽر پرڇي کي دلڪش پڻائين ٿا.

— هندواسي، ٢٨ اپريل ١٩٨٥.

[١٤] "جيجل-٨" پٺڪ آف انڊيا سنڌي سوشل سرڪل، لاجپي مون اڙاليچ، ٧٠/٨٠، مهاتما گانڌي روڊ، بامبي - ٢٣، سمپادڪ - ايسي خوبچنداڻي، ٻائي سال-٨-ز، صفحو ١٥٠، قيمت - واهه رپيا.

آنند چنداڻيءَ جو "آڪيڙي جا اپلاڪي" هڪ سنڌر سپنو آهي، جنهن جي ساڪار ٿيڻ جا ڪي به آثار، اميدون ڪونهن آهن، "لڳي لڳي واءُ ويا اکڙا لڙڪي" موهن ڪلپنا "پروت" ۾ پنهنجن ڇڻن جي شاهدين ڪاپوءِ به رشمنا جي ڏاڍل لقب ڪاليئر ۾ قائم آهي. پنهنجي سنڌريءَ ۽ موهن جيجل جي - پنهنجيءَ لاءِ ڪهاڻيون لکيون آهن. اندرا واسواڻيءَ جي "هوس هليا ويا" پڙهڻ کان اڳ ڪهاڻي ڪلا جا ڪي ڇهه اصول ڌيان ۾ آڻڻ جوڳا آهن. هڪ واقعو، ڪردار، اڪرن، جملن، سٽن ۽ ٻين ۾ صرفو. موضوع جي سچائي هوندي به مٿيان اصول قائم رکڻ کپن. ان پڙهڻ ۾ ٻڪڙال هيءَ ڪهاڻي قيوم جي خاندان جو شهرو آهي. هري موٽواڻيءَ جي "اندر پٽ" سچائيءَ سان چٽيل آهي. استري پرش جو سچي عمر جو ساٿ سرڳ جو نه ٻيو روپ روپ آهي.

گوپال ٺڪر "ڪليان ڪيمپ" ۾ ننڍڪڙي جو ڪردار ڪاميابيءَ سان اپاريو آهي. ائين هوندي جون يادگيريون جيءَ سان جڙيون رهن ٿيون. ڪهاڻيءَ جو سرو ڪليان ڪيمپ پورو ڦٻي ڪونه سگهيو آهي.

اسان جا پنهنجا مخزن جو اهم حصو آهي. هن وسيلي سنڌي ڪيراٽن جي ڪهاڻين پڪاين کي ڏاهي ٿپي ڪين صحيح رستو ڏيکاري سگهجي ٿو. سمپادڪ منڊل ڪين جوڳي جاءِ ڏيئي سندن همت افزائي ڪئي آهي.

پرڪاش پنهل کي پنهنجي گيت غزل جا موضوع اڄ جي زماني سان ٺهڪائڻ کپن. واسديو ناناڪاڻي کي "امڙ" لاءِ هاڻ پاڻلي پوليءَ کان مٿي چڙهڻ کپي. سرڳ ۽ ماءُ جي ٻين هيٺان هوندو آهي. جيرام چنچلاڻي ۽ هرڪشن مولچنداڻي جا چرچا جيجل پرلوار ۾ ئي نه پر ٻيڪ ملازمن ۾ داغ آهن. سمپادڪ

ظاهري همدردي گهرشد آهي ۽ نه ئي وري عالمگير وسعت
جو ڪو نالو نشان آهي.

پوئين هيرانندائيءَ جي وڻجارڻيءَ کي اچ انهن ٻن جي ٿڪڻ ڪري مٽي ٿي چالديءَ جون ڳالهيون ڪوه ٿيون محسوس ٿين. "ٻي گهر سنڌ" ۾ وڇوڙي انهن وقت جي سچائي ٿڪي رهي آهي. "پيار جو احساس" "سدائين جوان سدائين نروئو" اصول جي اپٽر آهي پر تمام سچائيءَ سان ظاهر ڪيل آهي. الم. ڪمل جي ان ڪردار جي قبر ڏسڻ جو انتظار آهي جو پنهنجي آخرين رڙ پڌي، اکيون پوري قبر داخل ٿيو.

ڪرشن کٽواڻيءَ وٽ "چور" نه پر ڪو سنڌي حساس دل ليکڪ ٿي آيو هوندو. ايشور آنچل جو فلسفو سماڄا ٿي سمجهندا. موتيلعل جوتوانيءَ جي حساس دل "وحدت" ۾ مشاهل مزي جو چٽو اظهار ڪيو آهي. سندو چانڊواڻيءَ جي مٽي جهڙي زندگي پيلا مثال اڳيان ڪئين پيي سگهندي؟ گهنشام ساگر جي "ٽٽين ڪوٽا" ۾ خدا کي صلاح ڏ. ڪر لصيب ڪان احساس شڪتي لشي ها.... خدا جي انصاف ۾ شڪ جو اظهار آهي. شڪر - شڪر ساٿين ٻهڻراٿن علاج آهي. گوبندچند پنجواڻي پوپال جي گئس واري اخباري خبر کي پنهنجن سادن اکرن ۾ احسان ڪيو آهي. موهن روهڙا جي "پيار جي سفر" ڪناپوه مهش امدواڻي لکي نظر ۽ سچائي. لمواي اڳيان وڌندو نظر اچي ٿو. مدت ۽ اچا شڪتيءَ سان ڪجهه نه ڏکيو ڪونه آهي.

"سندو منهنجي ساه ۾" امر جليل سنڌ جون اڳيون پويون سماجي حالتون محسوس ٿي نه پر اصل اکين آڏو آڻي پيش ڪري ٿو. پس الي ٿي لکي ٿو نه ڏرليءَ ڪي پنهنجو شرف آهي. انسان وٽ جو ساهتڪار اٿرو چٽائيءَ سان نه لکي سگهيا آهن انهن ۾ سندن ڏوهه ڪونه آهي. سندري

[۱۵] ”پنڃرڪي جي پڃ پڃ“ ليکڪا - رشيدا ڀٽي، ڇپائيندڙ - ڪولاچ پبليڪيشن، ۴، گرين ويسٽرن اپارٽمينٽ، شهيد ڀڳت سنگهه روڊ، بمبئي-۲۳، ڪرائون سائيز، صفحا ۱۲۲، ڇاپو پهريون آگسٽ ۱۹۸۵، قيمت - پندرهن روپيا.

ڪاڙو سنڌيءَ جي ذهين ساهتڪار نامديو اهو ته چوڻ ڪان رهي نه سگهيو ته ”ڪولاچ“ تمام گهڻن ساهتڪارن کي چوٽيءَ تي پهچڻ لاءِ ڏاڪڻ ثابت ٿي آهي. اڄ هڪ نئين ساهتڪارا ان ڏاڪڻ تان ٽپي مٿي چڙهندي پئي نظر اچي. ناول جو نالو پڙهي ڇڻ اردگرد هڪ عجيب واتومنڊل پيو محسوس ٿئي. شڪ سنڌي نالو تمام سهڻي گيٽ اپ سان گهڻي عرصي کانپوءِ ڏسڻ جو موقعو مليو. هونءَ ته پڃ پڃ اڻ وڻندڙ فضا پيدا ڪندي آهي پر هتي قصو ابتڙ آهي.

پنڃرڪو ليکڪا واضح ڪندي لکيو آهي ”اڻ اونده - اڻ سوجهرو“ (صفحو ۱۱۷) جي پنڃرڪو آهي ”اول اسر“ ان ۾ اڃا سوجهري جا ڪي ٿڌا آثار ڪونه هوندا آهن پر ڪائنات جي هر انگ ۾ حرڪت جو مشاهدو ماڻي سگهڻ جو سمو آهي پنڃرڪو. ان وقت ڪڪڙ بانگ ڏئي ڏسڻ مٿان دس پيا هڻندا آهن. جي اڻ سوجهري واري انل ۾ ليکڪا کي ڏسجي ”شفاف پاڻيءَ اندر ترندڙ مڇيون نظر اچي رهيون هيون“ تمام گهڻو وڻندو. رواجي اک ۾ اهڙي سگهه ڪونه ڏسڻ جو پنڃرڪي جو پاڻيءَ اندر مڇيون ڏسي. ان لاءِ شايد آئند واري آلمڪ اک جي ضرورت آهي. اهي ٿي هڪ ننڍڙي پئراگراف، چلڪائون، جن جي هڙلي هڙلي هلڻ، ٿهن ڪان چوٽيءَ تائين پدران مسڪ ڪان پيون جي ٽران تائين. البت غير سنڌي لفظ ۽ محاورا پڙهي پڃ پڃ رڙ ۾ بدلجي وڃي ٿي، قدرتي نظارا ۽ شانتمئي فضا به ڏنگڻ شروع ڪري ٿي ان وچرندڙ ايماريءَ کان

پڙهڻجي لئي پسند ڪري معمار کي گهوري ڦٽو ڪيو آهي. ڪهڻ چئجائي "اسين انهن چوٿا ڪريون" ۽ تمام انگريزي ٻـر سٺي ڳالهه چوڻ لاءِ سٽ پيچ ورتا آهن. دپال ڪٽيلائي "سنڌي سڄاڳو ٿيءُ" ۽ جوانيءَ جي جوش ڪري ٻڪساهيءَ سڀ چئي واو آهي. سنڌيت ڏاهن سڄاڳي ضرور راڳ لڳائيندي. وڪرم شهاٽي جو رالباو روپڪ "موب آف" سڄي جهجل جي اهترائن رچيا آهي. پهران جهجل کي ڏسڻ سان جهڪا موب آف ٿي وڃي ٿي اها هاڻ لارمل ٿئي ٿي. وڪرم آهستي موب خراب کي ڪاميابيءَ سان ڦهلائي سمنڊ وٽ ملاح جي گيت ۽ سماپت ڪري ٿو. سنڌس اهان ڦوٽ، اظهار اڪرن جي روپ ۽ ٻـاني سگهيا آهن. جڳدلش پائيا "مان، پٽني ۽ هوءَ" ۽ صاف اهان ڪري سگهيو آهي. مذاق کي گهٽو چٽو ڪرڻ سان ان مان مزو ماڻي نه سگهيو. الدران لـهن کي ڪوشش ڪري اچتو چڙجي نه اهتر. پل پڙهڻ وارا تهن هيٺان تهه کولي مزو ماڻين. ماڻو چئجائيءَ کي "سائين رام رام" لاءِ هٿن کي چڙي ڪنڌ ۽ اکين جي اِشارن سان راسمت ڪرڻ جو طريقو اپنائڻ گهرجي. ان ۽ نقصان جو تمام گهٽ انديشو آهي. منگلا ڏلراجا کي الائي ڇو انهن پڪ ٿي وئي آهي نه اسپتال ۽ موڙ ڪـان پوءِ ڪيس اڇي چادر نصيب ٿيندي. بهرحال سنڌس سٽسنگ سان جهجل جو پوڳ شايد اتفاق ٿي آهي.

جهجل جي قيمت واهه رپيا، سنسٽالن پاران ٽڪيٽل منگڻ جي اهتري ڳري قيمت شايد سرڪاري ادارن مان وصوليءَ لاءِ رکي وئي آهي. ڪيتري قدر اهي ڳالهيون اسان جي ڏيا-ري ساهتيه کي اڳتي ڏيندو ون ؟؟

— هندواسي، ۷ جولاءِ ۱۹۸۵.

رهڻا شهاڻيءَ جو هي شروعاتي ناول آهي. سندس پهريان ڪوشش ساراهه جوڳي آهي. سنڌي ماڻهن ۽ پڙهندڙن کي ضرور همٿائڻ گهرجي ڇو جو سنڌيت جو اڳتي وڌڻ وري به انهن تي گهڻو مدار رکي ٿو.

— هندواسي، 15 سيپٽمبر 1985

[16] ”1988 جي ڪتابي خبرچار“ - آل انڊيا ريڊيو

وارن وڏن مهنو کن اڳ جڏهن هي پروگرام ڏيڻ جو سڏ ٿيو ڏاڍي خوشي ٿيم. رواج موجب دل ۾ آيو ته اڪثر وچي هندستان- هندواسيءَ ۾ عرضداشت ڇپارايان ته مهرباني ڪري مفت ڪتاب موڪليو ته ريڊيو تي سمالوچنا ڪيان. ڪتاب به ملن ها، پرچار به ٿئي ها. اهڙو رواج هاڻ سنڌي ليکڪن ۾ عام ٿيندو پيو وڃي، پر دماغ اها ڳالهه نه مڃي. موڊ آف ٿي ويئي ۽ اڪثر وڪرم شهاڻيءَ جو 1988 ۾ ڇپيل ناٽڪن جو مجموعو دل تي تري آيو. فقط 1988ع لاءِ پاڻ کي محدود رکيم. مٿان شري اُمر جو هندواسي 26 فيبروري واري ليک به دماغ ۾ گهنٽي وڄائي، پر ڏٺم نه موڙيءَ ۾ مفت هٿا ڏهه. ڏهن مان اندر فقط ڪتابن جا نالا، ليکڪ، ڇپائيندڙ وغيره پڙهڻ ته به وقت خلاص. سڀ خوش، ريڊيو تي نالو ورتو ويو! پوءِ ته اچهو پيو ته آرڊر آيو پر هري موٽواڻيءَ جي ”ابي“ انهن ڪرڻ کان روڪي ورتم.

ٿاڌو ٿيون ليکڪن ۾ وڪرم شهاڻيءَ جي ناٽڪن جو مجموعو ”موڊ آف“ ڪامياب ڪوشش آهي. جي ريڊيو ناٽڪ ٿوري ڦير ڦار سان اسٽيج تي به ڪاميابيءَ سان ڪري سگهجن ٿا ۽ ڪرڻ به گهرجن. ”موڊ آف“ ناٽڪ روزمره جي زندگيءَ ۾ ٿيندڙ واقعن جو زنده چٽ آهي.

ناٽڪن جو ٻيو ڪتاب آهي ”گستاخي معاف“ گوبند

هوند پاسو ڪرڻون نه ڏاڍو سٺو.

الهاسنگر پنجون ۽ ٻولو سنڌي ساهتيه ۾ آلمڪ واپومنبل
جون لهرون پيدا ڪرڻ جون جهڳيون آهن. فن الي چپ هوند و
آهي. ساهتڪار پنهنجي اردگرد سماج کي پنهنجي شعور سان
پيش ڪري ٿو. هن ناول ۾ سماجل ڪهاڻي، ڪٿا وستو جا
انش مڪل چٽا ۽ پنهنجا ٿا لڳن. انهن ضرور محسوس ٿئي ٿو
نه هڪ سٺي آڪاڻيءَ کي وڌائي وڃڻ ڪيو ويو آهي پر ان وڃڻ
۾ پوُر جهلڻ جي شڪتي آهي، ان مان ڦل جي اُميد ڀه رکي
سگهجي ٿي. وچم ناب ستون صفحو ۸۷ وارو واقعو پنهنجي
لمڪي وٺندڙ آهي پر ناول جي موضوع لي ڏاري چٽيءَ والنگر
ڪمسي ۾ا رنگين ڪالر طور چٽڪاپو ويو آهي. آنند جي آلمڪ
راه ۽ کي وڪڙ ڏيئي ليکڪا پنهنجي اندر جا داموي رخ ۽
لاڙا به ظاهر ڪري ورتا آهن. اهڙي هوندي پڙهڻ کان پوءِ انهيءَ
ان دوست جو دکدائي موت جو واقعو، آنند جي چت جي
اندرين سوکهم لهرن ۾ تازو آهي. آنند ان قرض کي چڪائڻ ۽
دوست جو مشاهدو ماڻڻ ڪري آلمڪ کوج جو ڳولهائو آهي.
پڇاڙ ۾ سندس چهل اکر پڇاڙيءَ جو قدرت جي گود ۾ ظاهر
ٿين ٿا.

سوامي جيءَ سان ملاقات (صفحو ۱۰۹) اهڙي لموس چٽي
وئي آهي جڻ نه هڪڙي لاءِ ڳولها اچي پوري ٿئي ٿي. وچڙيا
مليا. ڪامل گرو پنهنجي دل گهري شش کي آگولي جي ڇهاءَ
سان ان جا پرم، شڪ شبها ناس ڪري سگهندو آهي پر هتي
سچا سارا چار مهنا بحث مباحثا هليا، پوءِ ٿي پالٽيڙو مس مس
سنئين راهه تي اچي ٿو. الي پاڪ کي سنڌيا ضرور جاڳندو.
ليکڪا گرو-شش جي سنبنڌ کي ماڊرن چٽ ڏيڻ جي ڪوشش
ڪئي آهي. پڙهندڙ جي ذهن جو سلسلو ٽٽڻ جو امڪان رهندو.

آهي، پنهنجو پاڻ ۾ ڪتاب ڇپائي.... واقعي ٻيڙائي اثر محسوس ٿئي ٿو. ساهتيه ۾ لعل پنهنجن ڪهاڻين کان هٽ ڪٽي چڪو آهي. سنڌس ناول ”هنجي آم جو موت“ تي ڪيس ساهتيه اڪاڊمي انعام عطا ٿيو. جنهن کي ورهاڱي کانپوءِ جو بهترين ڪتاب ڄاڻائيندي پروفيسر هرلش واسواڻيءَ سنڌيما اسڪوپ پيپر لکيو آهي. ام. ڪمل ڪتاب جي صفحه ١٠-١١ تي لکيو آهي ”لعل پشپ دنيا جي مشهور ساهتڪارن، فلاسافرن جي لکڻين ان جي اپياس کيس تنقيدي نگاهه بخشي آهي ۽ سنڌس وچارڌارا ۽ تخليق کي پختو بنياد ڏنو آهي.

موهن ڪلپنا جو ڪتاب ”انسان دوست سلامت پرسواڻي“ جنهن ۾ موهن وڻندڙ ٻولي ۾ سلامت پرسواڻيءَ جي جيون تي گهري نظر وڌي آهي. نه نه هوند اهڙا سماجها، ڌيان جوڳا شخص ساهتيه ۾ داخلا نه ته پائي سگهندا آهن. ڪلپنا لکي ٿو ”سلامت ان ڳالهه ۾ ممڪن آهي جنهن ۾ انسان کي هن ڌرتيءَ تي سماجواد جو سٽ ڳالهه قائم ڪرڻو آهي.

موتيرام راموڻي پنهنجي رهاڻ کان مشهور آهي، هو بزرگ ڪنهن تي به تنقيدي نظر نه وجهي باجهاري ٻوليءَ ۾ رهاڻ ٻيو ڪري. شاهه صاحب جي امر واڻي اسان جي سنڌي ساهتيه لاءِ چرنا امرت آهي. ان سان ليکڪ ”لطيفي رهاڻ“ ڪئي آهي. مهاراشٽر سنڌي اڪادمي جي مالي مدد سان ڇپايل ليکڪ هي ڪتاب پنهنجي مالنا پتا ۽ گروءَ کي ارپڻ ڪيو آهي. شاهه جي سر ڪلياڻ ۽ يمن ڪلياڻ جي ڪن اهم مصراعن ۾ سمايل روحاني رازن کي واضع ڪيو آهي.

پوپٽي هيرانندڻيءَ جا ٻه ڪتاب ”هٿ نه وهين ۽ هٿ اسين“ ڪهاڻيون ۽ ”مان سنڌڻ“ مضمون ڇپايل آهن. پوپٽي کي جيڪر ”مان شينهڻ“ چوڻ کان اصل ڪين هٻڪان. شينهڻ

مالهيءَ جا ٻيا ڀاڱا، جنهن ۾ پبلشر لکيو آهي ته مالهيءَ جي ڀاڱن جو يونيورسٽي لفظ تي اڀياس ڪرائڻ پيو وڃي. هي ڪتاب به ان نقطه نظر کان پيو لڳي. مالهي ڀاڱ ٻه مقبول ڀاڱڪ لوڀاس ۽ ڊرامنگ آهي. ديس پرديس ۾ رڻن ڪيل مالهيءَ کي سماجڪ مسئلن تي خوب دسترس آهي، جيڪا هو ڀاڱن معرفت ڪاميابيءَ سان ظاهر ڪري ٿو.

لکجندي ڪتاب رام پنجواڻي شخص ۽ ڪلاڪار، ليکڪ ٻڌايو گاجرا ۽ پيو وڌايل ۽ سڌاريل ڇاپو. ڊاڪٽر ڀارائڻ ڀارتي لکيو آهي - شري گاجرا هن ڪتاب لکڻ جي لاءِ ڪ يوڳيتا رکي ٿو.... هنجي ڪتابي سمالوچنا لاءِ ڪ اعليٰ معيار جي هوندي آهي.

مهاراشٽر سنڌي ساهتيه اڪاڊميءَ جي مالي سهايتا سان ڇپايل ڊاڪٽر موتي پرڪاش جو ڊاڪٽر آف فلاسافيءَ لاءِ منظور ڪيل مقالو ”سنڌي شعر ۾ استريءَ جو چٽ“ هردلعزيز پروفيسر رام پنجواڻيءَ جي نگراني هيٺ، شاهه عنايت، شاهه لطيف کان وٺندي گوردن ڀارتي تائين استريءَ جو چٽ چٽڻ ۾ نور نچوڙيو ويو آهي. عشق حقيقي ۽ مجازي ۾ استريءَ جو روپ چٽيو ڪوله آهي پوءِ به ڀارتي پرمپرا موجب موتي استريءَ کي پوڄا يوڳيه واري وامت ورتي آهي. رڻ پوميءَ ڏاڍهن هو ٻلجي اهه ڪوله ٿو ڀهاري. اڄ سوڌو اهو پهاڪو مشهور آهي ته دنيا ۾ عالمگير جنگيون به زر، زمين ۽ زن تي لڳيون آهي.

لعل پشپ - شخص ۽ ساهتڪار - ٻي. ايڇ. ڦٽيءَ جي جهڙبي هيٺ - جنهن ۾ موهن ڪلپنا لکيو آهي ”ڪو هڪ واچوڙو جنهن ۾ اجلي ۽ عذاب هجي اهڙو ڪو سنڌي ڀالو رکجي ته اهو اهڙو لعل پشپ.“ اهڙي اديب پنهنجي ساراهه ۾ پنهنجن دوستن، ساٿين ۽ ڪهڻيڪهڻن جي فوٽن سان جن ۾ هڪ به ساهتڪار ڪونه

سندس سنڌ جو پهريون سفرنامو، سنڌ کي جنهن طريقي ۽ ڍنگ سان هن جاچيو پرکيو آهي - اُن مان سندس طبيعت جو اندازو لڳائڻ مشڪل ڪونه آهي. ڪوئي وارو ٢٥ سالن جو آزمودو هن ڀرپور نموني ڪم آندو آهي. ٻوليءَ جي رواني ۽ تشبيهون هن اهڙي ته سهڻي نموني ڏنيون آهن جو سرڳواسي منگهارام ملڪاڻي جهڙو مٿس ٻلهار وڃي ها! پر هاڻ اهڙا قدردان ڪٿي؟ هاڻ نه قدرشناسي نه اُتڪانءُ ڪم پئي پاسي.

قيمت هرسنگهاڻي ڀوپال مان ”اساڻو ورثو“ مضمون جو ڪتاب مڌيه پرديش سنڌي ساهتيه اڪادميءَ جي مالي مدد سان ڇپايو آهي. ڪتاب ۾ اهڙو نئون ڪجهه به ڏٺل ڪونه آهي. انهن لنڊي نهيءَ کي پنهنجي آپاڻي ورثي جي بنيادي جاڻ ڏني ٿو، ليکڪ مهاشيه کي ببلوگرافي يا مددي ڪتابن جي لسٽ ڏيڻ کپندي هئي جيڪا پڙهندڙن کي پاڻ وڌيڪ اُتساهت ڪري ها.

”اندر جهڙن اُچ“ نرت سپاڻي جو ڪتاب جڳياسوءَ جي پياس وڌائيندو ٿي رهندو. صحيح سکي زندگي ڪاميابيءَ سان ڪيئن گذارجي اُن جو تت سپاڻي صاحب جي ڪتابن ۾ ٿي موجود هوندو آهي - پڙهندڙ پيا به ڏهه ڪتاب جن جو منجهس ذڪر هوندو آهي، سو ڳولهي پڙهندو.

”ادب ۽ اديب“ گوبند مالهيءَ جي آتم-ڪهاڻيءَ جو ٻيون نڪر نالي رهيل پـن ڀاڱن ڪالپوءِ صحيح روپ وٺي بيهندي - سنڌي سماج جو لاڏلو مالهي ڇپيل ان ڀاڱن ۾ سچائيءَ ۽ ٻهر سان پنهنجي اوک نوک ڪري رهيو آهي.

سنڌي عام پاٺڪن ۾ مقبول ڊاڪٽر چندو لعل جيسنگهاڻي پنهنجي ناول ”اُماس“ ۾ سنڌ وانگر جي عام جو آواز اُٿاريو آهي. ليبر نه هون ته به لکن مان ڪو اُڏ وڃي بيهندو آهي. قلم

وانگر هو ۽ ساهتيه، ڪلچر جي رکيا ٿي ئي ڪري. ورلو ڪو وڏڀاڳي سنڌي اهو نه هوندو جنهن ٻوليءَ جو نالو نه ٻڌو، پڙهيو هوندو. نه ته ٻاهرئين ماڻهو سڀڪو ۽ وڃي دادا چيترامداس، پروفيسر رام پنجواڻي يا عزيز ۽ اجواڻي جي مک مان سنڌس نالو ضرور ٻڌندو. انداز ۽ لوڪ سر وارن جي چوڻ داد لائق آهي.

ونها شرنگيءَ جون ڪهاڻيون "زندگي هڪ ناٽڪ" مهاڳ. ۽ ونها لکي ٿي اڄ پنهنجن طرفان نئي ٻوليءَ ۽ تهذيب کي ڪامت هنيو پيو وڃي .... ڪن جي ڪن تهذيب ۽ ٻوليءَ جي ڪمزوريءَ ۽ ڪنجهڻ ۽ ڪرڪڻ جو پرلاءُ ڪان محروم آهن (صفحو ٥) ليکڪا جي اندر جي ونها صاف جرڪي پئي آهي. ونها کي موضوع ۽ ٻوليءَ جي ڀڪڙ آهي، پر هن ڪهاڻي ڪلا ۽ مضمون جو سهارو وڏيڪ ورتو آهي. مثال طور "منهنجو وطن". مان فقط اترو چوندس نه، هيءَ استري ليکڪائن کي خوب همٿايو ويو آهي. پر ادي، پنهنجي پاڻ ته مڙسي ڪپي ٿي؟ پل نه دادي ٻوليءَ کي امن ڪريو.

"ابو" ناول سان هري موٽواڻيءَ ناول نويسيءَ ۾ پڪا پير کوڙيا آهن. ورهاڱي جو درد ڦهليل غلطفهميون آهستي آهستي ٻاهر پيون نڪرن. سنڌيءَ ۾ شايد پهريون ناول آهي جنهن ناواڻي پس منظر ۾ سڀن ڪردارن کي ساهتيه سان مڪمل ڪرايو آهي. لاڙڪاڻي جي سنڌ، سهڻل هر سڃي گهٽي ۾ "ابو" ۾ سڃاڻپ ٿي پئي آهي. ۽ ذڪر هوندي به دل پئي چوي ته لاڙڪاڻي واري ابي جي چاندنيءَ کي جهڪر مٿو نمڪي اچان. ان وقت جي جاگيردار فضا کي پڙهي اکيون آليون ٿيو پون. هڪ "ابو" ڪري هاڻ ۽ هر لاڙڪاڻي واري اڳيان ڪند شرڌا وچان جهڪيو وڃي.

هري موٽواڻيءَ جو ٻيو ڪتاب آهي "جڙيل جن سان جنهن"

اجنتا پبليڪيشن وارن خاص هري هيمثاڻي جو ان ۾ وڏو هٿ آهي. هڪ هند ڳالهه اهل مواد شامل ڪي نه، ڪرڻ سمجهڻ ۾ وڏي هٿي ٿو ڏئي.

ساهتيه جو ساليانو پوئاهل ڪرڻ مهل سنڌي ۾ باقي اڪرانڊز چند مخزن به ته، وساريا گهرجن. مثال طور ڪوانج، سنگيتا، رچنا، اندرالو، سندو، جهجل، هندواسي، ڦولپلعل وغيره... هاڻي ته اهي پاڻ ساهتيه ۾ ٻيو درجو ماڻين ٿيون.

باقي سڀني ۾ هڪ ڪامن فيڪٽر واري ڳالهه (سواءِ لهرنت سپاٽي جي ڪتابن جي) ڪتاب جي قيمت، اڪاڊمين ڪان ملندڙ مالي سهائتا يا مليل اشتهارن باوجود، ڪي قيمت گهٽ ڪري ليک پبلشر جي ڏانڊوڙي مجبوري ۽ ا مجبوري جو مظاهرو هوندو آهي. ان ڳالهه تي سنجيدگي سان سوچڻ لاءِ سهميدار يا راڄاو ئي ناڪ جي ضرورت آهي.

(آل انڊيا رڳاو ٻمڀي جي مهرباني سان)

— هندواسي، ١٦ اپريل ١٩٨٩

[١٧] ”ساهتڪار“ - مهاراشٽر سنڌي ساهت اڪاڊمي، ٻمبئي پاران (ائڊريس ڪٿي به ڏنل ڪونه آهي) ٽيون ساليانو، صفحا ١٠٠، قيمت ڏهه رپيا، سمپادڪ منڊل - گوبند مالهي، ارجن شاد، ڪرشن راهي، هيرو شيوڪاڻي ۽ ٿاوراڻي پارتي (ڪنوينر).

هن کان اڳ راجستان ۽ گجرات سنڌي اڪاڊمين ”رهاڻ“ ۽ ”اداي چمن“ رسالا ظاهر ڪري، پاڻ ملهائي چڪيون آهن. مقدار/مواد جي چونڊ الهن جي سمپادڪ منڊل جي مٿان ٿي پوندڙ هوندي آهي. ”ساهتڪار“ جو هي اڻا پهريون ڏيکر آهي. سمپادڪ منڊل ۾ سڀ ليکڪ ڇڙهيا، اپٺل، آزمودگار ۽ ساهتڪ

جي طاقت جو ڏانگو، اُميد نه ڪنهن ان ڪڏهن کي امداد ڪندو. مهاڳ ۾ ان ليکڪ جي اهائي گذارش آهي.

هري دلگير پاران ڏنل "جهنگلي گــل". هـري دلگير سنڌي ساهتيه ۾ مڃيل، مقبول شاعر آهي. پاڻ صـاف اُکرن ۾ لکي ٿو ته قافين ۽ رديف جي قيد مان آزاد آهي. جهنگلي گل آهن پوءِ به پبلشر ويچارو نثري نظم ۽ ناٽڪ نثر جي جهنگل ۾ رلي ويو آهي. اڃا به، ڪالنٽس ڪلا-مولي پرڪاش پاڻ نه وسري ويا آهن ته وري سهوليت ڪالمن پاسو ڪيو انٽائين- ڇپائي معافيءَ لائق نه، ڪوان نيندڙي آهي. ڪتاب جا ٩٥ کان ١٠٠ نمبر پيج گاله کي صاف ڪرڻ ۾ مدد ڪن ٿا- اڃا ٻـار صفحه ٥١، ٥٣ اُميد ته هاڻ هلندڙ مها ڀارت گاله کي ڇٽو ڪيو هوندو.

ام-ڪمل جو مراجهڙو نڪ شاعري- شعر جنسڪهاڻيءَ جو هڪ پيو ڏينهن ڪهاڻيون- ڪلا پرڪاش جو اول وقت وٽيون وڃونيون گـوپ ڪمل جي شاعري سرحدن ٽي گــل گورڏن پارٽيءَ جو شيشي جا گهر، ناراڻ پارٽيءَ جو سنڌي لوڪ ساهتيه پيو ڀاڱو ۽ ١٩٨٨ جا اڪثر ڪتاب آهن جنڪي پاٺڪ ۽ ساهتيه لاءِ اضافو آهن جن تي خلاصو بحث نه ڪري سگهجي ٿو.

جڳت آڏواڻي- "رام ڪٿا رس واهڻي ڀاڱو ٢" جنڪو اصل ۾ راماڻ ٿي آهي- اُن کي سنڌي سائين ٻاٻا وارو سرو عام پاٺڪن کي پا جن جو اُن پـڙهت ڏانهن گهٽ لاڙو آهي- اهـڙي سنڌي ڪتاب کان ڀري ڇڏيندو. جڳت آڏواڻي جي اها خوا-ي ته ترجمي ٽي اصلوڪي رچنا کان وڌيڪ وڻندڙ ٿي هوندو آهي- همت به قائم آهي.

"ڏات ۽ حيات" سرڳواسي ناراڻ شيام جي اڻ-ڇپيل غزلن جو گڏيل مجموعو آهي.

چڪي آهي ۽ اُن کي روزمره جي وهنوار مان تلاشي ملي چڪي آهي، سنڌي ٻانڪ گم ٿي رهيا آهن.... ۽ ساهتيه جو سرجڻ جاري آهي، گويا عمارت جي سرانڊ پيڙهه. مڙان ماڙي سلامت آهي!".... ها البت، جي هن جهڙو سهڻاڪ مڌبل مليو ته اها ماڙي به ڪاڪ محل وانگر ڪنهن ڏسڻ ۾ ايندي.

نظم واري حصي ۾ فقط سرڪار الانعام مان سڃاڻل چونڊ ڏکيل شاعرن (سواءِ ايم. ڪمل جي) کي ٿي جاءِ ڏني وئي آهي.

مجموعي ۾ ڏنل هڪ ٿي ڪهاڻيءَ "گذري ويل ڏينهن" ڪرشن کٽواڻي جي ساهتڪار رسالي کي خشڪ ٿيڻ کان بچائي ورتو آهي. تمام سهڻا سان، ڏيهي وٽندڙ چال، وهندڙ وهڪرو، موضوع جي چٽائي، عام فهم واري زباني، ڪهاڻيءَ جون خوبيون آهن. هر چاڙهو ٻانڪ جي من ۾ اهو سوال ضرور اٿندو ته ڪرشن کٽواڻي ڪيئن هن سهڻاڪ مڌبل جي چڪروهوه ۾ اندر آيو آهي.

ايم. ڪمل، ڪرشن راهي ۽ ڊاڪٽر ارجن شاد وارا مضمون به ڪن خاص مقصد سان لکيل آهن. اج اهي فقط سنڌيءَ جو اولهو ايپاس ڪندڙ شاگردن لاءِ ڪارائتا ثابت ٿيندا. ان مقرر گهيري ڪري عام ٻانڪ، جن جي کوٽ جو احساس گوبند مالهي به ڪري آيو آهي، سنڌي پڙهڻ کان نهي و ٻندو، رچناڪار جي نڪل آئيني مان فقط بگڙيل اولڙا ٿي ڏسا نظر ايندا. ڪمس ڊاڪٽر ستيش روهڙا جو مضمون "سنڌي جي موجوده وقت ۾ واسطيداري" وري به عام پڙهندڙن جي ڪنهن حد تائين ٻياس پچهائيندي چڻ ته. مضمون واري ٻاٻان حصي ۾ اهو خيال آهي. ڊاڪٽر مرليڌر جيٽلي جو "سنڌ ۾ سنڌي ٻولي لي ٿيل کوجنا جو جائزو" هت ٻريا ٿيل سنڌي اڪادمي ڏانهن گذجي توس ڪاره ڪرڻ جو ثابت اشارو آهي. اهڙي فضا پيدا ڪرڻ کپي جيئن اج جي نوجوان نهي اُن ۾ خوشيءَ سان ڀاڱ ملهائي سگهي.

آباد گار اديب آهن. اُن ڪري مقدار ۽ مواد جي چونڊ ڏسي پيپر ٿي پيا ٿي نا وڃن. سنڌي ٻوليءَ جو اولاد هون آئينده جا خيال زور پڪڙي نا وٺن. سمپادڪ منڊل ڏسٽي، الٻاڪس ۽ سڀ هڪيا حاضر آهن. ڪٿهن ۽ پارٽ سرڪو ڪرڻ جو وجھ. هتان لاءِ وچائڻ چاهيو آهي. سمپادڪ منڊل ۾ رهي پڙهڻ ٿي ليکن کي ترجمع ڏيڻ ۽ اخلاقي ڪواهي ٻر ڪارلهن جو نڪو ضرور آهي.

مواد لي اچڻ ڪان اڳ. قيمت لي ۽ اڪهون انڪيون ٻئون. خالڪي ليکڪن/پبلشرس لاءِ ته اهو چوڻ سولو آهي ته ٻلڪ ٻرچيز ۽ ڏالڊوڙي مورليءَ جا شڪار آهن، پر هن ليم-سرڪاري اداري لاءِ ڇا چئون؟ انهن ۽ لي سگهي ٿو ته هڏن ڇپائي، ٻڌي وغيره لاءِ ٻراون قيمتون ادا ڪيون هجن. اهي ڳالهيون ڏسي غيرلمند ٻاڻڪ جي نيسٽ، سواد ۽ رچي الي لي اڏ مٽي ٿي وڃي ٿي. مٿان وري سمپادڪ مهامنڊل طرفان مهڙ ۾ ”پڙهندڙي صفائيءَ وارو لوٽ ”رچنائن جي چونڊ ۾ معيار کي مقدار ۽ انداز مٿان ترجمع ڏني وڃي....“ لچڻ ٻٽي ته گهولگهٽ وري ڇا جو؟ جڏهن مواد لي پڙهندو ۽ دوستيواد وارو آهي ته ٻوءِ وري اهو لوٽ ڇا جو؟ ٻڌرائيءَ ڪاٻوءِ آهل مواد رهڻي خاص ليڊي ۽ قاصد معرفت گهراڻل مضمون کي ترجمع ڏال ٿي ٻاڻڊي. سمپادڪ منڊل ۽ ٻاڪي چونڊل ليکڪن وچ ۾ گراف ڪڍي سڌو سنبنڌ/لڳ، لاڳاپو ثابت ڪري سگهجي ٿو.

جن مقصدن لاءِ سرڪار کي همٿ ٻڌر جوڙي، سو ان سڄو سڌيون سهي سڪيڊي اڪادمي حاصل ڪئي وئي. اجهو اُن اهي انگور ڏنا آهن. هونءَ ۾ چوڻي آهي سڪيڊو ٻار....ٻا....

سمپادڪ، ۾ گونبد ماڻهي لکيو آهي (صفحه ٥) ”سنڌي ٻولي گهڻن مان لڪري چڪي آهي، سڪولن مان لوڏجي

مفت ورهايا ويا آهن. اهو طريقو سنڌي ساهتيہ ۽ ساهتڪارن کي همٿائڻ لاءِ ڪيو ويو آهي. ڇا اهو ڪنهن کي هٿي ڏئي اچي؟

اڄ سنڌي ساهتيہ ۾ واپاري سرشتو ڏاڍو ڪامياب ٿيو پيو لڳي. اشتهار ولي ڪتاب ڇپائڻ، وڏي قيمت رکي سرڪاري ادارن کي وڪڻڻ، سکيا ساوا سٿابا رهندي ۽ پبلشرس پاران ليکڪن کي اجورو ڏيڻ مهل ڪاميابي سان سچائيءَ جو مظاهرو ڪرڻ وغيره. هو ڏاڍهن اسان پيا چئون تہ ٻولي مري ٿي - مري ٿي - هيڏاهن حال هي - اهو تہ ٿيو چڻ مردن تان ڪفن لاهي وڪڻڻ. پر ادا! سچ، ڪير چئي؟ جيڪي ۽ دوست رام رام جو جواب ڏين ٿا اهي ۽ تہ وري منهن موڙي وڃن ٿا وري ورڪشاپ - سيمينار ٿا ڪنهن مهڙ ملاکڙي جي ليکڪ ڪان ۽ واجهي تہ ڇڏين - اُن ڪري مٽي ۽ ماٺ، تہ مٽي ۽ ماٺ! ڪير واهي پاهر جي اڃڪي ۾ همت ساڙي؟

ٻئي پاسي سرڪاري نيم سرڪاري ادارن جا ملازم سنسٿائون ٺاهي سالياڻا رسالا ڪڍي پيا ساهتڪ پياس، اُساٽ اجهائين. پر سنڌي ساهتيہ جا نقاد؟ سالياڻو ساهتڪ پورائمل وٺڻ مهل اهڙن رسالن کي تمام آسانيءَ سان وساري ڇڏيندا آهن ۽ وري بہ مٿين واپاري ساهتڪ پنڌار کي پيا اُٿلائيندا پٿلائيندا آهن.

الڪا جو قسٽن پرسواڻي سنڌي ساهتيہ ۾ مقبول جڳهہ، ناموس پائي چڪو آهي. سمپادڪي اوٽ ۾ هن سٺين ڪهاڻين جي ڪسوٽ جاڙائي آهي. اُنڪري ئي ترجمو ڪيل ڪهاڻيون ڏاڍيون آهن. اُن ڪري الڪا پاڻ لکري ٿئي آهي. ٻئي ٿامل ۽ گجراتي ڪهاڻيون سنڌي سماج جي ئي تمام ويجهو آهن. "پرديسي پونو" اِهن. پارٿاسارٿي - گهر جي پاسين جي رشتن کي چٽيون چٽيون ڪري وري بہ انساني ارادريءَ جي مکڙ

پروفيسر هيرو شيوڪاڻيءَ ماڻڪ جي ناول "ساهه مٺ ۾" جو جائزو ورتو آهي. صفحي ۽ اڌ ۾ لکيو ۾ "... ضرورت کان شايد وڌيڪ سيلف ڪرٽيڪل آهن، يا يڪ سان چئجي ته نون سگهوان يا شايد اهڙن مائرن ۾ يڪ سان ڪجهه چئجي به سگهيو ڪونهي ..." (صفحو ٧٦/٩٥) [اڪثر لکي زور ڏيئي، اهو سڀ پڙهي فقط پڙهن ماڻهن لاءِ شايد چئي سان سوچيو ته لوهان ڪري هيٺيان ليکڪ نظر ايندا (i) لکندي هٽائي ۽ لکيل لڳاڙ جو انچورو ايهاس (ii) لکيل به ڪري ۽ پڙهندي جند به آزاد رکڻ (iii) چور کي لٺ هڻ ۾ ڏئي مالڪ کي جاڳائڻ. جواب ڀاڻ ڳولهي لهو. هت اهو ڄاڻائڻ ضروري آهي ته ماڻڪ اڳهات ڪيو هو. ناول ۾ دهراءُ به چڱو آهي، لکهن هوندي به اهڙي قسم جو ناول ۽ جائزي لاءِ اُن جي چوائڻ قابل داد آهي.]

لڳاتار وڪاس ڪندڙ هن ليکڪ ۾ فقط اصلي ۽ مڪي خارج ماڀيا ڪٿي هلندڙ لکيل کان پاسو ڪيون ته بهتر. ساهتڪار اڪرندڙ سنڌي مگزاس جي عدد ۾ اضافو ضرور آهي ۽ عام پالڪ کان ڪدار ڪٿي ڪيل آهي اُن ۾ به راها ئي ايترا سگهن.

[١٨] "الڪا" ١٩٨٩ ڏنو پنڪ سنڌي سڀا جي لوڌيڻ يونٽ، ٻارهين سالگرهه صفحو ١٧٠، سمپادڪ ڦتن پرسواڻي، ڇپائيندڙ جنرل سيڪريٽري ڇندرو پنجابي، ٢٠٣ روز ميري، هل روڊ، باندرا، بمبئي-٥٠)

ڏسندي ڏسندي گذريل ڏهاڪو سالن ۾ سون ۾ نوان ليکڪ پيدا ٿي چڪا آهن. جن جا سرناما سنڌيل هندي ٻڌراڪيو رهت وڻان هڪيا حاضر ملندا. سوان ڪتاب پڙهي خريداريءَ هيٺ

هت ڌرائڻ اِي واجب ڪيو ويو آهي. "هڪڙو ماڻهو ڪافي آهي، جي هو سچ چوي ٿو. هڪڙو لک ٿئي ٿو." سبحان الله.

ايم. ڪمل جي ايڪانڪي "خيرون ٻورڙون ٿيون" (صفحو ١٤٣) جا ڪردار جڻ فلسفي جي رت ماس سان ٺهيل آهن. ايڪانڪي بلڪل سپاٽ پيئي لڳي. ڳالهه سان ڳالهوڙو ۽ ٻيءَ سان ٿڏب اڃهو اُٿون ٿيندو آهي.

جواهرلعل نهروءَ جا مندر (صفحو ٣٧) انسان ذات جي ڀلائي، بهبوديءَ جا واهڻ خود ٻوڙيءَ لاءِ ڀارت ديش جو ڳاٽ اوچو ڪيو بيٺا آهن. ذرا گيان جو ڪلهڙي نه روزمره جي زندگيءَ جو حصو ٿي چڪو آهي.

اهڙن سپنن جي بابيڪارن کي سچ پچ سلام ڪرڻ گهرجي جنڪي پردي پٺيان رهي مڱون لاءِ پاڻ پتوڙين ٿا. هت اُن چندرو پنجابي، مرلي ناگپال، اشوڪ ٻنجا، گل آڏيشي، سرينند گپريالا، درگاداس سپڪاڻي ۽ تلجو لڪاڻي وغيره ڦٽن سان هت هت ۾ ڏيئي الڪا کي ڪامياب ڪيو آهي.

مڱون ۾ هڪ وڏي خامي اها لڳي جو ان ۾ ڏسڻي، الديڪس ڪونهي آهي، جنڪا هولند پاڻ کي پنهنجي پسنديءَ وارا ليکڪ ڳولهڻ ۾ سهوليت ڏئي. الديڪس نه هئڻ ڪري ٻار ٻار اڻ وڻندڙ ليکڪ اڳيان اچيو وڃي ان ڪري اها ڇڙ جو باعث ٿيو پوي ۽ پاڻ ٻر ٿي وڃي ٿو.

— هندواسي، ١٦ جولاءِ ١٩٨٩.

[١٩] "ٻيوس جو چونڊ ڪلام" (معنيٰ سان) چوالب ۽ معنيٰ ڪندڙ هري دلگير، ٻهي سائيز، صفحو ٣٧، واڌو ٢٣٤، پڪو جلد، قيمت ٥٠ رپيا، ڇپائيندڙ- ساهتيه اڪادمي، نئين دهلي.

شاعر ٻيوس سنڌي شاعريءَ کالسواءِ ٻيو جنڪو معجزو ڪري ڏيکاريو، اهو آهي "ٻيوس جي ٻاري". ان جا ڪجهه چالل سچائل

الڳ - الڳ اڳهاڙن، ميون گڏن ٻارن معرفت اُن کي ڏاڍي ٽپي الهن ٿي ڇڏيندي مان هڪ سهڻو گهر ڪڙو ڪيو آهي جيڪو سڀني پڙهندڙن کي لاڳاپيندو.

گجرالي ڪهاڻي "او" ليکڪ الم - مانڪ ٻـ. شاهوڪار شاهيءَ جا ٻئي طرف پيش ڪيا آهن. هڪڙا جيڪي "واٻ وراه سڪ پاه" ۾ وشواس رکن ٿا ۽ ٻيا فقط پنهنجي لاءِ جيئا آهن. اسان جي سنڌ ورڪين ته پاڻ خوب ملهايو آهي - سنڌين ٻاران ودپا مندر، هاسپيٽلون اُن جو ثبوت آهن. اڃا به الهن کي غريبن جي اُڃهي لاءِ ڪجهه ڪرڻ گهرجي.

نسيم کرل سنڌ جو سدا حيات ساهتڪار جنهن سچائي ۽ اخلاق سان نمتاز ٿي هوندو آهي. ڪهاڻيءَ لـي سنڌس اسمت ڇـاپ هوندي آهي. سنڌس ٻولي ۽ اُن ۾ ڪم آندل الفاظ هاڻ هيت اسان لاءِ خاص سرمايو آهن. "منڊ ٻوڙيو مهراڻ" ڪهاڻي پڙهي پاڪ ضرور سوچيندو ته ڪهاڻيءَ ۾ ڇا آهي؟ اهڙي ٿي هڪ ٻي ڪهاڻي "لڪل چهرو" موهن ڪلپنا جي: "جناح هائوس" جي نيلامي اونيس جناح صاحب جي اندر مان سچائي، ايڪو ۽ پنهنجي اصلي گهر لاءِ پيار کي ڪـاميابيءَ سان پاڪن آڏو آندو آهي. ڪلپنا جي ڪاميابي اها آهي جـو جناح صاحب لهروءَ کي سلام ڪندي، پاڪستان ٺاهڻ لاءِ ڏک جو اظهار ڪري پاڻ کي درست ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

اشور آنچل واجهڙائيءَ ۾ الائي ڇو پاڻ کي موت، شانتي، ٿنهائي، خفگيءَ جي لمام واجهو ٻيو پائي. شايد ڦٽن ٻرسواڻي (صفحو ١٣٣) مرليو ڏٺو! سنڌس لاءِ لکيو ٻيو پائيجي. ڪيرت ٻاٻاڻي جو "انتشار" (صفحو ١٢٣) پڙهي لڳي هوندي ڪلاس ۾ ماستر صاحب جي ٻڌايل ٻهاڪي "خالي ڇٽو وجـي ڏهڻو" جو مطلب سمجهه ۾ اچي وڃي. شيخ اياز جو چنل ٻيت (صفحو ٤٣)

غلطين جو گهر آهي. هن ۾ صرف صدق ۽ پختگيءَ جو پڙلاءُ ڏسڻ آهي.

سڄو ڪتاب نظمون، بيت (غزل)، گيت، پختي گيت، ٻال گيت، ٻيائي ڪافيون ۽ متفرق ۾ ورهايل آهن.

ڪتاب جي مهڙ ۾ ٣٦ صفحن ۾ اياز ۽ سنڌس ڪوتا لئي عالماڻو مهاڳ لکيل آهي. جيڪي صاف لکيو آهي ته هن صرف صفحن جي محدودگيءَ ڪري اياز جو چونڊ ڪلام سنڌس پوري شاعريءَ جي سڪ لاهيندو، پر صحيح معنيٰ ۾ سنڌس اهو مهاڳ، ان چونڊ جو ئي لست سمت آهي. ٣٧ صفحن ۾ دلگير صاحب پوري ڪاريگريءَ سان اياز جي شاعريءَ جو اپٽوڙ ڏنو آهي. جيڪو مقدمه لطيفي ۽ ساميءَ جي سلوڪن واري مهاڳ جي طرز تي، پر هڪ طرفي پرک آهي.

اياز سنڌي شاعريءَ کي هڪ نئون موڙ ڏنو، ان کان هاڻ ڪير به انڪاري ڪونه آهي. سرحد پار وارن به هاڻ اهو سچ پڌري پٽ مڃيو آهي ته اهو اياز سائين ئي هو جنهن سنڌي ڪوتا کي فارسيءَ جي موضوعن، قافين ۽ رديفن مان آزاد ڪرايو. سولا سمجها ۽ وڻندڙ موضوع سنڌيءَ ۾ آندا، پر گهري معنيٰ واري شاعري خبر ڪا آهي پوءِ به، جيڪا چاڪوڙ ڪري مواد جهتري معنيٰ ڏيئي ڪتاب جي مقدار ۾ واڌ آندي آهي. اها ڳالهه اڄ جي شاگردن جي پسنديءَ واري آهي ڇو جو ڪين ٿورو ٿڪيو ٿڪر ملندن پر ذهن ۽ سڃاڻ پاڻ ڪر ڪي پولڊو ۽ وقتي سنڌس دل به ڪچي وهندي. اسي انهن محسوس ٿيندو ته جيڪڏهن سڪ ۽ شرڌا وچان ضرور ڪا غلطي ڪري ويٺو آهي ۽ موهه پڳه ۾ صحيح اوک ٻوک ڪان هٽي شاعر لاءِ بي انصافيءَ جو ڪارڻ ٿيو آهي. هوندي به اياز تي ٿيل سيمينارن وقت سنڌس شرڌالو صحيح اوک ٻوک ۽ تنقيد پڙهڻ لاءِ ڳالهائي ڪل تيار

ڪل آهن: رام پنجواڻي، لعلسنگهه اجواڻي، ڏکايل، دلگير، امل ڪمل، وفا، شاد وغيره. سنڌيءَ جي ٻئي ڪنهن شاعر کي مشڪل ئي اهڙي پوئلڳي نصيب ٿي آهي. انهن نه فقط بيوس جي شاعريءَ ۽ شخصيت کي زندهه رکيو آهي پر سنڌي شاعريءَ کي به مٿاهون درجو ڏئي معتبر بڻائي ڪيو آهي.

ساهتيه اڪاڊميءَ به موقعو غنيمت ڄاڻي شاهه، سچل، ساميءَ کانپوءِ بيوس جو چونڊ ڪلام ڇپارايو آهي، جيتوڻيڪ ان وچ ۾ سنڌي شاعريءَ ۾ وڏي ڪاهي رهجيو وڃي ٿي. ان ڪم لاءِ هري دلگير جهڙو بيوس شرڌالو شاعر، شاگرد به مبارڪ چونڊ آهي.

دلگير صاحب جي مهاڳ ۾ چيل اکرن خاص ڌيان لهڻو ”بيوس جا مون تي اپار احسان آهن .... منهنجي شاعريءَ توڙي زندگيءَ تي هن جي ڇاپ ڇڏيل .... هي ڪتاب بيوس جي هڪ شرڌالوءَ جو لکيل آهي ۽ نه ڪنهن اسڪالر آلوچڪ جو.... (صفحو ٣).“ ائين چوڻ سان دلگير صاحب پاڻ کي ضرور هلڪو محسوس ڪيو هوندو؟ ان کان اڳ ۾ پهرئين صفحي تي ”چونڊ ڪرڻ مهل مکيه خيال دل ۾ اهو هو ته هتي نه چونڊيل ڪوتائون اهڙيون هجن جو انهن جو ترجمو ٻين ٻولين ۾ آسانيءَ ۽ خوبيءَ سان پيش ڪري سگهجي.“ بهت خوب! هاڻي جي خدا نه خواست جي اهو ڪتاب هندستان جي باقي ٻولين ۾ ترجمو به ٿي ويو ته انهن ٻولين جا باشندا، ماهر، سڄاڻ شخص، اديب سنڌي شاعريءَ لاءِ ڪهڙو اثر ڪڍندا؟ شاهه، سچل وانگر بيوس اوليا، درويش آتما به ڪونه هو. هڪ سڌو سادو انسان. ان آتما تي به جي تنقيدي نظر به وجهبي ته اها چڱي شاعريءَ سان هٿ ڇڙائيندي. هن جي شاعراڻي خوبيءَ سان گڏوگڏ جي خامين کي به نروار ڏيکارجي ها ته اها چڱي شاعر جي مهانتا ثابت ڪري ها. ڇو جو علم جو ڪو ڇيڙو ڪونه آهي. انسان

ايڪتا اپنشدن جو عاشق .... وغيره. دلگير صاحب جي ان ڳالهه سان تمام گهڻا سهمت ٿيندا ته ٻهوس سنڌي ٻولين ۾ جاءِ لڌي. سندس ڪلام انيڪن ٻارن، اسڪولي شاگردن، وڏن ۾ خوب پيارو آهي. سندس نئوڙي هنڌ ۾ ٻهوس جي قدرشناسي ڪئي وئي آهي ۽ اڃا به ٿي رهي آهي. (صفحو ٣٦) ۽ اڃا به ٿيندي رهندي، ان ۾ ٻه رايا ٿي نٿا سگهن. ٻهوس پراڻو سانئين ٻهوس ٿي رهندو.

دلگير صاحب به خوب محنت ڪري انوکي انداز ۾ ٻهوس جي عروضي شاعريءَ کي جاءِ ڏني آهي جنهن ڪري ڪتاب جو ملهه اڃا به وڌيو آهي.

ٻار ٻار ڪتابن جي قيمت ٿي لکندي، جنهن ٿل ليکن وڌ واري ڪارِ لڳي پئي آهي. سرڪاري ۽ نيم سرڪاري ادارن کي انفعي نقصان جو نه سوچي سماجڪ ٻولي وار جوابداريءَ واري پهلوءَ کي ڌيان ۾ رکي قيمت گهٽ رکڻ گهرجي هئي.

— هندواسي، ٢٧ آگسٽ ١٩٨٩

[٢٠] "ٻچي ويل زندگي" ڪهاڻيون، ليکڪ - ٻنسي خوشحالاڻي، ڪراڙون سالن، قيمت - ١٥ رپيا، ٢/اي، انڪها سوسائٽي، سروجني نائيڊو روڊ، ملنڊ ويسٽ، ٻامبي - ٨٠.

نئون ٻونو جيستائين ٻار جهلي مٿو وڌي نيستائين ڪٿس هوشيار ماڻهي، پڙي زمن ۽ ٻاٽيءَ جي ضرورت ٿئي ٿي. سنڌي ساهتيه ۾ انهن ڪهڙائي ڪهڙا ٻلا آڻي سان ڪهاڻيا ونڌا آهن. ٻنسيءَ جو هي پهو مجموعو آهي. سنڌيءَ جي مانڻ ناز ليکڪا پوپٽي هيرانندڻيءَ مهاڳ لکي سندس همت افزائي ڪئي آهي. داديءَ کي ڪهاڻيون ۽ وڻيون آهن جنهن جو ذڪر هن مهاڳ ۾ ڪيو آهي.

به هوندا آهن.

ادبي معيار جي ڪچ ماپ گهڻو ڪجهه گهري ٿي.

ٻي هڪ اڻوڻي ڳالهه جيڪا ڌيان ڇڪائي ٿي، اهوس ۽ سندس ڪوتا تي لکندي (صفحه ١) اهوس جي ڪوتا جون ١٩ (اڻويهه) وصفون، خوبيون، صفتون ڏنل آهن. ان هوندي به ليکڪ دلگير کي هر ڪوتا سمجهائڻ لاءِ مقداري معنيٰ ڏيڻ ضروري لڳو آهي. ڪٿي ائين ته نه آهي جو هي صاحب ائين ثابت ٿو ڪرڻ گهري ته اهڙيون ساريون خوبيون باوجود شاعري ڏکي به ٿي سگهي ٿي؟ جيڻ به ڳالهيون هڪ ٻئي جي ابتڙ پيون ڪٿن.

اڄ جي وديارٿين لاءِ جن جو دلگير ذڪر ڇيڙيو آهي، انهن جي معياري خيالن کان هي ڪتاب ڪنهن لحاظ ثابت ٿيندو. ڇو جو شاهه، سچل، سامي پاڙهڻ واري عملي ڪري به ڏکيو پيو پاسي. الي اهوس جا هلڪا، مزيدار، وڻندڙ موضوع، هاڻ پڙهندي پوندڙ پوليءَ لاءِ به خوراڪ جو ڪم ڏيندا.

اڄ جي شاعرن کي اهو پڙهي خوشي ٿيندي (صفحه ١٠). ”اڄ وقت ثابت ٿيو آهي ته بحر وزن يا علم عروض جي ڄاڻ کي گهٽي اهميت آهيئي ڪولي. جن کي چند وديا جي ”چ“ يا علم عروض جي ”ع“ جي به ڄاڻ ناهي، انهن جون ڪوتائون به ساهتڪ سنسار ۾ آدر حاصل ڪن ٿيون.“ اهو سڀ دلگير صاحب هروڀرو اهوس جي بحر وزن جي غلطين (صفحه ٩) کي ڍڪڻ لاءِ ڪوڙ ٿو چوي، پر هلندڙ وقت کي هن بهادريءَ ۽ سچائيءَ سان مڃيو آهي. جيڪا ڳالهه سنڌي شاعريءَ ۾ هڪ اهميت پري ثابت ٿيندي.

اهوس سائين گولاگون وشين تي صداقت ۽ سچائيءَ سان لکيو. سماجوادي، غريب پروڙ، ڳالهائي، گرولالڪ، هندو مسلم

ڪند فهم ۾ ان رستي تي گهلجندا وڃن. ساهتڪار ادبي سڌارڪ ڪونه آهن پر ان جو اهو مطلب به ڪونه آهي ته، ڪند گڏ ڪري اهڙي نمائش ڪئي وڃي. ”موهن جو دڙو ۽ واسنا جا سڏ“ ۾ به ليکڪ واسنا کي موهن مٿان ترجيح ڏني آهي. ليکڪ سماجڪ برائن کي ننگو يا ڍڪ پردي ۾ عام آڏو رکي ٿو. بنسيءَ جي پسندي ننگيءَ ڏانهن مائل آهي.

”زندگيءَ کان زندگيءَ تائين“ ۾ پرڪاش اداس هوندي به چاندنيءَ کي صحيح نظر سان پرکي ورتو. ”پروموشن“ ۾ واجب حق حاصل ڪرڻ مڙس تي مدهن ڏجي، گيتا جي حوالي ۾ سمجهايل آهي.

هاڻ بنسي شاداڻي کان به وڌيڪ شاهه شاداڻي لائق ان ڪري آهي جو هن اشتهاربازيءَ کان ڪنارڪشي ڪئي آهي ۽ ١٩٨٩ وارو ڪتاب ساڳئي سال همت ۾ ڏئي سگهيو. ٿانڊوڻي مورتي کان پاسيرو، اهڙو مثال هاڻ ورلو ئي ملي. ننڍي نهي اميد ته ان ڏس ۾ هلي ساهتيه کي پوڄا لوڪ پٽائيندي.

(هندواسيءَ تان کنيل)

[٢١] ”ٽهن ٽيهون ۾ سنڌي سکو“ ليکڪا - پروفيسر پوپٽي هيراننداڻي، ٻيو سائيز، صفحا ٢٨X٣٨، قيمت ١٥ رپيا، چوٿون ڇاپو، ڇپائيندڙ - لوڪ سر، ٣٢، اشوڪ اپارٽمينٽ، نولين پارڪ، کار، ممبئي - ٥٢.

ليکڪا طوفان ۾ اکر... ”مان ماهر نه آهيان، نه سنڌي ٻولي ڄاڻان ۾، نه سيکارڻ جي طريقي ڄاڻان ۾. پر من جي تيز جذبات ڪارڻ ڪتاب تيار ڪري ورتس....“ ڪهڙو سنڌي جي ڳالهه تي وشواس ڪندو؟ وري به شڪر جو ڪتاب سنڌي سکڻ

ڪتاب ۾ ڪل ڏهه ڪهاڻيون ڏنل آهن. ڪهاڻين جا موضوع اڄ جي زندگيءَ مان چونڊي ٿو. ليکڪ کي سنڌي ٻوليءَ جو ڪافي اڀياس آهي. ڪهاڻيءَ جو سلسلو، رٿا لکڻ ۽ پلاٽ جو سنگم آهي. سنڌي ٻالڪن مان سٺي ڪهاڻيڪار جون اميدون رکي سگهجن ٿا.

”آتم هتيا“ (صفحو ٩٥) ڪهاڻيءَ ۾ فقط پنهنجي لاءِ جيئندڙ انسان، ٻارڙيءَ کي لوڙهي ۾ (چالاڪي سان، آپگهات مهاپاپ چيل آهي) بچائڻ کان لهتران رستو ٻيو ڪو نه هو. خودمطلبي انسان کي زندگيءَ کان ٻور ڏيڻ جو واجب سبب نه ملي پوي. تڏهن اهو ڏو ٿي ته ٻيو ڪو ٻارڙي نه مزا ماڻڻ ڪاپوءِ پاڻ ماري هڇا ليکڪ مٿان نه وڃهي.

ڏاڍي ڀلي ڪهاڻي ”پڃي واري زندگي“ ۾ ليکڪ ڪاميابيءَ سان ڪاڪو، زندگيءَ ۾ لاهين چاڙهين جي اوڻهائي، دوستي، مٺي مائٽي، لڏپلاڻ، ان کان پوءِ هاڻي اندين جو وڏن ڏانهن رخ.... هاڻوڪي سنڌ وانگر ۾ لکپتي، ڪروڙپتي بڻجڻ جا وجهه پيا ڳولهين.. (صفحو ٢١)، ليکڪ جي ان پٺيان ٻولڻ، انسان جو رهاڪو ٻا واڳهو واقفڪار سولائيءَ سان سمجهي سگهي ٿو، ڇو جو لکپتي، ڪروڙپتي جو وچ وارو سلسلو انگو ٻيان ڪرڻ جو ڳو نه رهيو آهي. اڪري پنسيءَ ان کي اڇو ڇڏيو آهي.

”رشتن جا ڌوڪيڙا“ ليکڪ لکي سنڌين جي اڳ ڪهاڻيڪار ٻو ٻئي هيراننداڻيءَ جي شاباس نه کٽي آهي (مهاڳ، صفحو ٧). پر اهو ٺهڪي جهڙو سچ اهڙي ٻولن ۾ واڙهي وڌو شاهي ڪري ڏيکاريل آهي. محسوس ڪرڻ ۽ ڪڍهن ڳالهه جي ڏهن ۾ وڃي انڪشاف ڪري پرکڻ ڪرڻ وچ وڏي ڪاهي صاف ٻڌي ٿي جهلڪا ڏئي. ٿڙاو ٿاٻڙيو مثال ڪٽي انگو ڪري سماج آڏو رکڻ جڻ فقط ٿي پيو آهي. ان مان اهو تڏهن ٿو رهي نه پيا ڪي

جي مالڪ شاعرن ڪيترا اهڙا زلزلا قلمبند ڪيا، ڪرايا آهن. پر اڄ سوڍو سنڌيءَ ۾ چيرائل دل مان نڪرندڙ صدائون نه لکيون آهن. مهاڳ ۾ ڊاڪٽر سدارنگاڻي سمپادڪ جي حيثيت ۾ مثال سان ان جو دل کي ڇهندڙ بيان ڪيو آهي. ڪرشن راهيءَ جون سٽون (صفحو ١٣٢) "وطن لاءِ جان گهوري پوءِ به ٿوري، سنڌين جان نه گهوري وطن گهوري آيا" معنيٰ ۽ مفهوم ۾ سچيون هونديون به ان وقت جي سياسي ماحول تي ڪارو ليپو پائڻ لاءِ ڪوڙ آهن. وطن جي ياد وارو جذبو پرسرام ضياء، ڪيولداس فاني، اندر ڀوڄواڻي، ارجن شاد جو به ظاهر ڪيل آهن. چاليهه سالن کان ڇپجندڙ ڪتابن مان چونڊ قابل ذڪر آهي.

سنڌي شاعريءَ جي سرسبز شاخ غزل جي چونڊ دل کي فرحت ڏيندڙ آهي. اڄ غزل عشق محبت جون ڳالهيون نه ڪري زندهه مجبورين کي قلمبند ڪرڻ جي سگهه نٿو ساري. امر ڪمل سماج جي ناسورن کي غزل جي قالب ۾ سمائي ڪيس نئين رنگت بخشي آهي. امر ڪمل جي طبيعت طنزيه پوري آهي، ان جو پر اثر غزل ۾ اوتجي اچي ٿو، انڪري سندس غزل ۾ درد-سوز ۽ تغزل جي کوٽ محسوس ٿيندي آهي. هن غزل جي چونڊ ايترن شاعرن هٿان گذري آهي. انڪري پڙهندڙ/ شاگردن ۽ ان شاخ تي وڌيڪ گهرو ابياس ڪندڙن لاءِ ڪارائتي ثابت ٿيندي.

نئين ۽ روايتي علم عروضيءَ واري شاعريءَ ۾ ٻولي ۽ ڍنگ جو فرق اسان وٽ اڃا هلندو پيو اچي. روايتي شاعريءَ واري گهرائي، همٿ ۽ حوصلي پيدا ڪرڻ واري سگهه، نئين شاعريءَ ۾ ڳولهي به نٿي لڀي. مهل ڪيترا نئين شاعريءَ وارن کي اهو رهنگت ڌراڻو ٿو پوي ته "اسان کي غلط سمجهيو ويو آهي". انهن برابر آهي ته هن وکيان ۽ نڪسلاجيءَ واري دور ۾ شاعري دل

وارن لاءِ آهي جن شاهه پوئيءَ جو نالو به نه ٻڌو هجي. ٿوري وقت ۾ ڪتاب جا چار ڇاپا ڇپائڻا پيا. سنڌي سنسٿائن کي اهڙي ڪتاب جو گهر گهر ۾ پرچار ڪري ان کي ڦهلائڻ گهرجي. اها ٻوليءَ لاءِ ڪهڙي نه دردناڪ بيوسي آهي جو اسان کي پنهنجي ٻوليءَ لاءِ به ڪين چوڻو ٿو پوي ته، اي خدا جا بندا! سنڌي سکو!! سنڌي ڳالهايو!! سنڌي پڙهو!!

سنڌيءَ کي سنڌي سکڻ، پڙهڻ، لکڻ جي رُچيءَ ۾ به چاهنا آهي. انهن لاءِ هي ڪتاب وسيلي سکڻ ڏکيو ڪونه آهي. پر شرط اهو آهي جو ڪين انگريزي ايندي هوندي.

ڪتاب جي پٺيان شاهه صاحب وارين لوڪ ڪهاڻين انگريزيءَ ۾ ٿوري هوندي به ڪافي ڄاڻ ڏين ٿيون.

ڪتاب جي وڏي ۾ وڏي خاصيت اها آهي جو ان سان ليکڪا پوپٽي، ڇاپيندڙ لوڪ سر جي مالڪن ۽ ڇپيندڙ اوپل پرنٽرس پوٽي، وارن دل وجان سان محنت ڪري ڏيهي پرڏيهي پاٺڪن لاءِ ظاهر ڪيو آهي. سنڌي سنسٿائن کي گهرجي ته پڻ ڪٿهن گوڙ، ڪمپوز ۽ ڇپائيءَ کان اهڙا ڪتاب ڇپائي، ڇاپيندڙن کي همٿائي جس جا پاتي ٿين.

(هندواسيءَ تان کنيل)

[٢٢] ورهاڱي کانپوءِ جي سنڌي شعر جي چونڊ*

سمپادڪ ڊاڪٽر هرومل سدارنگاڻي، ڇپيندڙ - ساهتيه اڪادمي، نئين دهلي، [illegible]، پڪو جلد، صفحا ٢٤٧+٢٦، قيمت - پندرهن روپيا.

ورهاڱو اڄ ٿي پنهنجي ليکي ماضيءَ جون ڏکيندڙ - تلخ يادگيريون اکين آڏو آڻي ٿو. تواريخ شاهد آهي ته، ڏاڍ ۽ ڏاڍه

هڪڙو حاضر ڪتاب آهي. آءٌ نه سمجهان ٿو ته هن کان اڳ شاعريءَ جي اهڙي سلسليوار چونڊ ڪا ڇپي آهي. عالمانو مهاڳ، جنهن ۾ ڊاڪٽر صاحب پوري شاعراڻي ماحول جو سهڻو، ڇنڊيو موزون چٽ چٽيو آهي. اهو سندس ڪيل محنت، جاکوڙ جو نتيجو آهي. مهاڳ جي چوڏهن پيجن ۾ گذريل چاليهن سالن کان جديد پوري شاعريءَ جي مواد کي ولوڙي ڇپ ڏنو ويو آهي. ان لاءِ سمپادڪ کي تمام گهڻو ياد ڪيو ويندو. ها! هن ڪتاب پڙهڻ کانپوءِ شايد عجب به لڳندو ته ڪيترا چالو سچالي چونڊڪين ۽ پڳنين ۾ ناڻو چڙهيل شاعر سمپادڪ جي هٿان ڪٽيو ويو، ڪاٽي سگهيا آهن. اها چونڊ سدا لڳاڻي صاحب/شاعر/مفڪر/ڊاڪٽر جي پنهنجي آهي. ها! ڪا شاعرا به ته ڪونهي. ليڪن شاعريءَ واري مذهب مان ڪين ڪوهڙ ذڪيو ڪونه هو، پر اها مجموعي واري مجبوري ضرور مڃڻ ڪيئي پئي ٿي.

سهڻو، سٺي ڇپائي وارو، ڪي جلد سان واجبي قيمت ٿي ڪتاب هاڻي فقط ساهتيه اڪادمي ئي ڏئي سگهي ٿي، ان لاءِ به راڄا ٿي نندا سگهن. هندستان جي ٻين ٻولين ۾ عيوضي، پرانتي ساهتيه ڇپجي ان ڳالهه تي سوچي به سامت جو ساهيه ته ڪجهي ته برابر هي ڪتاب اسان جو عيوضي ساهتيه آهي. ٻين ٻولين ۾ سنڌي ساهتيه ڪيئن مٿي ڪٽي سگهندو. ها باقي سنڌيءَ ۾ حروف جي چڪن کان ته هاڻ ڪو ورلو وڏ ڀاڳي پاڻ بچائي ٿو سگهي.

— هندواسي، ٢٢ نومبر ١٩٨٧.

[٢٣] ”جيئمل پرسرام“ ساهتيه اڪادميءَ پاران پارٽي ساهتيه جا اڏيندڙ سلسلي هيٺ، ليکڪ - شري دلڀڳوان ڀاٽيءَ نئين ساڳر، صفحا - ١٠٥، قيمت - ١٠ رپيا.

جا بعد پنهنجي ذهن ٿائين پهتي آهي پر انسان وٽ اها پڻ گولي ۾ جي پٽن وانگر ويڙهيل ۽ ڪوڙهيل، آخر ان ڏانهن ۾ نئي ڇوڙ ڪري ٿي جنهن ڪا گهرڻ پاڻيون ڏيکاري ۾ نه، وجهي ڦٽي ڪرڻ وڌيڪ پسند ڪندا آهن. باغبان شاهد پنج جي ڳولها لاءِ ڪم آڻيندو آهي، ان جا مثال هيراش واسواڻي ۾ ڏاڍا ۾ ملندا.

شاعري شاعر جي جذبات، ڄاڻ سڃاڻ جو اڻٽٽ حصو آهي. مٿان وري ان ۾ علم عروض جي ڄاڻ وارو ڪمپائي جزو من جي احساس انتم - انو - پرمانو واري سگهه بخشي ٿو. هرومل سدارنگاڻيءَ جون چند سٽون وارثون رباعيون (صفحه ٤١/٤٣) چراند پراند زندگيءَ جون ڪيتريون حقيقتون ڏيکارين ٿيون. نارائڻ شيام (صفحه ٧٦) "روپ مايا" ۾ وشواميتر، مينڪا ۽ ان وقت جو ماحول پڙهندڙن اڳيان آڻڻ ۾ ڪامياب ويو آهي. شيام جنسنگهاڻي (صفحه ٢٠٧) اڄ جي پوربي ڇڪتاڻ، ٽڪاءَ ۽ مانءُ ٿائين محدود خياليءَ جو بيان ڪيو آهي ته ڊاڪٽر جوتواڻيءَ شاهه صاحب کي ميٽروپوليٽن شهر واري چٽ ڏني آهي. انهن شاعريءَ جو، هر شاخ نظم، بيت، گيت، دوها، سورٺا، وايون، هڪ ٽسٽا، پنجڪڙا، ٽيها، سانيٽ، ترائيل هائيڪو مطلب شاعريءَ جي شاهي درخت جي هر شاخ کي سمپادڪ انهيءَ ڪتاب ۾ ڪاميابيءَ سان جوڙي جاءِ ڏني آهي. عروضي شاعريءَ واري ڪتاب جو درجو عطا ڪيو آهي. ٽيهن شاعرن جو سلسلو ۽ هن عمر موجب رکيو آهي. پراڻي پيڙهي کان وٺي ورهاڱي کان پوءِ جاول نوجوان پيڙهي کي به نه وساريو آهي. نوجوانن طرف هڪ بزرگ شاعر جو اهو رخ سندن همت افزائي جو ثبوت آهي. ان ڪري هي ڪتاب شاعريءَ ۾ شوقينن ۽ شاگردن لاءِ هڪ نعمت ثابت ٿيندو. اسڪولن ۽ ڪاليج جي بااختيارن کي ڪورس واري ڪتاب لاءِ هاڻ پڪو ڪرڻو پوندو. انهن لاءِ

ديپچند ڪتاب کي ڏهن ڀاڱن ۾ بيان ڪيو آهي. پهرئين باب ۾ ڪمس پڙهه جو پٽر ڪري چاڙهيل آهي. ٻيو ۾ سنڌس شخصيت، زندگي، ساهتڪ ساڌنا، آلوچنا، اخبارنويسي، سنڌس رچنائون، ترجما، مضمون ۽ وچارڌارا ڏنل آهن.

ديپچند جي قلم چيتومل لاءِ اهو هيئن لکيو آهي. "سنڌي ٽهڪار ۾ ادو چيتومل جهڙڪڏهن اشعر جهڙي ايئين قلم جو مالڪ هو نه سنڌي ٽهڪار ۾ نه زبردست زبان جو صاحب هو."

"چيتومل پنهنجي اثر معرفت سماج ۾ پنهنجي وچارن، آدرشن ۽ اخباري حقيقت نگاريءَ کي پڌا ڪندهن دپ داخ ڏيندڙ جي بيان ڪيو. هو انهن لوڪن چندڪن مان هو جن فلسفيءَ کي ڪيٽ مان ڪيدي ڪلائين جهو پڙهيءَ تائين پهچايو. هن سياسي ۽ سماجڪ مسئلن بابت ڪا رک رکاڻ نه ڪئي. هن پنهنجن لکڻين معرفت سنڌ ۾ طوفان مچايو." صفحو ٣٥-٣٦.

"هو ڪڏهن هو هندو، ڪڏهن صوفي، ڪڏهن ٿياسافسٽ ٿي سگهي ٿو نه هڪ ئي وقت سڀ ڪجهه ۽ ڪجهه به نه" (صفحو ١٦). چيتومل ۾ هندو مسلم ويڇو ڪونه هو. هو نه وشو برادريءَ ۾ وشواس رکندو هو (صفحو ١٠١).

ڊاڪٽر سورلي جنهن "ڪلاڪي هٿ ڪسڻ جو ڪوپ وهي" شاهه جي سٽ دهرائڻ ڪري چيتومل کي بغاوت جي قلم هيٺ چار سال سزا ڏني. ان سورلي شاهه جو گهرو ابياس ڪري رسالو انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪيو. لوڪ ڪهاڻين جو ذڪر ڪندي لکيو اٿس (صفحو ٢٥٩) هن مهل تائين چيتومل ئي هن وشيه تي بهترين ڪم ڪيو آهي. جنهن گهڻي ڀاو سان ۽ سهڻي سنڌيءَ ۾ انهن ڪهاڻين کي درجايو آهي ۽ تمام موهيندڙ نموني پيش ڪيو آهي." (صفحو ٣٨)

ڪتاب ۾ ڪن ليکڪن، اديبن جهڙوڪ مولرام راجواڻي،

هن سلسلي هيٺ ساهتيہ اڪاڊمي انهن بزرگن، عالمن، عظيم ادبي شخصيتن جي حياتيءَ بابت ڪتاب ڇپائي ٻين ڀارتي ٻولين ۾ بہ ترجمو ڪرائيندي آهي. جيئن هن ديش جي ٻهو مکي انسان کي ٻهو ڀاشي ديش ۾ هڪٻئي کي سمجهڻ جو موقعو ملي. هنڪان اڳ سنڌي ساهتيہ جي منگهارام ملڪاڻي، عزيز، لعلچند امرڏنومل کي فقط سنڌيءَ ۾ ۽ شاهہ، سچل کي فقط انگريزي ۾ ڇپايو ويو آهي. هي ڪتاب ان جي ڪڙي آهي. اهڙن ڪتابن لکڻ مهل اهو ضرور ويچارڻ کپي تہ هي ڪتاب ترجمو ٿي ٻين ٻولين ۾ سنڌي ساهتڪارن جي ڄاڻ ڏيڻ جو واحد وسيلو بڻبو.

سنڌ جو اڪيلو ٻرڪو، مسلم گهٽائي، اڪثريت کان ڪٽيل، ورهاڱي جي ڇپيٽ ۾ هندستان ۽ ٻين ٻولين کان وڇڙيل، پنهنجي ئي گهر ۾ لوپيءَ جي ماٺڙائي، مٿان جيٺمل پرسرام ورهاڱي کان سگهو پوءِ، جولاءِ ۱۹۴۸ ۾ پرلوڪ پڌاريو. سڀاوڪ هٿان جي جنتا لاءِ فقط هي ڪتاب ئي تہ سڀ ڪجهہ ٿيو!

جيٺمل پرسرام جهڙي عظيم انسان کي هڪ ننڍڙي ڪتاب ۾ سمائڻ مشڪل آهي. پر شري داپچندر ٻلاڻي مدد ڪري سنڌس مڙني خوبين جو ذڪر ضرور ڪيو آهي. داپچندر پاڻ هن شخص کي ڏٺو، ٻڌو، پڙهيو ۽ هن گهڻ ڪنڊي شخصيت کان متاثر ٿيو. ادب جي ڄاڻي جيٺمل لاءِ عزت جو احترام بہ ڪيو انس. جيٺمل سان جن گڏ گذاريو هاڻ اهي انسان آڱرين تي ڳڻڻ جيترا مس وڃي رهيا آهن. اڃا بہ ڇپيل اکرن ۾ اظهاري هن مٿان وقت جي لٽ لاهڻ وارو ٿورڪ بسنت ڪيس وڌيڪ چرڪائي سگهي ٿو. گوبند مالهي، رام ڪرشن آڏواڻي، جڳت آڏواڻي، آنند ماڻڪوراً سان ملاقات بعد هن جي ادبي، اخباري ۽ سماجڪ پهلن تي ڪجهہ روشني وجهي سگهجي ها.

شاهه ۽ سچل لاءِ سلسلي (ڀارتي ساهتيه جا اڏيندڙ) اڄ سوڌو سنڌيءَ ۾ ڇاپي هيٺ ڪونه آيل آهن. لعلسنگهه اجواڻيءَ جي انگريزيءَ ۾ سنڌي ادب جي تواريخ ۱۹۷۰ ۾ ڇپيل اڄ سوڌو اڪاڊمي وارن کي سنڌيءَ ۾ ڇپائڻ جو ضرور ڪونه پيو آهي؟ هر ورو اڪاڊميءَ کي ئي ڏوهه، ڇو ڏجي؟ سنڌي عالم، مفڪر، ساهتڪار، ڊاڪٽر، پروفيسر، جيڪي سرڪاري سهيدار جي ليکڪ لئه اچڻ لئي هاءِ گهوڙا ڪندا آهن، اُنهن به ته ان ڏس ۾ ٻڙڪ ٻاهر ڪونه ڪئي آهي. اهڙا ڪتاب سنڌيءَ ۾ اچن، شايد ڪنهن ضروري ڪونه لڳو آهي. توهان صاحبن کي اهو ڪيئن نه لڳي ۽ اس.

— هندواسي، ۱۹ آگسٽ ۱۹۹۰

[۲۴] "رشتو" ڪهاڻيون، ليکڪ- ڊاڪٽر ستيش روهڙا، ڇپائيندڙ- سنگيتا پبليڪيشن، وگهوڙيا روڊ، ٻڙودا-۱۹۱، ڪرائون سائز، صفحا- ۱۰۳، قيمت- ۱۸ رپيا.

ڊاڪٽر ستيش روهڙا جو هيءُ ٻيو ڪهاڻين جو مجموعو آهي. هو سنڌي ساهتيه ۾ ڄاتل سڃاتل، مقبول شخصيت آهي. پبلشر ليکڪ بابت لکيو آهي "ڀاشا وگياني آهي ۽ دهليءَ ۾ هنديءَ جو پروفيسر آهي، سنڌيءَ ۾ نقاد ۽ ڀاشا وگيانيءَ طور سڃاتو وڃيٿو. گهري اڀياس ۽ کوجهي ڄاڻ ڪري هن ٿورت ئي سنڌي ساهتيه ۾ مقبول جڳهه حاصل ڪئي آهي. رچنا جو قابليت سان ڇيد ڪري ستيش ڏاڍي سهڻا، سرلتا ۽ سلڇڻل اموڙي صحتمند آلوچنا ڪري ٿو."

اسان سامهون هو ڪهاڻيڪار جي رشتي سان آيل آهي. ٻاڻ ڪهاڻيءَ جي آسپاس صفحه ٦ تي لکي ٿو "ڪهاڻي اها رچنا آهي جنهن ۾ جاڳيل حقيقتن جي آڌار تي ڪلپنا دواران پوئل

گوبند مالهي، لعلارام رچنداڻي، ٽيرٿ بسنت، هريرام ڀنڀاڻي، جي. ايم. سيد، پير علي محمد راشدي، جگتياڻي وغيره جا حوالا ڏنا ويا آهن. پر ڪٿي به اهو ڄاڻايل ڪونه آهي ته اهي ڪٿان کنيل آهن. ليکڪ اهو ڪٿي لکيو آکيو آهي. حوالو پوري وچور سان ڪتاب جي ڄاڻ ۾ ملهه هڪ طرف وڌائي ٿو ته ٻئي طرف کوجنا ڪارن کي اڳتي ٿو وڌائي سگهجي. ادي جيٺمل جو سچتر اسميتي ۾ موجود آهي جنهن ڪڏهن به دستخط ڏيکارڻ کان ڪنايو ڪونه آهي. اها سنڌي ساهتيه جي بدقسمتي ٿي چئبي جو اهڙن سچاڻ شخصن جا دستخط به سچ جي روشني ۾ ڏسي سگهيا آهن. ٻئي پاسي ڳڙو گهڙيو به اشتهار وٺي ڪتاب ڇپائي سرڪار کي من مالي اگهه ٿي پر سڀ ڪاپيون ڪٺي ليکڪن جي قطار ۾ پاڻ لکايو پيا اچن. سچ هوندي به سوڙ پيو سهندو آهي. چالباز ٿي ڪلاڪارون ڏيو ڪاميابيءَ جي چوٽيءَ تي پهچيو وڃن. اصول پرست جيٺمل، ساهتڪار جيٺمل، ڌرم مذهب ۾ نرپکش، گيان وگيان جي ڀلت ڪندڙ، سنڌ سکيادائڪ ۽ ادب ۾ اضافو آڻيندڙ ڪتاب ڇپائيندڙ جيٺمل، زندگيءَ جون اهم گهڙيون ساهتڪ شيوا کي سپرد ڪندڙ جيٺمل، اهڙي شخص کي دلپچندڙ وقت آهر شرڌا جا گل چاڙهڻا آهن، پر اڃا به ضرورت آهي سنڌس اڻڇپيل رچنائون ڇپائڻ جي. ساهتيه اڪادمي کي پنهنجي مجبوري ٿي سگهي ٿي پر سنڌي دانشورن کي ڪهڙي مجبوري آهي؟ اهڙي روشن مدار شخص جو ڪو يادگار به نه اڃا ڪڙو ڪونه ڪري سگهيا آهيون! ساهتيه اڪادمي ١٩٧٦ ۾ جيٺمل پرسرام تي هن ساڳئي سلسلي هيٺ انگريزيءَ ۾ ڪتاب ڇپائي به رڪيو هو: پورن ڇوڏهن ورهين ڪالپوءِ ساڳئي ذات ڏٺيءَ تي سنڌيءَ ۾ ڪتاب ڏسي خوشي ٿي ٿئي. عام ڄاڻ لاءِ اهو لکڻ به ضروري پيو پاسي ته

”رشتو“ ناٽڪ ڪهاڻيءَ پروفيسر هاڪي ئسن جي گڏاهه، جو احساس ڪافي راحت بخشيندڙ آهي.... ويچارو ته، هيڏي ڪان پوءِ به غير حاضر جو احساس، رشتو ته هوندي به لڪل ڍڪيل احساس ڪڏهن پروفيسر کي به مجبور ڪن ٿا.

”بيتي هوا“ ڪتاب جي ڀيٽرن ڪهاڻي، هڪ انگريزي جملو، ليزابي انڌ سان، ”آدي ناريءَ جي ان روپ“ مرد ملنگ کي هماليه کان پاتال تائين پٽي گهمايو آهي. گذريل ڏهاڪي ۾ شايد سنڌيءَ جي ڀيٽرن ڪهاڻي پڙهڻ جو موقعو مليو هوي.

”اڻڄاتل سڪ“ سڀ ڪجهه ڄاتل هوندي به اڻ ماڻ حاصل ڪيل سڪ اڻڄاتل ٿيو پوي. رامداس پاٽڪ، جڳو ڀاٽيو، پاٽڪ صاحب هڪ چالو قرار اڄ جي زماني جو ڪامياب شخص ٿئي ته آهي.

”وسقوت“ انسان هڪ سڌريل سڌاريل جانور ٿي ته آهي، انهن اندر ونڊل، ذهن حيواني شڪتيون به ته ڪڏهن ڪڏهن پيدا ٿيون ٿيون، جنهن اڄ جي سڌريل زماني حواس ۽ اندرين جهڙو سهڻو نالو ڏنو آهي. وسقوت ۾ اهو ورلي ٿيندڙ گهٽنا جو مثال پيش ٿيل آهي.

”هجڻ ته هجڻ جي وچ ۾“ فلاسافي، ايشور جو هجڻ، نه هجڻ، گايتري منتر، مرڪ ڪامياب آپريشن جو احساس، آپريشن انساني جان ۽ مشين جي مدد جو چمتڪار وغيره.

ليکڪ پاران ڪم آندل ڪجهه اکر، رڪوري، نارمل، انسٽال، فرش، امرجنسي بلڪل واجبي ۾ اچي چڪا آهن پوءِ به هڪ ڀاشا وگياني لي اهو فرض ٿو ٿئي ته هو لفظ نوان اکر گهڙي بوليءَ جو معيار وڌائڻ ۾ مددگار ٿئي.

انسان امنگن، احساسن جو هي ٻڌڪو هر عمر واري سنڌيءَ کي اميد ته ضرور وڻندو. پوءِ ورسئيءَ ۾ ڪرسين کي سهڪار پهچندڙ

اهڙو جو ڪلائمڪس اظهار ٿئي ٿو. ادبي ڪهاڻي سرجنل آرٽ اهڙو آهي. آرٽ اهڙو ۽ سرجنل اهڙو ۾ فرق اصلي سندر اسٽوريءَ جي فوٽوگراف ۽ ڪنهن خيالي اسٽوريءَ جي چٽيل تصوير وانگر آهي... انڪري مهنجي هر ڪهاڻي مهنجي سرجنل آرٽ اهڙو جي ڪٿا آهي.... مهنجي سرجنل آرٽ ڪٿا آهي." هن کان وڌيڪ سهڻي، صاف چٽي ڪهاڻيءَ جي وصف مشڪل ملندي. سچ پچ سنتوش روهڙا بلڪل سولي نموني هڪ ڏکي ڳالهه، سمجهائي آهي.

ڪتاب ۾ ڪل اٺ ڪهاڻيون ڏنل آهن. پهرين ڪهاڻي "ميري آرام ڪرسي" ڪهاڻي رچنا پرڪريا کان پوري ٿيندڙ آهي. ان ۾ انساني حواسن، احساسن جو چٽو چٽيل آهي، جنهن کي پڙهڻ سان پڙهندڙ جو احساس ٿئي ٿو.

"اسهجتا" انساني من جا پاو حواس آهن، پر ليکڪ جي قلم ۾ حواسن چوٿن جي شڪتي ڀرپور آهي. اهڙا مثال بلڪل ئي چٽا پڌرا ملن ٿا.

"۽ آسمان اُلي ئي پيو هو" ڪهاڻيءَ جا اٺ ڪٽي اڳيان ئي وڌي.... موهنيءَ جي اندر وڃل وڏوا ساوڏان ٿي ولي. هاڻ مهنجو ڌيان موهنيءَ طرف ويو. آهس واري ساڙهي مٿائي هوءَ پڙ پڙ پرامت واري اڇي ساڙهي پائي آئي هئي. سندس وار کليل هئا ۽ سندس منهن لاڙو ڏورڻل هئڻ سبب ڪافي فريش.... اڄ ئي هن اندران پڄوائهن کان اه گهٽ پئي پاسي.... عورت مرد جي واڇاڙن کي سڪهي وڃندي آهي" ۽ انهن ليکڪ ڏورو لڪندي اه وڏوا ۽ پاڻ پاڻ گهڻو ڪجهه صاف چٽي ڏنو آهي. سندس پورب واري گهٽ پرسامت صاف ظاهر ٿي پئي آهي. ڪهاڻي، انداز بيان پڻ انوکو آهي پر ليکڪ پاڻ کي اُلي ڦرائي اه سگهيو آهي ۽ انهن پارلي ساهتيه جي چاپ ظاهر ٿي پئي آهي.

آهن. انهن مان ڄڳت آڏواڻي به هڪ آهي. انهن ڏينهن ۾ اڃا العامين ۽ سنڌالن جون ڪونيون ڪولي. ڪليون هيون ۽ لي. ني وري ساهتيه. ادب ڏانڌوڙي ذهنيت وارن جي هڪ هٽي ني بيٺو هو. ان وقت ادب ۾ مسيحا هئا، مجدد هئا. روئيءَ ۽ وزيءَ جا پرٻور مسئلا هوندي به ادب هنن ٻوڄا ٻوڪيه سمجهيو. اڄ اشتهار ۽ ڪتابن جي قيمت ليکڪن، پبلشرن مٿان حاوي آهي. اهي راڪاسي شڪتيون ڀلا ڪٿي نيون ٻوڄارن کي رهڻ ڏين؟ اڄ سرڪاري، غير سرڪاري لوڙي تعليمي ادارن ۾ انهن جو ني نه ٻول ٻالا آهي ۽ مٿان وري سنڌن راوڻي راڄ نه اڄهو ني سنڌي ٻولي مري.... ڪجهه ڏيڻ، ڪجهه ڏيو، هليو اچي.

ڄڳت آڏواڻي شخص ۽ شخصيت تي موهن ڪلپنا، ايشور آنچل، گوبند مالهي، ڪرشن کٽواڻي، گنو سامتاڻي، ايم. سڳن، قٽن ٻسواڻي ۽ شيام جيسنگهاڻي ٻنهنجن ٻنهنجن محدودگين اندر لکيو آهي. هنجي زندگيءَ جا ڪيترا ٻهلو اڻ ڇهيا رهجي ويا آهن. ٻنجن جي ڪٽپ شايد ڪنهن منجهائو ٻيو ٻاسي. اڄ اها معياري ادب جي مجبوري ني ٻيئي آهي.

گني سامتاڻيءَ لکيو آهي "هڪ طرف اُم اسالهي گهر اچي ڪهاڻي وٺي وڃي ۽ پنا پڙهڻ جي لئين ڏليا ۾ شايع ڪري ۽ ٻئي طرف ڄڳت آڏواڻيءَ کي اسين ٻنهنجي ڪهاڻي گهر ٻهچائي اچون ۽ هو پڙهي رد ڪري نه اسان کي ٻوئين ڳالهه منظور آهي." (صفحو ٢٩) ان کان وڌيڪ ساک جو ثبوت ٻيلا ڪهڙو ٿيندو آهي؟

گوبند مالهي ڪتابن جي مواد کان ٻوءِ به هڪ راز سليندي لکيو آهي (صفحو ١٣) "ڄڳت کي ڪتاب شايع ڪرڻ کان اڳي ۽ ٻوءِ ڪشش آميز ۽ اثردار ٻبلسٽي ڪرڻ جو انوکو ڏانءُ هو" انهي مان اهو جوڙ ڪريان نه ڪتابن جا غير هٽيءَ سرا-

مڃيل ۽ مڃيل عالم جي اِن راءِ تي شاگردن کي ڪجهه ڏيڻ چاهين ۽ "رشتو" جهڙو ڪتاب ڪٿن ضرور انتخاب ۾ درج ڪرڻ گهرجي. — هندواڻي، ٢٦ آگسٽ ١٩٩٠

[٢٥] رچنا-٤٤، ساهتيه ۽ ڪلا جي ماهي مخزن، جڳت آڏواڻي خاص انڪ، قيمت - ڏهه. رپيا، مهمان سمپادڪ- شيام جئسنگهاڻي، سنڌي پوئٽ ائسوسيئيشن، ڪلڪتا جي سايع هيٺ، ٢، لنڊسي اسٽريٽ، ڪلڪتا-١٦.

ائين ڀلا ڪيئن ٿو ٿي سگهي ته رچنا جي ڪنهن خاص انڪ بابت لکندي سنڌي پوئٽ ائسوسيئيشن، ڪلڪتا، رچنا ۽ ان جي جنمداتا لکي ڪلاڻيءَ جو ذڪر نه ڪري؟ سنڌي ساهتيه ۾ ڪنهن سنسٿا پاران اهڙي معياري مخزن ٻارهن سالن کان نڪري، اهو هڪ معجزو ئي ليکڻ گهرجي. ان لاءِ اسوارٿ لکمي ڪلاڻي جون انيڪ ۽ اڻٿڪ شيوائون گهڻو گهڻو جوابدار آهن. اسان جي ساهتيه ۾ هاڻ هڪ مصيبت جهڙي ڳالهه حاوي پئي ٿيندي وڃي، جو اهڙن سنسٿائن ۽ شخصن جي همت افزائي ڪرڻ وارا ڳاڻ ڳڻيا وڃي بچيا آهن. باقي اهڙن مخزن جي موت تي واکاڻ وارا ڪوڙا ڳوڙها ڳاري، پنهنجي زنده هئڻ جو ثبوت پيش ڪرڻ وارا ڪوڙ سارا نڪري نروار ٿيندا. سنڌيءَ ۾ هونئن ته اهڙي ٻوليءَ جو اول ٻالا ٿيندو پيو وڃي.

ائين نه، جيئري شخصيت پوڄا ڪواڄ، هري موٽواڻيءَ ظاهر ڪري سنڌي ادب ۾ ان روايت جي پاڙ پختي ڪئي ۽ ساهتڪارن جي ٻالڪن سان ڏيٺ ويٺ ڪرائي.

ڪي شخصيتون اهڙيون آهن جنڪي سنڌي اديبن سان گڏوگڏ پڙهندڙن شائقن جي دلين ۾ به جوڳي جاءِ جوڙي ورتا

سندس تخلص "غريب" هو. دنيا جي ساهتيه مان چونڊي هن پارا ٽڪا بيت ترجمو ڪيا. ڪيا، جنهن جهڙو زندهه، سدابهار ترجمو اڄ سوڌو نه ٿي سگهيو آهي. ليکڪ به اڪر لکندي ئي ٻاڪيءَ مان پنهنجي غربت جي معتا ڏني آهي، پر مٿان سنڌي عام جنتا ئي اهو به الزام ٿو ڌري ته "ٻاهر نه اڻهوند ۽ بدحالي آهي". هڪ عام چوڻي آهي ته گدڙ داک نه پچي آکي ٿو کٽا. پرپور سنڌي ساهتيه ۽ زندهه جا وڏ ٻزرگ، ٿهي جهڙوڪ- ليرت اسدت، پرسو ڪيولراماڻي، رامڪرشن آڏواڻي، پروفيسر ٿي. ڪي. منشاراماڻي، ڏيپچند بيلاڻي مان پيرومل بابت گهڻو ڪجهه هڙ حاصل ڪري ٿي سگهيو ۽ نه فقط هڪ ٻن ڳاڪارن وٽ ڳوڏا کوڙي وهڻ سان، همت نه گهٽيءَ مان لـمت چاٽي آهي. ماکيءَ جي مک رڳستان ۾ به ماکي ڏيندي آهي. اها سمجهه اوڙچائي ڪري. ڪنڌ ۽ آکڙ رکڻ وارن کي ئي ٻاهر اڻهوند ۽ بدحالي نظر ايندي. اکيون کي انب لڳي ته سکيا.

ليکڪ هيري ٺڪر ڪتاب ۾ چوڏهن باب ڏنا آهن. پيرومل جي ڌيءَ ۽ ان جي ڪٽنب سان به گڏيو آهي. پوءِ به سندس انڊيڻ جو احوال، سندس تعليم، جوانيءَ بابت ڪجهه نه همت ڪري نه سگهيو آهي. اهي انگريز اورچ جيڪي سمنڊ جي ٿري مان به ڳالهه جو مندي آٽي ميدان ٿي رکندا هئا. اڄ اهڙا ڏوٻا ملڻ محال آهن. هاڻ هر ڳالهه تفصيل ٿي هڪي ظاهر ٿـي ڪپي. پيرومل جا لکيل ٥٠ کن ڪتابن جا نالا هن همراهه همت ڪيا آهن. نه لکي اهڙي لمولي ٿو چڻ کيپ ڪٽي الئس. ڪو مير مارلن پيو پانڊمس. پاڻ صفحي vii تي لکي ٿو "ساهتيه اڪاڊميءَ جي هدايتن موجب هي ڪتاب" پيرومل بابت پڙهائي جاڻ حاصل ڪرڻ. ڌارين ٻولين جي چاهڪن کي سنڌيءَ جي هن مهان ساهتڪار جي واقفيت ڪرائڻ جي مقصد سان لکيل

ناٽڪن ۾ ان لاءِ جوابدار هئا جيڪا ڳالهه جيتوڻيڪ اڄ ته مونجي ئو
۽ پنهنجا پنڌ آڄا نئو ڪرائي سگهي. تازو مثال ”راماڻ“ نه.
ڏني هن سرو ڏنو آهي، ”رام ڪٿا رساهڻي“ پاڻ صحيح هٿن
جو احساس خود غرابي آهي. جيتوڻيڪ ان ڳالهه کي انڌوئي واقف
آهي. اهڙا اشارا هن شيام جشنگهاڻيءَ طرفان ورتل ملاقات ۾
ڏنا آهن.

هن فنڪار نظر ضرور وڌي ورتي آهي ته جيتوڻيڪ جنا
ڀرپور ڪتاب انهن جي چوڻ ۾ ان وقت ترقي پسند ادب جو
بول بالا هئو. ان ڪان منهن موڙي جيتوڻيڪ اڪيلي سر ادب جي
شاهراهه تي هليو. رچنائن جي سچائي - ڀرپور، باڪمال رهي.
اڄ ته ڪهاڻي ٻڙا ان جو نئون ثبوت آهن. سنڌس ترجمو
عالي رهيو. مهان سمپادڪ جي چوڻ مهان، قابلدار، امن ته
ٻڌندڙ کي ۽ هيءُ پاڻ ٻولندي.

هي خاص ٻرچو جنهن ۾ چونڊيءَ جي ليکڪن کي عزت
سان انڌيو آهي. سنڌي ساهتيه ۾ جنتري سنمان.... آمين.
— هندواسي، ٩ سيپٽمبر ١٩٩٠.

[٢٦] پيرومل مهرچند - پارسي ساهتيه جا انڌيندڙ واري
سلسلي هيٺ، ليکڪ - هيرو ٺڪر، ڇپائيندڙ - ساهتيه اڪادمي،
دهلي سائيز، صفحا - ١٠٠، قيمت - ڏهه روپيا، ملي سگهي ٿو:
هندستان ڪتاب گهر، ممبئي-٦٣.

پيرومل سنڌي ادب جي ابوئڙي شخصيت جو نالو آهي.
ورلو ڪو سنڌي درسي تعليم پڙهيل هوندو جنهن جي دل جي
ٽئيءَ تان انهي هوندي پڙهيل ابهت مسارجي وڃا هوندا.
جيستائين اسڪولي تعليم آهي تيستائين پيرومل زنده رهندو.

زندگي ۽ شخصيت واري ڀاڱي ۾ لکي ٿو (صفحه ٢٦) زندگيءَ جي پڇاڙيءَ ڌاري يعني ١٩٥٠ ڌاري لکڻ پڙهڻ ۾ سرگرم رهيو. وراڻي کان پوءِ هن ڇا لکيو ان جو ڇا ٿيو. ان جو ذڪر نٿي نه ٿو ڪوجنا/ڳولها ٿيڻ گهرجي. سنڌي ٻولي جي تواريخ، سنڌي هندن جي تواريخ، قديم سنڌ وغيره. لکندي، هن عالم هر ڀار اهو پئي دهرايو آهي ته اڃا به اڳتي هلي هو لکڻين کي واضح مڪمل ڪندو. سندس اوچائي جو تصور ڪري ائين چوڻ کان رهي نٿو سگهجي ته ڪو مسواڙي جاءِ ۾ رهڻ ڪري يا غربت ۾ گذارڻ ڪري هن جو قلم ڪو شانت نه هوندو. اهي حالتون پاڻ اهڙن سچڻن کي وڏڪ لکڻ ڏيڻ لاءِ آماده ڪنديون آهن. هيري ٺڪر هڪ ڪوجنڪ جي حيثيت ۾ اوليهو ته وڃي فقط شهري آبهوا ۽ مسواڙ جو رنڪو ڏئي يا ٢٥ رپين واري گهر جو شديد سان ذڪر ڏئي هن جي لکيل ڪاغذن جي ڳولهڻ جو يتن نه ڪيو آهي. اها سنڌي ساهتيه جي بدنصيبي آهي جو شاهه رسالي جو چوٿون حصو گم ٿيڻ کان پوءِ اهي ڪاغذ به گمنامي جي ڳوٺريءَ ۾ وڃي لڪا آهن. جي اهو سڀ ڪجهه نه لڌو ته گهٽ ۾ گهٽ انهن جو ذڪر گهرائيءَ سان ٿيڻ گهربو هو. من جو سچ پڇندا ٿي پوي جو اڳتي هلي مهم محبتي ۽ شيواجي لکر، ڀٽي جي ڏوڙ ڇاڻي ڪجهه ڏئي وجهي. ها ايترو ضرور چئبو ته اهڙي وقت هيري ٺڪر جو لکيل ڪتاب نئي سندس رهبر ٿيندو ۽ کيس ياد به ڪيو ويندو.

— هندستان، ٢١ جنوري ١٩٩١

[٢٧] ”مڪو“ - انهن ڪويتا، مهيش اڏواڻي، ڀوپال، ٻهمي سائينز، صفحه ٩٧، مٿين پردانش سنڌي ساهتيه اڪادمي جي مالي سهڪار سان ڇپايل.

آهي. ساهتيه اڪاڊميءَ جو مقدار ان پڌن ٿي سگهي ٿو. پر مواد - ڇپوڙ ۾ پاڻ کي ڏيکي آهي. اهو لکڻ واري جي مدار تي رکي ته هو سڀ صفحن ۾ ڇا ٿو لکي. ڪٿي ٿو بيان بازيءَ ۾ ضايع ڪري ٿا موتي پکيڙي. اهڙو ڪجهه لکڻ لاءِ هن اِن ڇهن سالن، ڪلياڻ ۾ آڏواڻي ۽ ڀيرومل جي ڏيڻ ۽ ڇهن ڇٽن جا ليکڪ مرليڌر جيٽلي، ڪيرت ٻاٻاڻي، موتيرام رامواڻي، غلام محمد علي گرامي جا ڪم آندا آهن. باقي مواد لاءِ ورتي ته ڀيرومل جي لکيل ڪتابن ڏانهن موڙ ائس. (صفحو ٩١/٩٢)

سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ - ڀيرومل جو هڪ اهم ڪتاب جنهن کي ڪيترن ٻولين وارن کي ته فقط ڀيرومل جي سنڌي ٻوليءَ جي بنياد بابت پڻ ڄاڻ ڏيڻي ان مان ڪو نه. اهڙو مثال ڪونه ڏنو آهس ته اهو ذڪر واقع ڪرڻ واجب سمجهيو آهس (صفحو ٣٧/٣٨) ته ڪتاب ۾ سنڌ جي سياسي تاريخ، ٻوليءَ جي تاريخ ۽ ادب جي تاريخ هڪٻئي سان اڻجهي پيئي آهي. هاڻ جڏهن ڀيرومل جي ڪتاب جو گهرو ابياس ڪيو آهي. اهو صاف چٽو ڇٽي سگهندا ته هيري ڏکر لکڻ مهل غريب ڀيرومل جي ڪيترن ڏکرن ۾ اڻجهيو پيو آهي. سچي ڪتاب ۾ ڏکرا هيري پڌهڙي حق ۾ ڄاڻايا آهن، اهو شاهد ائين ته ٿي سگهي ٿو جو ليکڪ ڀيرومل جي ڪيترن ليکن ۾ لهن ٿي واو آهي جو ڪنهن پڌهڙي لکڻ ۽ ڀيرو جي لکڻي ۾ ڪو فرق نه ٿو ڀاسي. قديم سنڌ مان به هن جي فن ۽ فڪر جو مظاهرو ڪري سگهجي ٿو. ٻين ٻولين وارن کي جلد ڄاڻ حاصل ٿي وڃي ها ۽ ڪن ڀيرومل جي عشرت جو اندازو لڳائڻ سهنجو ٿي پوي ها. صفحو ٧٩ تي به هو "دستڪار هو جڻ اي مورتيءَ جو احساس نا ڏيارن. هن ليکڪ جي اهڙي ڀاونا ته آهي. اهڙي اعليٰ شخص ۽ ڏاس ڏيڻي لاءِ سوچي سمجهي لکي ها.

طرف جهڪاءُ ۽ طرفداري صاف ظاهر ٿي ٿئي آهي. اڄ سوچيل، رٿيل فيصلو ٻالڪن جي مٿان مڙهڻ واري پرڪريا جي خوشفهمي ۾ ڪوڙائيءَ جي جار پکڙيندو هو، ٻالڪ ان ۾ ڦاسندو، ڏاڍن اکرن ۽ مثالن سان ان کي جسٽيفاءِ ڪندو سرخرو ٿيڻ وري رستي ٽان هلندو رهيو آهي.

سندس لکڻي ۾ آيل اُون سنڌي اکرن واري جو گهاڙيٽو. هونءَ ته ٻراس جي چڪ محسوس ٿئي ٿو هراش جي حق ۾ اٿين ٿي الصفي محسوس ٿيندي ڇو جو هو لوان اکر ٻيو گهڙيندو آهي. هيٺ ڪم آيل ڪجهه لوان سنڌي اکر ڏسو - مثار آدمي، ٽرجمو، پرڪريا آدمو وراعا آدريف، بصارت، طبقن، لقصب، سلهاڙيل وغيره. هراش جي لکڻي ۾ چڪرو وارا وراڪا اهڙا هوندا آهن جو هو اڻ گهڙيل ٿي ڪاٽ ڪي ٻ ٻراچين ٻتلي جو آپاس ڏياري سکيندو آهي ٿو هيٺ ٻاڻ لڳين ڪوٽا ماٺرن ڪوٽا ۾ ڦاٿو ٿي ٿو ٻر ڦٽڪيل ٻيو پالڻجي. هولڳن ٿو سون کي گهڙڻ لاءِ مٿ ضروري آهي جيڪو سون کي سکيو هڪ طرف ڏيندو ته ٻئي طرف ڪيس سگهارو بڻائيندو. هيٺ هراش مٿ ڪٽي وڃي ٿو پنهنجو سون ضايع ڪندو جو پاڻين ٿيو ته لوهارن ۾ ڪم پيل اٿس. قول وشنو پائيا جي هراش کي ٻاڻ ڪوٽا جو اڻپورو اپياس آهي. (ملاقات)

هاڻ اڄو مهيش جي ڪوٽائن ٿي. مهيش جون هيٺ ڏاڻل ڪوٽائون جملن ۾ ٿاهي، نثر ۾ لکي ٻارن کي پڙهائيندا ته هو درسي ڪتاب وانگر ضرور پڙهندا. والدر جو سهوليت پراو رستو نڪري ايندو. ٻين لکڻن وانگر مهيش کي ٻ ڏکيا ۽ مٽي ڦوڙ اکر ڪم ڪونه ٿو آڻي ۽ نه ٿي وري پنهنجي لکڻيءَ ۾ ڪي ورو ڪڙ ڪم آڻي. سڌو سادو لکڻ ۾ هو ڪامياب آهي. ٻالڪ سڌا سلجهيل خيال هيو سچائيءَ سان پيش ٿيو ڪري.

ڪتاب لکڻ ڪولا جو ٻيڪو ڇپيو ويو آهي. جيڪڏهن اهڙي قسم جي ايمان بازي شاعري آهي ته سنڌي ادب لوڪن کي هاڻ پاڻ شاعر چوائڻ ۾ دير نه ڪرڻ گهرجي. فرق صرف ايترو آهي ته پنهنجي ادب مان ايترڪ جون مثاليون ڪهاڻيون آهن ۽ سڀني کي پڙهي انت ۔ ٻيچ ۽ اڪثر ۾ لکي ڇپائڻو آهي. سنڌي پريس وارا خوش ته ڪمپازيٽرن کي به آرام. ڇپائڻ لاءِ سرڪاري مدد هڪ ئي حاضر آهي ته اشتهار ته ملندا ئي ۽ سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ جي پڙهي خريداري ته آهي ئي آهي. اچا اهي جي لوهان کي شڪ پوي ته ساڄي ته لڳندي ته. ڪٿهن لائبريري، ڀيٽل يا انعام يافته ڪان مهاڳ لکايو. قاعدو پورو. ڪتاب هر لحاظ کان ڇپڻ هر لائق جو حقدار ٿي ويندو. هڙ ۾ پيسا ۽ ايما. شاعر به ٿي پياسون، سنڌي ساهتيه جي سيوا به ٿي، ٻيڪو ڇڪتو. ها! باقي، هاڻي جي اڻڙ صدي جي رواج موجب ڪو مهاڳي هروڀرو ضد ڪري ته ان سان به ٺهي هلو- ”چڱو سائين مهاڳ ته سالوچنا طور ٻيهان ڇپائي ان مٿي جي سور کان ته لڇاس ٿا پاڻون“ ... پوءِ مجال جو لوهائجو ڪو ٿالو به ڳنهي مادرن. بلڪل مادرن، الٽرا مادرن، لکڻ کان به به قدم اڳتي. عام رواجي هن ڪتاب ۾ عجب ڪاڻڻ جي اي اهي ڳالهه، اها آهي ته پن سڀن ۾ سولو سموهڻ واري سگهه. رڪندڙ هرپش واسواڻي کي هين ڪوٺائن؟ مٿي ڪهاڻين کي سمجهائڻ لاءِ سڀا سارا ليرهن پنج لکڻ جي ضرورت محسوس ٿي آهي. ان ۾ به ڪجهه ڪيترن انگريزي اکرن ۽ ڪن سرگواسي ذات ڏٺين جون چوٽيون واضع طور ڪم آڻيون پيون آهن. مهيش جي حق ۾ اٺين اهي فقط ذهني طور پر جسماني، وڏين اڏهن جي زور آزمائي به ٿيل آهي. مهيش ۽ سنڌس لڇڻ ڪوٺا؟ اڳيان اکرن جملن جو اهڙو ته ابد پڙو اثر جو ان مان سنڌس ادبي ڪ

هريش شاهد هون ٿا ته انهن ڪوتا ۾ ڪٿا وستو ڏسي موڙو ڏئي وجهي، پر هت مهيش سان اپاءُ ڪري ڪمس تنهريءَ ۾ ”وسعت اثر کي برقرار“ وارو قرار ڏنو اٿس. ان ۾ سماڄ پيڙهه جي اردلي پهار جهڙو موضوع پيهجي ليڪ نفرت آميز آهي. ڪن پنيان ڪري ڇڏيو اٿس ۽ ڪٿاوستوءَ کي نئون پرلوگ سڌي پني لپ کي برقرار رکيو اٿس. ديوار ۾ فن ۽ فڪر قائم آهن. هرڪالت جي انهن ڪوتا ان جي ليزاني اثر ڪالسواءِ هت درج ڪرڻ اي واجب نه آهي. پاڇا لفظن جا (سوچ جون صورتون - صفحو ۷۳) مضمون - معني لدگي اثر کي/ڪوتا جو پيٽيڪوٽ پاراڻي/ساراهي ساٿا ٿي پيل سماٽا/هاڻ/ڪهاڻيءَ کي ۽ ڪوڻ لڳا آهن، ڪوتا لاجواب ......

پاڻ کي شاعر سڏائڻ ۾ ڪوهه ڏوهه ڪونه آهي پر ڪوتا ۽ نثر جي پيد کي سمجهڻ ضروري آهي. ان لاءِ مالسڪ رياض، چنتن منٿن ۽ ضروري اهڃاڻ آهن پر ڪافيورديڪ نه هجي پر الدرين لاءِ پاڻ ۽ ان کي صحيح طريقي ڪم آڻڻ ضروري آهي. هت شاعري لفاظي ٿي پئي جهلڪي ۽ ان ۾ انقليپٽو ليڪا پيو پائي. شاعر جي شعوري ڪثرت نثر ۾ بهتر پانئجي.

ڪتاب جي گهري قيمت وارن ڪڏجي هاڻ ايترا ته هت دڳها ڪري ڇڏيا آهن جو سندن پاهر اڪتل پيت ڀڪجي ٿو وڃي. سندس ملول مهن ڏسي پاڻڪ ڏئي جند ڇڏائڻ لاءِ لاچار ٿيو پوي.

— هندستان، ۱۱ جنوري ۱۹۹۱

[۲۸] سال ۱۹۸۹ جو اڄ پڇاڙيءَ جو ڏينهن آهي. انهن سال جون لوهان سنڌي کي لکڻ لکڻ واڌايون.
سال جا سڀ ڪتاب ته اچا وڪري لاءِ نه موجود ڪونه

ڪٿي ڪٿي سستي مشهوري هٿ ڪرڻ وارو داءُ لڳائي انسان جي ڍڪيل انگن کي اگهاڙو ڪرڻ جي هٿ چراند ڪئي اٿس. ان کان پاسو ڪري ها ته ڪتاب وڌيڪ زيبائتو لڳي ها.

مهيش جي سڌو سنواتو لفظن ۾ انگريزيءَ جون کاڌيون مثال طور- ٽپهري، ويم، ڪلاڪار، ورڻ-لوڙهو، گاڏيءَ جا پاڇا وغيره لکندو يا پنهنجا خيال، ٽونڪا، ڏوڀيءَ جو گڏهه، ڪرسي ٽيبل، ڪوانر، پيسو وغيره لئي وڌيڪ ڪامياب ويندو پر ان لاءِ ڪيس شاعر وارو لقب لاهڻو پوندو ۽ ڪنهن محدودواد يا سڪول کان ڪنارو ڪري سڌو پنهنجي مرضيءَ لئي ساهتڪ ميدان ۾ ٽپڻو پوندو. اثرا-واس ٽيڻ هروڀرو اهم ڪو نهي، لائو ته ڪو اهي. ها! باقي هلندڙ رواج موجب اثرا-واس اڪاڊميءَ جي السعامي پڙ ۾ ٿورڙا آهن، يا ته پنهنجي شاعريءَ فن ۽ فڪر، عام ٻوليءَ ۾ ڏئي.

مهيش جي حق ۾ هرلاش جي اکرن جو جادو به ڏسي ڇڏيو.

صفحو ٨٧ - مهيش سنڌيءَ ۾ هڪ "ذهن" داخل ٿيو آهي ۽ سنڌي شاعريءَ ۾ پيچرو ١٥- مهيش کي سنڌس ٿي اکرن ۾ (صفحو ١٣) پيچري کان سخت نفرت آهي. ٨٩ صفحي تي هرلاش لکي ٿو ته مهيش وٽ چيتنا.... ولچار ڌارا کان مڪمل آهي.... صفحي ٩٣ تي مهيش ڪٿي ج-ي خياليءَ ۾ وڌو پاسندڙ خيال ڏئي ٿو... سنڌس رچنا پر ڪر يا ۾ شايد شاعراڻو خيال وڌيڪ عرصي تائين جٽاءُ ڪري. (سستي مشهوريءَ) جي وهڪري ۾ لڙهي ويو آهي.... ڪولا لاءِ گهرجال ڪساو جو وڌيس قحط آهي (صفحو ٩٦-) ڪمزور ٻڪشن گهرجال اثر ان ڇڏيو (صفحو ٩٢) اهو اٿو هڪ ذهين ساهتڪار جي ذهن لاءِ وصف- ميچالو گم- ڪوڙي ڪالي، پوءِ به ماڻهن لکي ملڪ جو والي. خدا خير ڪري!

شرما جو سپتر آهي. پوليس ڊپارٽمينٽ ۾ رهندي هو ڪهاڻين جا موضوع به ڳولهي. پاڻ چيو اٿس ته اهي سچا نه، آهن ته ڪوڙا به ڪونهن. پوئين هيرانندائيءَ مهاڳ ۽ ڪهاڻين تي نڪي نظر وڌي آهي. ”سڪون“ ڪهاڻيءَ ۾ اڄ جي بابو ڪلاس جي گهرو حالتن جو جائزو وٺندي هن جي، مجبورن جو سهڻو چٽ چٽيو آهي. حالتن کي منهن ڏيڻ لاءِ زال مڙس جو هڪٻئي سان پورن ساٿ ۽ وشواس، آدرش پل وڌائي ٿو. ڪيترا پنڌڪ وارن ۾ سمجهي ادا ڏيب ۽ زيب جي کٽي آهي. اُميد ته، ساهتڪار ضرور ڪين هٿرائيندا.

ڀارت جي رهواسن سنڌي ساهتڪارن لاءِ وڏو وڙ ڪيو آهي جو تمام سٺا ساهتڪار ڏنا آهن جهڙوڪ اهم. ڪمل، ايشور آنچل، ايشور چندر، هري هٿائي، ڀڳوان ٽلوائي وغيره. پوءِ به سنڌي رول رهواسي سنڌي سڀا وارن کي ”مومل“ لاءِ سمپادڪا ڀاڳ ڀرائن آدارين وٺڻي پئي آهي.

رزو پنڌڪ سنڌي سڀا جي ”الڪا“ اڳي ڪان اڳري ۽ ڀاقائدي پئي ٿي نڪري. ٽن ڀرسوائي ۽ چندرو ڀنجابي ۽ سڀا جا ڀيا ڀائيڪار مبارڪن جا مستحق آهن.

ڪل ملائي مڪزاس ۽ رسالن ۾ ڪهاڻيون ۽ شاعري جهان تهان وڌيڪ آهي. ليڪن مٿان مضمون لکڻ وارن جي کوٽ پئي رهي آهي. عام سنڌي پاٺڪ جي پسنديءَ کي لکندڙ ڌيان ۾ رکن ته ڏاڍو سٺو.

هن سال جي ڇپيل ڪتابن ۾ مکيه اهم ڪتاب آهي شري موهن ڪلپنا جو ”اڻين ڪٿا“. هونءَ ته، موهن ڪلپنا اڳيان پل پڙهڻ جي ڪاڻ ضرورت ڪونه، آهي پر ڪتين نهيءَ شايد فقط ڪالو پڙهو هجيس. اڄ به سنڌيءَ ساهتڪارن ۾ ڪاڪو چڙهيا موهن جو ڪالو پڙهي سڀين کنڊي ٿي وهندا آهن. هن سنڌ ٽوڙي

ٿيا آهن. حال في الحال جيڪي حاصل ٿي چڪا آهن اُنهن مان حالت قياس جوڳي ٿئي لڳي. وري به شڪر جو سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ وارا اکيون پوٽي پيا ٿا ٻڌي خريداري ڪن. اُن مان ساهتيه، ساهه پيو گهٽجي ته ڪن کي ساڃهه به لڳي آهي. پوءِ ٿئي ٿي پوڙهي پوندي وڃي پوءِ به ڊاڪٽر جُوا پيا ڪن. مرض ۽ مريض جو ڪنهن خبر ڪو اولو پيو ڀاسي.

سنڌي سڀائون ۽ اڪادميون وري به اڳرو ثابت ٿيون آهن. راجستان سنڌي اڪادميءَ جي "رهاڻ" - گجرات سنڌي اڪادميءَ جو "ادبي چمن" - سنڌو يوٿ سرڪل جي "سنڌو" - بئنڪ آف بڙودا سنڌي سڀا جي "ٻولڇي" - رزرو بئنڪ سنڌي سڀا پاران "الڪا" - ڪينارا بئنڪ امپلائيز سنڌي سڀا پاران "سموهي" - فرٽيلائيزر سنڌي ايسوسيئيشن پاران "سنڌو جوت" - بيسٽ سنڌي سڀا پاران "بمپ" - سينٽرل ريلوي سنڌي سڀا پاران "مومل" ظاهر ٿي چڪيون آهن.

سنڌو ۽ ٻولڇيءَ لاءِ مان نه ڳالهائيندس ڇو جو ايڊيٽر آهيان.

رهاڻ ۽ ادبي چمن سنڌي ساهتيه جا به معياري رسالا نڪرندا پيا وڃن. انهي رسالن ۾ جهونن نون ليکڪن کي جوڳي جاءِ ڏنل آهن. انهي لاءِ خوب محنت ڪئي آهي. پوءِ به مواد جي چونڊ سنڌ جي "مهراڻ" جو سڪون ڪونه ٿي لاهي. ليپيءَ ۽ ساڌنا سان اُن درجي تي پهچڻ ڏکيو ڪونه آهي. انهي رسالن ۾ سنڌي ٻوليءَ، ساهتيه ۽ ڪلچر جي آئينده جون اُميدون رکي سگهجن ٿيون.

فرٽيلائيزر سنڌي ايسوسيئيشن ۽ ڪينارا بئنڪ وارن جي پاران پيشڪش آهي. فرٽيلائيزر پدم شرما جي ڪهاڻين جو ڪتاب "رهيم راجستاني" ڏنو آهي. پدم شرما سنڌ جي اتهاسڪار، ساهتڪار ۽ آزاديءَ جي لڙ ۾ ڀاڳ وٺندڙ شري ڊيودس ڪندارام

ذڪاري آهي. اُميد ته اُن پر وشواس اٿم ته هاڻ شري آءِ.
ڪي. گجرال سنڌس اها خواهش به پوري ڪندو.

”اُڇاڙ لهر“ اُن شاعر ايم. ڪمل جي شاعريءَ جو اڻائون ڪتاب. اهو ضرور هوندو ته سنڌي غزل جي صنف ۾ هن جهڙو ڪلام مشڪل ئي ٻئي ڪنهن جو هوندو. ايم. ڪمل شاعريءَ وسيلي اڄ جي زندگيءَ کي تمام باريڪبينيءَ سان ڇنڊيو ٿي اُن پر هٿوڙا به هنيا آهن. سنڌس اکرن ۾ سچن ۽ ذڪاءَ جي سگهه سمايل آهي ۽ اها شايد ڪمل جي هڪ هٿي ئي آهي. مثال طور:

(۱) ٻاڙان ٻئجي ٻيءَ جاءِ هنيل آهيون،
ساوا هوندي به ڇڻ سڪل آهيون. (صفحو ۲۳)
(۲) پنهنجا پٿر ڪري نڪال وڃي ليٽيا لوڪ،
پر اڃا چونڊڪ ٿي هيرا ڪوڪٽي ونئو آ. (صفحو ۷۵)
(۳) مرهم جي ٻهاني سان هو آيو،
ڦٽ کي ڇهي هن ڪلي ڪرايو. (صفحو ۷۳)
(۴) ڪانو جي سنگهه رنگ لاڻو انت،
ٻوڙائي ٿي هنس ٻئي هري ويا سڀ.

ادب ۽ اديب - نرواس ۾ آس - گوبند مالهيءَ جي آتمڪٿا جو ٻيون ڀاڱو - پبلشر سنڌي ٽائيمس.

گوبند مالهيءَ جي نالي سان هڪ قوم، ٻوليءَ، تهذيب ۽ ڪلچر جو سنڌو لاڳاپو آهي. سنڌي سماج ۾ هو ڪامريڊ، ناول نويس ۽ ڀڳونتي ناواڻيءَ سان جڙيل واري ڄاتل سڃاتل شخصيت آهي. هر گهر ۽ گهٽيءَ ۾ هن سنڌي لوڪ سنگيت کي زندهه ڏسڻ ٿي چاهيو آهي. پوءِ به سنڌي ٽائيمس جي مکيه سمپادڪ صفحي ۴ تي لکيو آهي ”پروفيسر ڀڳواڻيءَ بعد...... سنڌي ٿي جهڙا/وهڙا جو سنڌيش ڏنو ۽ ڀڳواڻي جو

هند ۾ ڪهاڻين کي نئين ادب جي آڪاڙي ۾ ڇڪي آندو آهي. جن مان ڪيترا اڄ فرسٽ گريڊ جا ساهتڪار آهن. هو ادب جو راڪو آهي. صحيح ادب سان ڪابه بي انصافي ڪرڻ سندس بدن ۾ ڪنبڻي ٿي ڇڏيندي آهي جيڪا بلند آواز ۾ اُن جو بچاءُ ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندي اٿس. سنڌي ناٽڪس وارن "اُنهن ڪتا" ڇپائي ڪرڻ گڏگڏ ۾ اشدان ڪيو آهي. اڄ جي زندگيءَ جا تلخ ۽ تڪا آزمودا جنهن ڪاريگريءَ سان موهن ڪهاڻين ۾ آڻي ٿو، پڙهندڙ کي ڇرڪائيو ڇڏيان. سچ ته هونءَ به هاڻ ڇرڪائيندڙ ئي ٿيو آهي. "ٽڙي پار" ڪهاڻي پڙهو، توهان جي اکين آڏو ماضي ڦري ويندي، حال ۾ ڇڪر کائيندو ۽ ذهن پاڻ مستقبل سوچڻ لاءِ مجبور ٿي پوندو. زمين جنهن تي انسان بيهي ٿو ٽپائي ڇڏيندو. هنداءُ ۾ برڇيون ۽ ڀالا لڳندو.

اڄ جي ٻرندڙ مسئلي ڇوٽا ڇوت ۽ ڌرم مذهب تي "ٻند ٿيل لڪير" ۽ "رامدان" جي ٻن ناولن ۾ ترجمو ٿيون ته شاهڪار ليکڪن ۾ ايندئون ۽ متحد جماعت وارن جو ضرور ڌيان ڇڪائيندئون.

"عالمگير حڪومت جو ونڊو" - ٢١ صديءَ واري دنيا کي به پيش ڪري ٿو ڇڏي. چست ڊائلاگ ۽ انگريزي جملا ڪهاڻيءَ کي پرڪشش سواد بخشين ٿا.

ڪواپ پبليڪيشن پاران شيخ اياز جو "سر لارائڻ شام" جنهن رنگ ۽ ڍنگ سان لکيو آهي، اهو سنڌي ساهتيه ۾ مثال ٿي رهندو. سنڌ جي عظيم شاعر جي لارائڻ شام لاءِ عقيدتمنديءَ جو اظهار سچيءَ سنڌ جي سنڌين جو آواز آهي، جنهن کي هري موٽوائيءَ سڪ ۽ شردا وچان ڇاپيو آهي.

رام راجه، وقت هندستان ۾ شيهن ۽ گهيٽي گڏ پاڻي گهاٽ تي پاڻي پيتو آهي. شيخ اياز ڪتاب جي مهڙ ۾ سنڌي ترقي پسند جهڙن جي جهڙپ سان گڏ پاڪي پاڻ جي خواهش

وڻندي هئندا." هاڻ پارس آزاد آهي. اڃا ڪيس سر سبز ڪرڻو آهي. ٻئي جيلن ۾ رهي اُن پارس جي سونهري ۽ سر سبز وارو مهاڳ ترجمان جي دلي مراد کي صاف چٽو ڪيو ٿو ڇڏي. ترجمو صاف ۽ وڻندڙ ٻوليءَ ۾ ٿيل آهي. ٻيهر سنڌي سڀا وارن کي اهڙي چونڊ لاءِ مبارڪون.

"معاف ڪجو" - مزاحي طنزي ليک، ليکڪ آهي آسن واسواڻي مجبور. آديپور گانڌيڌام اواسي. هري موٽواڻيءَ معرفت پڙهڻ لاءِ مليم. تمام گهڻي وقت کانپوءِ سنڌي ساهتيه ۾ اهڙو ڪتاب هٿ آيل لڳم. دليگير صاحب اداري لکيو آهي ته هن قسم جو معياري طنزيه ادب سنڌيءَ ۾ اڻلڀ آهي، پر درلڀ ضرور آهي. صفحي ٧٠ تي ليکڪ "پهچائڻ مشڪل آهي، دوستن ۽ دشمنن جي" واري ليک ۾ لکي ٿو "اهڙو ڪو اعليٰ انسان اوهان کي سجهي، جنهن دشمنن جي موجودگيءَ ۾ ٻئي ٿي مهالتا کي پالو هجي؟ ٻوءِ سقراط، ڪرائيسٽ، گانڌي ۽ ڪينيڊي جا مثال حاضر ڪيا اٿس. پڙهي ضرور ٿوهان ته دشمنن جي گوليا ۾ اکري پوندا، پر ادل اهي مڪڙو سڌو ڪوله پسائيندا آهن. ٿوهان جي پٺي هٿن جي ڪم جي آهي. ڪتاب شخصي طور دوستن ۽ دشمنن لاءِ ڪم آڻي سگهي ٿو پا سوپٽن جي دوا طور به هلي ويندو. دالاءِ دشمن کي ڇهندڙي طور ڏاي سگهجي ٿو. پر ياد رکجو ڪتاب جي قيمت ٢٠ رپيا اٿو. گهڻي کي ضرابندڙ قيمت. ٽڪي ٽهڪ وارو زمانو ويو.

موهن اداسي مجبور اواسي شاعريءَ سان گڏ وگڏ ناٽڪ لويس به آهي. "چارڻ چورانو چڪر" شاعريءَ واري ڪتاب ۾ غزل، گيت، نظم ۽ نثري ڪوتا شامل آهي. نظم ۾ انڌرا گانڌيءَ جي شهيديءَ تي امر نام جي سري هيٺ ١٠ پيجن تي مڪمل نظم آهي. دل جي گهراين مان شرڌا وچان نظم لکي پيش پانجي.

ڇڙهيل ڏهڪڙو/پڪ هي سچڻ (يعني مالهي) لاهيندو.... وغيره.
هت ڪنهل پهت اجائي، اپوڻي، اُوٺي ۽ ڪند فهم واري آهي.
شاباس مالهيءَ کي آهي جو هي سڀ پڙهي ڪتاب ظاهر ڪري
ڏنو اٿس. اهو عالم آشڪار آهي ته پنهواڙي صاحب جهڙي
ڪنهن کي پڪ ئي هٿ رکڻ ۾ ڪونه ڏنو. اهڙا اسانجي
پرم پوجيه، محبوب اکوان پنهواڙي صاحب جي خواهش سان
سنڌين سڌي هٿ چرالـد پٽي پاسي. مالهيءَ جو ڪتاب پنجن
پاڻن ۾ ورهايل آهي. (۱) سنڌڙيءَ کي الوداع (۲) انرواس ۾
آس (۳) وري وسڻ جي راه (۴) سنڌي ٻوليءَ جو ٻچاءُ ۽
ڪلهو ڪيترو ۾. ٻين ٻولين جا اديب ۽ لنڌي نهيءَ وارا جهڪي
ورهاڱي ۽ لن کان پوءِ، مالهيءَ جهڙي ننڍ ڇڙهي ساهتڪار
جو لکيل ڪتاب پڙهندا، آهي اسانجي پوئيل پيڙا جو خبر کو
احساس ڪري سگهندا. اُن لاءِ سنڌي اُدب جي تاريخ گواند
مالهيءَ کي ڪڏهن به معاف نه ڪندي. اِلاني کهڙان محبوران
مالهيءَ کـي اهڙو لڪڙو - اي دلهو- محدود ۽ الوٺو سکڻ لاءِ
آماده ڪيو آهي ها ڪٿي ڪٿي چالدار اهالي ضرور آهي.

ترجمي جو ڪم لڳ ڀڳ اهڙي وبو آهي سواءِ ساهتيہ
اڪادميءَ جي اهو ڪم هٿ ۾ کـڻي ٿي ڪونه ٿو. پهمت
سنڌي سڀا وارن اول اڪ جي مشهور ڪتاب "ديش ڀڳت"
جو پهو ڇاپو ظاهر ڪيو آهي. ترجمان آهي شري اهرت سپاٽي.
۴۵ سال اڳـ، ڇپيل ڪتاب اڄ به حالتن موجب اهم پهو لڳي.
هاڻ نه پاڻ ديش ڀڳتي واري پاولا کي اهم جڳهه ملڻ گهرجي.
آزاديءَ جي لڏ ۾ جيل نـالرا وقت سپاٽي صاحب هي ترجمو
ڪيو. مهاڳـ ۾ لکيو اٿس "آئنا الـم نه پاڻ ۽ پيو هجن ورڻ
مان ديش ڀڳتيءَ جي پڙڪندڙ آگ، مان سڪ ولي، پنهنجي
جيون ۾ دکي ۽ مظلوم ڀارت کي سولتو ۽ سـر سبز ڪرڻ ۾

ڪردارن ويچارن جو پڙاڏو موليڪي سوائيءَ جي ڪهاڻين ۾ ملندو آهي." ڪهاڻيءَ جي ٽيڪنڪ ۾ سوائي اڃا پنهنجو اثر ڇڏائي نه سگهي آهي.

”قرباني“ ليکڪ هرولعل راجپال ”سنڌال“ سندس پهرين ڪوشش آهي جنهن لاءِ گوتم شڪارپوريءَ مهاڳ ۾ لکيو آهي. ڪهاڻي دلچسپ، ٻولي رس ڀري ۽ سلسلو وڻندڙ. آزمودو ۽ احساس ٻه الڳ الڳ ڳالهيون آهن. هرولعل سنڌي ساهتيه ۾ آزمودگار سپاهي آهي.

”پڇي واري زندگي“ ڪهاڻين جو مجموعو ليکڪ نسي خوبچنداڻي. ڪل ڏهه ڪهاڻيون ڏنل آهن. ليکڪ موضوع آس پاس مان چونڊي ٿو. ٽائيٽل ڪهاڻيءَ ۾ ليکڪ ڪامورين سان ڪاڪو-زندگيءَ جي لاهين چاڙهين جي اونهائي اوچائي، دوستي، مٽي مائٽي، لنڊيلاڻ ۽ هاٽوڪا نوان شاهوڪار جو بيان ڪامورين سان ڪيو آهي. پر ڪٿهن اشتهاربازيءَ جي نسيءَ جو ڪتاب ساهتيه ۾ اضافو آهي ۽ اڳتي سٺي ڪهاڻيڪار ملڻ جون اميدون آهن.

روحاني راحت - ليولي رام جوتواڻي. عالمن، سنتن، اديبن، مفڪرن ۽ سائنسدانن جون خاص چوڻيون گڏ ڪري ڇپائي مفت ورهايو آهي. سندس محنت داد لائق آهي.

هڪ ننڍو مشورو ڏيندڙ ننڍڪ نوٽس ديال ساراڻي جنهن ”روشني“ ڪتاب ۾ ساراڻي ٻڌيءَ موجب ننڍڪ ڇپايا آهن. ڪن ساهتڪارن جي سوانح ڪيس گهڙي ٿي هي سٺين ڏيڻ لڳائيندي.

انهن امتي جي هلندڙ گاڏيءَ ۾ ٻڌو الم ڏ. ٻرم الپچنداڻيءَ جو ناول، رتنا شهاڻيءَ جو ڪتاب، ٽولارام رهيجا لاليءَ جو ناول، سنتداس پنهومل ڪنداڻي جو ترجمو ٿيل ناول ۾ پياگا، جگديش لڇاڻي جو ٻال ساهتيه لاءِ ”هڪڙو هو ڏاهري“ ظاهر

انهن ڪولا جو پاڇو سٺي آهي. ڪتاب ۾ سنڌيت جو جذبو
به ڪافي آهي.

شاهه لطيف - هڪ فنڪار - ساهتڪ ڪوچدا ڪمل ڪيولراماڻي پياسي پاران. شاهه جي رسالي جو اڀياس ڪري ليکڪ پنهنجي چاهه ۽ ڇوچ مان ١١٠ صفحن تي لون پاڻ ۾ اُن جو ذڪر ڪيو آهي. شاهه ابياسي شاگردن لاءِ اضافي طور ڪم آڻي سگهجي ٿو.

سرهاڻ جو سفر - هولارام هسيجا هنس. ١٩٨١ ۾ ساهتڪ ميدان ۾ قدم رکيو آهي. ١٩٨٩ ۾ پنهنجي زندگيءَ جي سرهاڻ ونڊي ٿو. اُن سالن جي اندروني پالڪ اوسٿا ۾ هو پنهنجي زندگيءَ تي قلم کڻڻ لاءِ مجبور ٿي ويو آهي. پالڪ اوسٿا سبب قلم کي رهڻو پيو. لشر تي سٺي مشق پڄاڻي آهس. شايد پرمانند ميوارام جو گل ڦل ڪولا. پڙهيو اٿائين، اِن ڪري هو اکر ٻاري ڇولنب ۾ اهڙا سهڻا، سٺا پڪل، مضبوط اکر ضايع نه ڪري ها. لشر ۾ قرخو تمام ضروري آهي. هيمت سنڌي سڀا ۽ هولارام کي عدد ڪتاب شايع ڪرڻ لاءِ مبارڪان.

سنگيت آچاريه ماسٽر چندر - ليکڪ ارجن پيماڻي. ماسٽر چندر جو ابتدائي اکرن ۾ اظهار هڪ مدمت ۽ آلمدد جي ابن لاءِ ڪجهه نه ملنو. امهد سان ڪڏ پڪ الم نه ارجن پيماڻي اڃا به گهرائيءَ سان ماسٽر چندر بابت ڏيندو رهندو.

شڪتي - ليکڪا سولي منولچنداڻي - جنهن لاءِ مهاڳ ۾ ليوف سڀاڻي صاحب لکيو آهي "سوليءَ جي ڪهاڻين جو لوڪمن اهنٽي مهانگر يا اپنگر آهي ..... روزمره جي پاشا ..... هن جون ڪهاڻيون پڙهي پاٺڪ سماجڪ ڪراهن خلاف آواز بلند ڪرڻ لاءِ تيار ٿيندا." ان سان گڏوگڏ دادي پوپٽي هيراننداڻي تاثرات ۾ لکيو آهي "سوليءَ جي گهڻين ڪهاڻين ۾ اسانجي سماج جو صحيح عڪس نموندار آهي. ان ڪري منهنجي

ڀيرومل مهرچند سنڌي جنتا ۾ پڙهيل، ٻڌل، ڏاڍو ناليو آهي. هيرو ٺڪر جيڪڏهن ڀيرومل جي شاگردن ۽ عاشقن سان گڏجي ها ته اڃا به ڪيس خوب مواد ملي ها. هاڻ سنڌي شاگردن کي فقط سندس ڪتابن جي لسٽ ۽ هڪ اڌ ليکڻ ڳالهه جي پتو خبر ڪجهه ملندو. سنڌيءَ جو مشڪل آهي ڪو ابتدائي تعليمي ڪتاب هوندو جنهن ۾ ڀيرومل جا بيت نه هوندا. پوءِ ٻال ترجمو ٿي سگهن، پر اهي بيت انهن ٻارن جي دل تي اهڙو ته اُڪرجي وڃن ٿا جو زندگيءَ ڀر هو وساري نه سگهندا. اُن لاءِ انهن ليکڪ صفحي ٧٩ تي ڏاڍ اعتڪار هو جنهن بي مروتيءَ جو احساس ٿو ڏياري. هيءَ ليکڪ جي ڀل اها ڀاولا نه به هجي، پر اهڙي اعليٰ شخص لاءِ صفتون چونڊي صحيح ڪم آڻڻ گهرجن ۽ خاص ڪري اهڙن ڪتابن ۾ جيڪي هندستان جي ٻين ٢١ ٻولين ۾ ترجمو ٿيڻ وارا آهن. صفحي ٤٩ تي هيري ٺڪر جو ليکيل سچ اڄ به سالم آهي ته انهن سمجهيو ويندو آهي ته ليکڪ معنيٰ ساهت جي هر صنف تي قلم هلائيندڙ، ان ۾ مان فقط ليکڪا اکر به جوڙيندس.

ٿازو گجرات سنڌي اڪادمي ٻاران مقداري مخزن ادبي چمن ۾ رتنا شهاڻي جو "وشو ڪهاڻيءَ جو وڪاس" پڙهو. رتنا رڏل دنگڙي مان ڪٽي گهڻو ڪجهه. لکي وئي آهي، پر جڏهن ڇپيل مواد خلاص ٿي ويو آهي تڏهن اُلي لامدو، هراش، هرڪاامت، ٻرام ۽ سنمش جا لالا ڪٽي سڄي سنڌي ليکڻ ڪهاڻيءَ تي اُٿن سٺن ۾ جڙ ليپو پالو اڳاڻين.

رتنا جو پو ڪتاب سنڌي ٽاڻمس ٻاران ڇپايل "سچاڻ جون سمريون" جنهن ۾ وري هڪ پو رواج شروع ڪيل آهي ته ڪتاب ٻاهت سالوچنا به ڪيرت ٻاٻاڻيءَ کان لکائي وئي آهي. اهڙي ڪتاب لاءِ ڀلا هاڻ اسان ڇا لکون؟ ڪيرت صفحي

لي چڪا آهن پر سڀ هتي اُلهاسنگر ۾ ۽ سڀ اُنهي پيٽي جي ڪنهن ڪتاب گهر ۾ وڪري لاءِ موجود آهن. جو ونجن ڪٽي. نورا ڪتاب ڇپائڻ ۽ ڪهن جهڙن ڇپيندو وارا وري جلد گهرائين. پڙهڻ ۾ ڪرشن کٽواڻيءَ واري "هڪ ڏکهي سالت" ۽ گوبند مالهيءَ واري ۽ ٻيس. — ٣١ ڊسمبر ١٩٨٩

[٢٩] اڄ هن سمالوچنا لاءِ فقط ١٩٩٠ع ۾ ڇپيل ڪتاب چونڊيا ويا آهن. انهن ۾ اهڙا ڪتاب به آهن جن لئي ڪلاڪن جا ڪلاڪ بحث ڪري سگهجي ٿو پر ادل، هت ته ذهن مٿان اندر ٻوڃ پائي پرساد ونڊو آهي. ان ڪري مختصر ذڪر ڪرڻ جي آزادي ٿو گهران.

ڏيڍهون ٻوءِ ڏيڍهن سنڌي ناول جي کوٽ محسوس ڪئي پئي وڃي. اُني هري موٽواڻي جو "اُڃهو" واحد ٻڌو ناول آهي. جنهن لاءِ ناڙو ڪوابج ۾ وشنو ڀاٽيا لکيو آهي ته "هريءَ اظهار کي چست درست ۽ عام فهم بڻايو آهي." موٽواڻيءَ "آبو" جهڙي ٿڪ موزون موضوع کان پوءِ "اُڃهو" ان جي ڪڙي ڪري هلي ٿئو.

"هٿ ٺوڪي" ۽ ٻاگا، تارا مرچنداڻيءَ جو ناول، سنڌي ڪانفرنس پاران ڇپايل پر سڀيالجو. پنهنجي ٻاگن جي قيمت ٧٠ روپيا اٿوءِ. ڪنهن ۾ ناٽو رکي پوءِ هٿ ٺوڪي ڏي هلو.

ساهتيه اڪادمي، دهلي وارن جو ڀارتي ساهتيه جا اڏيندڙ سلسلي هيٺ سنڌي ساهتيه جي هڪ ٿنڀ وڏي، اڻ وسرندڙ شخصيت "پرمانند مهرچند" تي هري ٺڪر جو لکيل مونو گرام ليکڪ ڦوله، سوله، وڏهي ڪهاڻيون ڏئي ڪري ڏاڍي جي ڪوشش ڪئي آهي، پوءِ به سنڌس هيءُ مصالحو فقط ساهتڪارن لاءِ ئي بڻيو آهي. عام جي دلچسپيءَ کان ڪافي پري رهندو، ته به

اُنلائڻ کان پوءِ به شاد صاحب سنڌي غزل جي شاهراهه تي ڪيترا ڪوڙي بيٺل غزل گو شاعرن اهم. ڪمل، ڪرشن راهي، ايشور آنچل، ارجن حاسد، اندر ڀوڄواڻي، ڪيلاداس فاني، گوردن ڀارتي، واسديو نرمل ۽ شري ٻلديو گاجرا جو تمام ذڪر ڪرڻ به واجب نه ڄاڻو آهي. جيتوڻيڪ گهڻن کي پنهنجو همعصر شاعر ڪري قبول نه ڪيو اٿائين ۽ سندس غزل تازو ڇپائل سنڌي همعصر شعر ۾ به درج ڪيو اٿائين. حقيقتن جي تحقيقاتي ڀل چوڪ يا نظراندازي يا وري غزل جي شاهراهه ڇڏي پيچري پگڊنڊيءَ کان پنڌ پيو آهي. اُن هوندي به سنڌي غزل ڪتاب شاگردن کي سندن پڙهائي ۾ چڱي چوکي مدد ڪندو.

پريو وفا جو "مان ازل جي اُڃ آهيان" جنهن لاءِ گوردن محبوباڻيءَ لکيو آهي ته وفا سنڌي ساهتيه جو محبوب شاعر آهي. سندس شعر ۾ شيرين، سادگي، رواني، اُڏام آهي. فن ۽ ٻوليءَ تي دسترس اٿس، لوڪپريه گيتڪار آهي. ڪلياڻ آڏواڻيءَ مهاڳ ۾ لکيو آهي ته سندس سخن مان ظاهر آهي ته هو صاحب زنده دل ۽ روشن ضمير آهي.

مهاراشٽرا سنڌي ساهتيه اڪاڊميءَ پاران هن سال "ساهتڪار" نڪتل آهي. سمپادڪ موهن ڪلپنا، لعل پشپ ۽ شيام جئسنگهاڻي آهن. مهاراشٽرا اڪاڊمي سنڌي ٻولي ۽ ساهتيه کي وڌائڻ، پختو ڪرڻ ۽ عام ۾ اُن جو ڦهلاءُ ڪرڻ لاءِ ارپا ڪئي وئي آهي. پر مخزن فقط سنڌي ٻوليءَ جي ماهرن لاءِ ڪارگر ثابت ٿيندي. مخزن جي پڄاڻيءَ ۾ سنڌي پنجن ڪتابن تي ٽن ماهرن، ڪيرت گدو ۽ لعل جو ٦٠ صفحن تي ڦهليل گفتگو، جيڪو صاحب پڪساهيءَ پڙهي ويو ته اهو پاڻ کي سنڌي انگريزيءَ ادب جو ڄاڻو ۽ ماهر هجڻ جي دعويٰ ڪري سگهي ٿو. موهنڪي ارمان فقط اِهو ٿو ٿئي ته اهڙي اهم هلندي هنن صاحبن جي منهن

٩٤-٩٨ ۾ لکيو آهي ”رتنا شهاڻيءَ هن انوکي رچنا ۾ هن صاحب (منگهارام ملڪاڻي) جي زندگيءَ ۽ مختلف طبيعت جون خاصيتن ۽ اهڙيون ڪيل تصويرون چٽي اسان اڳيان آنديون آهن.... اهي اڳتي... سندس ڪردار جون نه ورتيون شدت سان اڀريون آهن. پربوڌ امولي ماڻهو جي خواهش ۽ سنڌرتا طرف سندس لامحدود ڇڪ... ۽ انهن اها به اڳيان ڪيرت ٻاٻاڻي صاحب ملڪاڻي صاحب جي ان سڪ ڇڪ کي واضع ڪندو ڪوليندو پاڻ کي رتنا جي لکيل ڳالهه سمجهائيندو ٿو هلي. انگريزي ڪتاب جا اهي ٻوليان تمام ٿوڌ ٿي پڙهڻ جڳائين.

سنڌي ڏاڍيمس وارن جو هو ڪتاب گوبند مالهي ادب ۽ اديب جو چونڊ ۽ آخري ڀاڱو. مڪمل سمپادڪ لارائڻ ڀارتيءَ کي پل ڪتاب پيش ڪندي خوشيءَ جو احساس ٿئي جيئن صفحي ٣ ۽ ٤ ۾ چاٽائو انس ٻر ذهين پاڻ کي اراس ٿيٺو ٻولدو. گوبند مالهيءَ جهڙي لمڪ جي آمر ڪٿا جو اهو حصو جتي سنڌيان زبردست سنو آهي، دک جي ساگر ۾ ٻڏيون هيون آهن، ان جو احساس نه ڏيکاري جڻ شادمان ڪيا آهن جيتوڻيڪ شخصي ڇپايل لاولن، ڪهاڻين ۾ مالهيءَ ان ڳالهه جو شدت سان ٻٽي ذڪر ڪيو آهي، پر هت شايد ٻيلهر جا مٿس ٻڌن پيا پالسڄن. ٻيلهر نه ضرور ڪتاب جي وکري ٻاٻت نه سوچيندا. سنڌي سچاڻ شخص سواءِ ارمان ڪاٿڻ جي پلا ڪري ته ڇا ٿا سگهن!

ڊاڪٽر ارجن شاد جو مهاراشٽرا سنڌي اڪاڊميءَ جي مالي مدد سان ڇپايل ”سنڌي غزل“ تمز جنهن لي هن صاحب کي ممبئي يونيورسٽيءَ ڊاڪٽر جي ڊگري عطا ڪئي آهي. ڊامي سائيز ۾ صفحا ٤٩.١٣٦ سنڌي ڪتابن، ١٩ انگريزي ڪتابن ۽ اڪيچار سنڌي مخزن تان لڌل جاچنا ڪري مدد ورتل آهي. هڪ سٺو ڏاسي ڪتاب پاڻ اڳيان آيل آهي. انڊرن ڪتابن

جو شيخن پکري ڪهاڻيون ۽ ڀڳوان نردوش جا ٻال گيت ”رم جهم رم جهم“ گيتن کي هري دلگير عالي ۽ عمدا سڏيو آهي. ڪيس گيتن ۾ موزني وصفون نظر آيون آهن ۽ ڪيس اهائي اميد آهي ته مجموعو ٻارڙن کي خوب موج مزو ڏيندو.

ڏهه. مدت اڳي پورا ٿيڻ لي ٻيا آهن، انڪري عـان ٻين ڪتابن جا فقط نالا ڪڍي پاڻ ڇڏيان ٿو. ايشور آنچل جون ٻيون ٻهترين ڪوتائون ”پنڇ اتل واريءَ تي“. هند ۾ ڇاول شريڪالت جا غزل ”نفرت جا گل“ گوپ ڪمل جون نئيون ڪوتائون ”انڌ قتل“ ڇپجي مهاڳ ۾ ايم. ڪمل معيار تي رانو نه ڏني پاڻکي تي ڇڏيو آهي. ”ٻهري“ ڪهاڻيون ساهتيه اڪادمي العام کٽيل ليکڪ ڪرشن کٽواڻي. ”پرواز“ ڪهاڻيون نند هندوجا آنند، سندس ٻهريون ڪتاب. رڪمڻي سندر ڇتواڻيءَ جو اڻپورو ڪتاب ”سنڌي ناول ۾ استريءَ جو چٽ“. ۽ ڀاڳ ڇاڙيءَ ۾ ”سانين قطب شاهه.“ پروفيسر جهامنداس ٻانيا جي انوکي ٻوليءَ ۾ ڪتاب، انڪري ته ذڪر لائق آهي جو هڪ الهه، لوڪ جي جيون تي ڇپن سنڌي سچاڻ شخصن صورت اهار، اجواڻي، لعلچند امرڏنومل، ٻيرومل مهرچند ۽ نه ٻهنجا ٻرپور عقيدتمندي جا گل چاڙهيا آهن.

(آل انڊيا ريڊيو جي مهرباني سان)

— هندواسي، ١٣ جنوري ١٩٩١

[٣٠] شاهه جون آکاڻيون : (سمجهاڻيءَ سميت)

ليکڪ - ڇيتمل پرسرام گلراجاڻي، ڇپائيندڙ - اسانت ساهت مالها، نئين دهلي-١٩، پهون گڏيل ڇاپو، ڊيمي سائيز، صفحا ٣٨٤، قيمت ٥٠ رپيا، ملي سگهندو - هندستان ڪتاب گهر، بامبي.

مان ساڳئي طرز ۽ موضوع تي لکيل ٻين سنڌي ڪتابن جو ڀلو
نه ڪو اڻ لکيو آهي. ڇا نه ٻڌڻ جي پابندي آهي؟ سنڌي
ساهتيه کي اوج تي رسائڻ جو نه سرڪاري طرفئو ئي سگهي ٿو.

ايم. ڪمل جي ناٽڪن جو ڪتاب "خوشخبري" جنهن ۾
هن سٺين ناٽڪ کي اڳيان آندو آهي. سماج تي تکي طنز ٿيو
ڪري. ڪمل جي ناٽڪن ۾ اداڪارن کي انڪنگ گهٽ،
ڊائلاگ وڌيڪ ٿا ڇوٽا پون، ڪڏهن نه ڊائلاگ. ڳوڙها ۽ درد هضم
ٿيو پون. سنڌس ٻيو ڪتاب "ڪوسي رڪ" شاعريءَ جو
مجموعو جنهن ۾ نه هي صاحب سماجڪ ارمان کي غزل ۾ ٻاري
عام اڳيان آڻيو. غزل کي نئون موڙ ڏيڻ ۾ ڪمل ڪامياب ويو
آهي ۽ غزل گو شاعرن ۾ اڳين صف ۾ شمار ٿيو وڃي.

جئپور راجستان مان سنڌي اڪاڊميءَ جي مالي سهڪار
سان هوتو سنڌو ٻماسي غزلن جو مجموعو "رت ٻڌون راهون"
۽ آشا درگاپوريءَ "اڪرب اڪر" غزلن جو ڪتاب ظاهر ڪيو
آهي، ٻنهي ازرگن پنهنجي جهولي طرز سان لکيو آهي.

"ڪرايو اڻ ڏٺهو ڪير" ليکڪ جوڙي مدوهر ٻندي ۽ جگديش
لچاڻي جا ٽملي ٻاي آڏرو لعل، سنت ڪنور ۽ هيمون ڪالاڻي
تي. ٽنهي شخصيتن کي ٿوارثي اهميت ڏيڻ آهي، ان ڪري
حقيقتن کي واضح ڪرڻ ۽ سروس مٽير ٻعدي مواد ڪٺان ۽ ڪيٽن
همت لڳو اهو ڄاڻائڻ ضروري آهي. ناٽڪ ڪرڻ سان وڌيڪ
اثرائتو ٿيندو. ان مهل هزارن حقيقتون چٽيون ٿي پونديون ۽
ٻوه ناٽڪ پنهنجي ٿوارثي اهميت وڃائي ويهندو. ا. ا. هوٽن
هن ليکڪ جوڙيءَ جي محنت ساراهه جوڳي آهي، سنڌي
داڻوڻن کي اڳيان اچي هنڌا لاٻا سڄاڻا ڪرڻ گهرجن.

سنڌي ٻال ساهتيه ۾ هن سال حال نه ٿي ڪتاب اڳيان آيا
آهن. هوسدراج ٻلواڻي جو نئين ناني ڪهاڻيون، جيوت گوگيا

لکڻين ڪري ڪڏهن وسرڻ جو ڪونه آهي. شري وشنو ڀڳناڻي "پورب جوتي" جي ٻئين ڇاپي ۾ جيٺمل لاءِ لکيو آهي "هي صاحب اعليٰ لسان، انوکي شخصيت، سچو سنائي، پڪو صوفي، اڄ ٿياسافسٽ، پرڪو اديب، فصاحت جو صاحب، قوميت جو باني، ساميواد جو حامي، هندو مسلم ايڪتا جو رهبر، وشو ڀائپيءَ جو ڪانگي، ڀڳتي، شيوا ۽ قربانيءَ جو مجسم روپ ۽ سڀ کان واڌاري سنڌيت جو اوائلي امرو هنڌڙ هو."

انهن چوڻ ۾ ڪوبه وڌاءُ ڪونه ٿيندو ته جيٺمل پرسرام پنهنجي لکي اهو گلستان هو جنهن ٿر ٻر کان وٺي باغ عدن جي سڪ ٿي لائي. انهن ٻسنت جو پڪو سچو شش هو - شاهه، سچل جو پيروڪار هو. شيڪسپيئر ٿي اڀياس سندس ڇپايل ڪتابن مان ظاهر آهي. دنيا جي هر مذهب جو حامي رهيو. ليڪچر ڏيڻ مهل گهڻا ڪڏا سندس مک مان لنز ڏارا سان وهندي هئي. شاهه، سچل، سامي، شيڪسپيئر، امرسن، گوئٽي، قران، انجيل، گرو نانڪ، گوتم، مطلب دنيا جي ذات - ڏڻين ۽ ڌرمن مان هڪجهڙايون ڏيکاريندو وٺندو هو.

هن جون شخصي گهرجون به تمام ٿوريون هيون. ڪيولرام شهاڻيءَ جهڙن دلدار دلبرن ڏني سنڌي سچڻ يارن ڪيس ڪلي آزادي هئي. ان ڪري ٿي هو ٻارنواسي ۽ بلوسڪي پرس هلائي سگهيو. سندس پوشاڪ به بلڪل سادي هوندي هئي. کاڌيءَ جو وڳو، مٿان جنڪيٽ. ڪيس پڙي وارا ننڍا ڇڙا، چون ٿا جي منتر مڪل ٿي ونندا هئا ۽ ڏسندا ٿي رهندا هئا. سندس علميت جو مثالهدو، سندس پيارن ڇپايل ڪتابن مان ماڻي سگهجي ٿو. هاڻي ته شري مولهرام راماڻيءَ سندس اڻڇپيل دستخط لکيتون به پيو ڇپائي، جنهن مان "نانڪ - يوسف" ته ڇپجي تيار ٿي چڪو آهي. "ساهتي رهاڻيون" ۽ جيٺمل

ڪتاب تي لکڻ کان اڳ، ليکڪ ڇپائيندڙ مهاڳ، ٿي ٽورو لکندي به جهجهو نه ٿي وڃو. البت شاهه جهڙن آڪاٽيون جهڙي اڳ، ٿي سدابهار سمجهاڻين سودو ڇپائون ويون آهن، اهي پاڻ ۾ پڙهي حظ حاصل ڪري سگهن ٿا.

اسان ساهت مالها جو روح روان آهي صاحب بڻائي. سنڌي ساهت سان ايڏهن جو ناتو الس. ڊانڊوڙي پبلشر ڪونه آهي. هو انجنيئر آرڪيٽيڪٽ آهي. ننڍي هوندي کان ادبي اسان ساٿ ليو اٿي. هاڻ جڏهن پڙهڻ جي شوق جي بولي جي وارو نيو آهي ته ماڻهو جي لولي واري بولي جو قرض لاهڻ فرض ٿو سمجهي. جتي ڊانڊوڙي، پڙهوڙي ليکڪ، پبلشر پڻ ۽ پچار لاءِ سنڌي ساهت ۽ ساهتي پرکڻ کي اپوڙي ساهه پيا کڻن، اُتي ادب کي ڳڻن جان ڏيڻ وارا به لکيو اچن. ڪتاب اشتهارن ۽ اشتهاربازيءَ کان ٻاهر آهو آهي، اٻ ٿ. هوند اڄ سنڌي ڪتابن ۾، اشتهارن تي به چڱا ڀلا پيا ٻڌن.

ڪتان وري ڪتاب جي گهري قيمت رکي، سرڪاري پڌري خريداريءَ مان به گهڻو وارو حصو ڳرڪائي وڃن. ان هوندي به اڻ هوند جو هزارادو عالم پکڙي، پڌاري بوليءَ ۾ رڙهون واڪا ڪيو، صفائيءَ سان عام جي اکين ۾ ڌوڙ پيا وجهن. اهڙا طور اهڙا موقعه پرست چڱا مڙس وري خاصيتيءَ ۽ سڌڙيا اٻ پالين جهڙي ڪين هر مڙ ملاڙي مڻڪ ۽ سمنڊارن ٽي مان متو ڪري گهرائي وهاري، نڪر ناپ ڪارائي پاڻ به لامارو ڏيو ڪاٺو وڃن. هونءَ به اڄ بازيگرن جي بازار گرم آهي. نقالي بازي مارئو وڃن. وڏارو غريب ابوجهه عام ڏسندو رهجيو وڃي ۽ سماڻا سيبتا ڏاڍان آگرارن ڏيو ڪٺي اکيون ٻوٽين.

ڪتاب جو ليکڪ، ڇيتل پرسرام گلراجاڻي (١٨٢٥-١٩٤٨) سنڌيءَ جو هڪ ڀومڪي ساهتڪار ٿي گذريو آهي. هو پڙهجي

چپايل ڪتاب ساهتيه جو اڻمٽ انگ ٿي رهندا ۽ ڪن ضرور امر ڪندا.

سڪول - ڪاليجن ۾ هن ڪتاب کي اڀرائي ڏيڻ گهرجي ۽ پالڪن کي خريد ڪري پڙهي پاڻ کي ڪرتارٿ سمجهڻ گهرجي.

— هندواسي، ۲۲ سيپٽمبر ۱۹۹۱.

[۳۱] "واسنا جو واسينگ" ڪهاڻيون، ليکڪا - وينا شرنگي، ٻمبئي ساٿيز. ليکڪا جو چپايل وينا شرنگي، سنڌي ساهتيه ۾ جاڻل سڃاتل اديبا آهي. پروفيسر ڪي. اين. واسواڻيءَ کيس سنڌري اتمچنداڻي، پوپٽي هيرانندڻي، ڪلا پرڪاش ۽ تارا ميرچنداڻي سڀئون ياد ڪيو آهي. سندس ڪتاب "ڪيئن وساريان وڇڙين" تي کيس انعام به عطا ٿيل آهي جنهن ۾ هوءَ جنم ڀومي سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن جي ياد تازي ڪرائي ٿي. پر ڏيهه جا سفر به خوب ڪيا اٿس. تازو سنڌ مان سچل ڪانگريس وارن جي سڏ تي ٿي آئي آهي.

پروفيسر واسواڻي ڪتاب جي مهاڳ ۾ ڪهاڻين جو خلاصو ڪندي لکيو آهي ته "وينا جي لکڻيءَ ۾ عجيب رواني آهي. اها هڪ جهرڻي وانگر سڀاويڪ طور ڪل ڪل ڪندي وهندي وڃندي آهي يا برسات وانگر رم جهم ڪندي، ۽ سندس ٻولي سرل، سوادي ۽ سليس آهي ۽ اُن ۾ پهاڪا پاڻهي موزون هنڌن تي پهچي، اُن کي وڻندڙ ۽ دلپسند ۽ پُر اثر ڪندا آهن...." وينا پاڻ به اڳ لکندي دهرايو آهي ته ادب زندگيءَ جو آئينو آهي. اُن آئيني ۾ مون جيڪي عڪس پسيا آهن تن مان ڪجهه ڪهاڻين جي مجموعي ۾ شامل ڪيا اٿم.... ۽ اُن سان گڏوگڏ سندس سماج طرف غصو به ظاهر آهي. ڪاپاس

پرسرام جون "چونڊ لکڻيون" پريس ۾ آهن. (هاڻي اهي ڪتاب ڇپجي چڪا آهن) صاحب ٻچلاڻي ۽ موتيرام رامواڻي کي سنڌي ساهتيه ۾ ان ڪري خاص ياد ڪيو ويندو.

ڊاڪٽر مرليڌر جيٽلي هن ڪتاب ۾ ٦٨ صفحن ۾ جيٺمل جي هر پهلوءَ تي لکيو آهي جنهن مان سندس گهري اڀياس جي ڄاڻ ملي ٿي. ساهتيه اڪادمي وارن به "ساهتيه جا نرماتا" انڊين سلسلي هيٺ جيٺمل پرسرام ظاهر ڪيو آهي. ان کان اڳ رچنا وارن کي جيٺمل پرسرام تي ڇپيل اثر اڀياس سان گڏ خاص پرچو ظاهر ڪيو هو.

ڇپيل سموري مواد کي سهيڙي - سوڍي ڊاڪٽر جيٽلي مرتب ڪري جيٺمل تي ناهوڪو مهاڳ، پاٺڪن کي ڏنو آهي. جيڪو ڪتاب جو اڌ حصو ٿي رهندو. ڄڻ هڪ ڪتاب ۾ ٻن ڪتابن جو ساءُ پيو اچي. جيئن شاهه لطيف کي ڪلياڻ آڏواڻي مليو، شاهه جي سرمن کي نارائڻداس ڀمڀاڻي مليو، ڪنور کي تيرٿ بسنت پارو لائق اديب ٿيو. سنڌي اثر جي تواريخ ڪري ملڪاڻي ياد ڪيو ويندو.

سنڌي معياري ڪتابن کي ڇپائي ڪري ملواڻي پبلشر، هندستان ڪتاب گهر، ڪوآپ پبليڪيشن، پارس ڀون وغيره سدائين ياد ڪيا ويندا. اهڙيءَ طرح جيٺمل پرسرام کي به هاڻ ڏيپچند ٻيلاڻي، مرليڌر جيٽلي، صاحب ٻچلاڻي ۽ موتيرام رامواڻي مليا آهن، جيڪي کيس اڄ ياد پيا ڪن ۽ ڪرائين.

اهڙي اعليٰ شخصيت جي پڇاڙي سخت غريبيءَ ۾ گذري. ملڪ جي ورهاڱي هن جي زندگيءَ کي وڏو ڌڪو ڏئي ڇڏيو. ڪتاب پڙهي پاٺڪ ڄاڻ آڻين ٿا ته هڪ سڌارڪ، سنڌي، هندو کي، ساهتڪار جي ڪهڙي حالت ٿي؟ اڄ اسان ان جو ڪو يادگار به کڙو ڪري نه سگهيا آهيون، پر سندس ڇپيل

محبوب ۽ سگهاري ادبي شخصيت آهي. سندس ”ڪونج“ هميشه ولايت ٽائين ٻڌي ٻوڙي. هاڻ انهيءَ سان گڏوگڏ ڪهاڻي نويس ۽ ناول نويس طور به مقبول ساهتڪار آهي. سندس ناول ”اڀو“ ۽ ”اڇهو“ انعام حاصل ڪري چڪا آهن ۽ يونيورسٽين ۾ درسي ڪتابن طور مقرر ٿيل آهن.

سندس آخرڪتا ”آخري پنا“ نه مڪمل آهي ۽ نه ئي وري اهي آخري پنا آهن. اها پڪ آهي ته تمام جلد هو اهي پنا وري سهيڙي ان ۾ اڃا ڇپيل ادبي زندگي گڏي ٻئي جلد طور ضرور ڇپائيندو. هن ڪتاب ۾ سندس ٻالپڻ جي الهڙ ۽ هڪطرفي عاشقي جذبي جو جاندار ذڪر آهي. هونءَ به هري موٽواڻي ”پرڪش جو ڪڇو - دل جو سچو ۽ وشواس جو حاتم طائي“ آهي. اهي عادتون ننڍپڻ کان پيل اٿس. ننڍي هوندي جي هڪ اڻپڳائيءَ واري واقعي کي پڙهجي ئي من اندر ۾ عشق جو ناٿو ذنئي، اندر ۾ جوان جماڻ ڪري هاڻي آخري پنا جي صورت ۾ اظهاريو اٿس. شرتچندر ۽ موهن ڪلپنا جي ادب ۽ زندگيءَ جو ڪافي اثر پئي رهيو اٿس. عورت ذات کي سمجهڻ هونءَ به ڏکيو نه پر مها مشڪل ڪم آهي. موٽواڻيءَ پاران نه هڪ ادا ۾ ضرورجي پوندا. اڄ به ڪلاڪار جي فقط نهار اسان جي هيءَ همراهه ٻمبئيءَ کان پوئي جهڙي شهيدي رنس جي ٻوڙ واري ميدان ۾ ڪڏي پوندو. سندس همت جاڳائيل سچو عشق طلسم آهي. هاڻ باقي جنهن ڪاريگريءَ سان ونهي اٽيو اٿس اُن لاءِ شاباس هجيس. ان موضوع کاسواءِ پيو جيڪو اڏورو ڏنو اٿس اُن ٽان بلهار. سگهاري، شاندار ۽ ساڃهيل پوليءَ لاءِ هاڻ سندس دري پيٽنا پوندا. هراش ۽ نامديو پاران ته ”لوٽي ۾ ڏنڊ- ڏنڊڻ لوٽي ۾“ چوڻ ۽ سمجهڻ لاءِ پاڻ کي ادبي جهنگل ۾ گهمائيندا آهن ۽ پوءِ پاڻ سنڌي ادب کان ٿي

انس جو صاف دل سان سهڻي ۽ سانبهل ڪاوڙ کي اڪسرن ۽
اڪايو انس. پر لکندي پاڻ کي "مان - مان" کان آجو ڪرائي
نه سگهي آهي ۽ نه ئي وري سڪندر جي اظهار جو اثر ظاهر
ڪري ڏيکاريو انس.

جيتوڻيڪ نه ڪتاب جي مهاڳ ۾ ليکڪا پاران ڪهاڻين جي
موضوع لئي ڳالهايل آهي ان ڪري مان هت فقط ونڊا جي
ڪهاڻي ڪلا جي ٽيڪنڪ لئي ئي اڪر ڳالهائيندس. پراڻو ۽ نئا
وقت زندهه موضوع آهن جن ۾ هن هند ۽ سنڌ جي سماج جو
عڪس چٽيو آهي. سندس زبان ۾ لذت آهي. ڊائلاگ به خوب
آهن. پڙهڪن نه پوليءَ کي جاندار ڪيو آهي پر ونس
ڪهاڻيون جي فن جي پوري پڪڙ ڪونه آهي. مشاهدو ماٺيو
انس نه مطالعو گهر آهي. پلاٽ گهڙگهلا آهن. ڪردارن ۾ فنڪار
جي حڪمت جو وڏو دخل صاف ظاهر آهي. ان ڪري
ڪردارن وٽان سڀاويڪ چٽل ڪجهه ڪونه ٿو لڳي. ونڊا کي
جيڪو چوڻو آهي اهو چيو انس پر ڪهاڻي ۾ وڏ طور، اڌورا
موضوع اٽڪيا اشارا سندس ڪهاڻي فن جي اڻاتري جاڻ جي
ساک پرين ٿا. ڪٿي نه وري واقعات کي اڻگهائي وڏو ڏکهو
ڪيو ويو آهي. ان ڪري سونهاري جي "نڪ نڪ" وانگر
پڙهندڙ مزو وٺي نٿو سگهي. ان ڪري مان ڪيس اهو ئي عرض
ڪندس ته پروفيسر واسواڻيءَ مهاڳ ۾ جن ليکڪائن جا اللا ڳڻيا
آهن انهن سان گڏوگڏ گوبند مالهي، موهن ڪلپنا، امر جليل
۽ لسم ڪرل جهڙن سٺن ڪهاڻيڪارن جو ابياس ڪري پنهنجي
ڪهاڻيءَ جي ميدان ۾ نوي.

[٣٢] آخري پنا (اَمر ڪٽا) هري موٽواڻي سنڌي، ٽائمس سائيز،
صفحا، وانگر دلڪش رنگين ڪور، ڇپائيندڙ- ڪوابچ، ملهه...
اڄ سنڌي ادب ۾ هري موٽواڻي جاڻل - سڃاتل - مشهور -

مرڪ وارو ماڻهو

اڄ سنڌي ڪهاڻي ادب جي شاهراهه تي آهي. اُن کي ان منزل تائين آڻڻ لاءِ ڪيترن فنڪارن جا نالا وٺي سگهجن ٿا: ڄيٺو موهن ڪلپنا، پوپٽي هيرانندائي، سندري اُتمچندائي، ڪيرت ٻاٻاڻي، ايشور چندر، وشنو ڀاٽيا، لعل پشپ، گنو سامتاڻي، شيام جئسنگهاڻي، هري موٽواڻي، هري هيماڻي ۽ گوبند مالهي وغيره.... (هي برابر نالا ڪٿل آهن ۽ هيٺ ابتي وڏائيءَ واري وڪڙ کان آجا سمجهڻ گهرجن.)

گوبند مالهيءَ جي شخصيت جي رعبدار نه، نه اثردار ضروري رهي آهي. ليکراج عزيز واري حشمت ڪونه اٿس، رام پنجواڻيءَ واري فصيح زبان به ڪونه آهي ۽ نه ئي وري ڪيرت ٻاٻاڻيءَ جهڙي سياسي فلڪ سان هلي ٿو. سنئون سادو، سنهي سوالهاريءَ وارو فيلسوف لڳندو آهي. هن جي حاضري هر مهڙ ملاڪڙي، ٽهڪ کي رواق اڪسيندڙ ۽ اداس ماحول جي موجودگيءَ جو احساس ڪرائيندي آهي.

چيٺومل پرسرام جي نقش قدم تي هلندي "جماعت ۽ ڪرامت" واري اصول جو حامي ٿي رهيو آهي. اندر ۽ ٻاهر وروڌ ڪونه سامهي. آڌو آهيو جي ڪير ڳالهائي به ويس نه من ميرو نه ڪندو. سندس مرڪ معنيٰ ڀري ٿي ويندي آهي. ان مان اهو مطلب اصل نه ڪڍڻ کپي ته کو ٻڪ. جو ڪچو آهي، ٻر اهڙا سندس فراخدلي آهي جنهن ڪنهن ڪيترن وقتن تي تڪليف ۾ وڌو اٿس.

پروفيسر رام پنجواڻيءَ جو خيال آهي: "گوبند مالهيءَ جيڪڏهن جيون ۾ سقلتا پاتي آهي ته اورچائي، سچائي ۽ لکن

ٿئي ٿو وڃي.

مونواٽي صاحب لاءِ هاڻ اهو ئي چوندس ته، عورت ذات مرد کان وڌيڪ سماڻي سڀاجهي آهي. ڪڏهن ته پنهنجي خواهش جو اُپٽرو اظهار ڪري، ڪندي آهي. جنهن سبب ۾ مڙني جا الڳ، الڳ، قسم ٿيندا آهن. عورت جي پيار جا به اوترا نمونا آهن. آخرين پنا جي آخري اظهار ۾ صفحي ١٩٥ تي مونٽڪي اهو چوٿو آهي ته "مات ۽ شرم زال ذات جي عمدي تقدير آهي" پر اها پنڊ لاءِ ڪنن وارو حواس ڪم ڪري آڻيو آهي. ان وقت پنڊل پڪ ۾ "اڃي ڏاڙهي، اڻ خراب" چئي ٿي سگهي ٿو پر "اچو مٿو عزت جو پڪ" واري چوٽي موجب پا سلامت واپس پهتو ۽ آخري پنا ڏنا. منهنجو ايمان اچي ٿو، دانواڊول ٿي، ٿيو آهي ۽ پڪ آهي ڪتاب جو پهو چاپو سداريل وڌايل ايندو.

— هندواسي، ١ جون ١٩٩٧

پڻ ڏاڍ پڻ مهڪيا، ٽهڪيا آهن. سرڳواسي موهن ڪلپنا ماڻهيءَ لاءِ لکيو: ”ماڻهي هڪ نئي وقت مارڪس ۽ گانڌي، ٽئگور ۽ شاهه جو پيغام هندستان جي هر سنڌي استري ۽ لکر لائين پهچايو آهي. عالمگير آهي، سماجواد، سيڪيولرزم ۽ سنڌيت جو پالڻهار رکوالو ماڻهي، موهن جي دڙي جي تهذيب ۽ سنڌيت جي جداگانه هستي، سلامتي، ايڪتا ۽ ترقيءَ جو زنده يادگار آهي.“ سنڌيت جي هلچل جو هي روشن منار اڄين نهيءَ کي اڄين دڳ. لائڻ لاءِ اڄ ه ۽ ذاتڻ نهن لڏي ڪنيون، لوڪل جو ترهو پڌي، هر سنڌ جو پڙانڊو پٽڻي گولهندو نو رهي.

سنڌي ڪهاڻيءَ جي شروعاتي دؤر ۾ ”ريگستاني قول“ لاءِ شيام جيسنگهاڻيءَ واري ملاقات ۾ چيو اٿس: ”سنڌ جي ريگستان ۾ ئي قول پيدا ٿيندا آهن ... اڄ ڪالهه ريگستاني قولن کي هڪ ماڻهيءَ طور اپٽي وڌائڻ، واپهاڻڻ جي ڪوشش ڪندو نو رهان ۽ اهڙي ڪوشش ڪندي پنهنجي جيون ۽ ڪارڻ سان لاڳاپي رهيو آهيان.“ هن ڪان وڌيڪ ساهتيه، ادب ۽ سنڌيت ۾ صداقت واري هوڪ پلا ڪٿي پڌاءِ!؟

سنڌي ڪهاڻيءَ واري فن ۾ ئي ماڻهي نقادن جي فني اظهار مان لکڻي پار پيو آهي. سٽائل، ٽيڪنڪ، فن، موضوع، پلاٽ، ٻولي، طرز بيان وارن اداي اصولن تي ڪيس ڪالهون نقادن ۾ داد ڏنو آهي. ان لاءِ پلا جي مان ڪجهه لکان، ته اهي سڀ همراه ضرور انهن تي چوندا ته ”مٽي ماڪوڙي ڪوه ۾ پئي ڪڍي آيا.“ پر پوءِ به جڏهن موقعو مليو آهي ته اهترو ضرور چوندس ته ماڻهي صاحب جون ڪهاڻيون فني اصولن تي پوريون اُتري اچن ٿيون. پنهنجي جذبات ۽ مشاهدي کي دلپذير قالب ۾ پلٽي هو اسان اڳيان نيٺ سنڌي ڪهاڻيون پيش ڪري ٿو. ان ڪري پلاٽ، واقعا حقيقي ۽ دلچسپ ٿيو

سبب. وڏي ۾ وڏو گڻ جو هن ۾ آهي سو آهي ماڻهوءَ جاتيءَ لاءِ محبت، جيڪا سچي انسانيت آهي."

پنهنجي قوم، ٻولي ۽ سڀيتا لاءِ فخر دانيا ۾ سڀ ڪنهن کي آهي. ان جي غير حاضري انسان کي اشرف المخلوقات واري درجي کان هيٺيرو ڪيو ڇڏي. ماڻهوءَ ۾ اهو فخر احساس جان ٿان سرس آهي. ورهاڱي کانپوءِ ڪٽو ڪٽو ٿي ويل جاتيءَ کي بيدار ڪرڻ لاءِ هن پنهنجي سنگيت گروپ سان ٽوٽ ٽوٽ پڌرو ڪيو. اڄ اهو سندي مشڪل نظر ايندو جنهن ماڻهوءَ کي ڏنو پا پيدو نه هوندو. پاڻ ارابر ڳائي نه ڄاڻي پر پروگرام ڏيڻ ۽ حاضرين کي ٻڌي وهارڻ جو ڏانءُ اٿس. سندس پيش-ڪش نه فقط سندس پر هر ڪلاڪار جي دل جي اندرين پاڙن کي ظاهر ڪندي آهي ۽ ٻڌندڙ به ائين محسوس ڪندا آهن ته ماڻهو صاحب انسان جي خيالن، امنگن کي پنهنجن اکرن ۾، اظهاري سندن ترجماني ڪري رهيو آهي. اڄ سوڍو ڪلاڪار مدبل معرفت پنهنجي ٻولي، سڀيتا، ڪلچر جو عروضي ٻٽجي رمزي جوڳي والڪر قرڻ لاءِ تيار رهندو آهي.

ماڻهو ادب جي هر شاخ کي مضبوطيءَ سان پکڙي رواق افروز ڪيو آهي. "ناول سمراٽ" واري سندس خطاب تي اڄ سوڍو ڪنهن اعتراض ڪونه ورتو آهي. ناٽڪ، هن نه فقط لکيا پر ڪرائي، ڏيکاري درشڪن جو داد به حاصل ڪيو. جنهن لاءِ پاڻ چوندو آهي: "ناٽڪ سنڌي سنسڪرتي، "روڪل سنڌي ڪلچر" جي وڪاس جو ذريعو مسر ڪري ڏنو آهي". ناول ٻوڙي ناٽڪ ۾ سندس ڪوششون جڻ پيڙهه جو پٿر ٿي ڪم آيون آهن. سندس گهڻا موضوع سنڌ، سنڌيت ۽ سنڌي ڪردارن ڏانهن مائل ٿيندي رهيا آهن. سندس جنم ڀوميءَ ڏانهن لڳاءُ، ان جي ماڻهن سان محبت ۽ اڻٿڪ شناس اڄ سوڍو

ٿون. ٻولي زبان ۾ مالهيءَ جي هونءَ ئي عام فهم آهي. طرز بيان سنڌي سادي، ڪي ئي ور وڪڙ ڪونه. سندس ماضيءَ ڏانهن موٽ خاص خوبي آهي. ڪي ئي انگريزي مٿي ڦيرو اکيو ڪم ڪونه آڻي، انڪري ائين چوڻ ۾ ڪوبه وڌاءُ نه ٿيندو ته ليکڪ پنهنجي فن ۽ فڪر کي ٻارڪيءَ سان پڙهندڙن جي ذهن تائين پهچائڻ ۾ ڪامياب آهي. ڪردارن جو گفتگو، هلت چلت ۽ صحيح تصوير ڪشي مان بلاشڪ بامرادو ظاهر ٿي پوندو آهي.

ٽموٿ بسمت ڪٿي لکيو آهي: ”زنده قومون پنهنجن اديبن، مانڪن جو قدر ڪنديون آهن. اسان انهن شخصيتن جو قدر ڪري مٿن احساس ڪونه ٿا ڪريون ۽ نه ڪو وري انهو سندن اجورو آهي. حڪومتي قدر نه سندن خدا ڪندو. اميد ته پيا به ان راهه تي اکري پوندا ۽ قوم جي خدمت ڪندا...“

اڄ جي غير يقيني ماحول ۾ ”مهراڻ“ جي اشاعت کي باقاعدي جاري رکڻ - انهو انتهائو ڪم ته مالهي سرانجام ٿو ڪري. واڌهڙائيءَ ۾ شاهڪار ۽ سنڌو رانڻ وغيره لفظن کي ڪافي ڪتيو ويو آهي. ٻڌي ٽوڙهي جي ڪارنامي کي ان شاهڪار ۽ ڪيس سنڌو رتن وغيره سڏي - انڪرن کي اڳاهون چونيءَ تان ڪيرائي بٽ تي رکيو ويو آهي. انڪري مان فقط ايترو چوندس ته مالهي صاحب جي قلم مان اڃا نه شاهڪار اچڻو آهي. جنهن ٻاڻ ڪٿي لکيو اٿس. سندس پختو قلم، قدم ان شاهراه تي هلي ٿو. اميد ته نوجوان ادب ڏانهن مائل پڙهي هن جي جلوي ۽ جوش مان فيضاب ٿيندي. سنڌي جاليءَ ۾ انهيءَ ٻوڏي شخصيت قائم رهندي.

(”ترواڻي“ سنڌي ڪهاڻين جي مهاڳ تان ورتل.)

With Best Compliments From :

Prop. , Gurudinomal

MAHALAXMI JEWELLERS

Govt. Approved Regd. Valuers

806 Zaveri Bazar, Ulhasnagar-2.

☎ 542209-545310-544454

Cable : LAXMI JEWAL

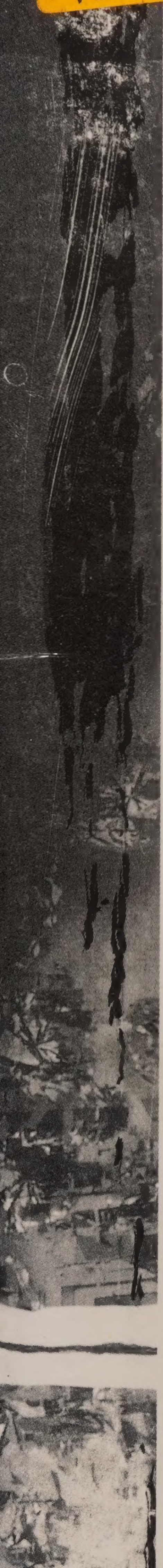
M/s. Shankar Mahadev & Co.

Civil Engineers & Contractors

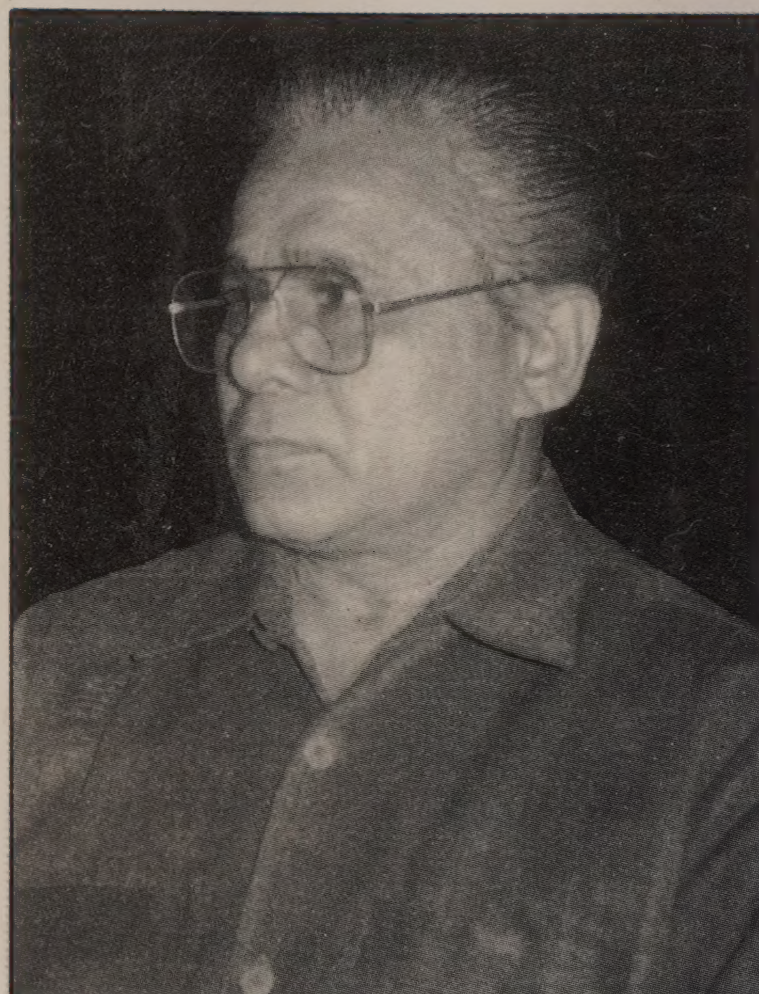
Off. Sec. 17, Ulhasnagar–3.

☎ 550512, 550912, 551293

Resi. : Sec. 19, Ulhasnagar–3. ☎ 550615

Reg. No. MAH 745 TNA 3
Licence to Post-Pre payment Licence No. 10
SINDHI TIMES
(Registered as a Newspaper in India)
Registered No. 6372/62

KANYUN

By : **NAND CHHUGANI**

Sindhi Times Publication
(Quaterly Book Series Oct-Nov-Dec-1999)

Designed & Printed by **Ram Lalchandani (Art Spot)**, Mumba
Tel.: 446 4134 - 446 6348 - 446 5972 Fax: 91-22-4455027